

ARANY JÁNOS
ÖSSZES MŰVEI

VI

ARANY JÁNOS

ÖSSZES MŰVEI

VI.
KÖTET

1952.

ARANY JÁNOS

ÖSSZES MŰVEI

VI.
KÖTET

1952.

ARANY JÁNOS

ZSENGÉK. TÖREDÉKEK.
RÖGTÖNZÉSEK.

1952.

SAJTÓ ALÁ RENDEZTE
VOINOVICH GÉZA

Magy. u. 7.3.
66, 279/VI.
~~St. kot.~~

Felelős szerkesztő: Barta János

Akadémiai Kiadó (Budapest, V., Alkotmány-u. 21.) Felelős: Mestyan János

Akadémiai nyomda, Gerlóczy-u. 2. - 15916/52 - Felelős vezető: ifj. Puskás Ferenc

Arany János arcképe, 1867.
Simonyi fényképész felvétele.

1839—1859.

A SZALONTAI ÉVEKBŐL.

ELÉGIA.

Virult reményim boldogabb korában
Távolban tőled is derült valék,
A röpké képzetek tündérhonában
Még néha elragadva járdalék,
Elkapva a gyönyör hullámzajában
Ott úsztam én, — szerencsés martalék! —
Ha olykor egy rövid, de édes álom
Előteremté kedves ideáлом.

Ha keblemből titkos sohaj kiszálla,
Rokonkebelhez útasíthatám.
Ha elmém egy arany jövőn megállá,
Reményem napja még mosolyga rám.
Sorsom még néha gúnyolót talála
Bennem, midőn tört sajkám biztatám.
15 Gyakorta feltűnt a partok viránya,
Volt a küzdő hajósnaak céliránya!

Elűntek ők! Köd és hullám dagálya
Válták fel a virágzó partokat;
Kiküzdve a hajós végső csatája,
20 Nem álmodik jobb létre álmokat.
Távol habon úszkál üres sajkája,
Hab-sír borítja a tört tagokat.
Csillagtalan terül fölé az ég.
Hamván tenger-moraj s örök feledség!!!

(1839. március 19.)

FELÉD, FELÉD.

Feléd, feléd, te drága lélek,
Repülnek bús fohászaim,
Magányomban veled beszélek,
Ölelve képed' karjaim.
Unalmas század minden óra,
Mely nem körödben röppen el :
Haj, nem talál más nyugtatóra
Kivüled e vérző kebel.

Ha dallok, gyászos a víg ének,
10 Sértik szívem lágy hangjai ;
Érzem : víg-percim eltelének,
Közelgnek a bú napjai.
Mérföldek nyúlnak el közöttünk,
Éltelt idő és messzeség :
15 Oh — ... a frigy, mit kötöttünk
Fog-é, fog-é majd élni még?

Ha majd derült élet körében
Neked kedv és öröm virúl,
Ha majd kiesb táj édenében
20 Feléd vidám hajnal pirúl,
Ha boldogságotat tetézni
Ifjak szerelmért esdenek
Fogsz-é a multa visszanézni,
Hol oly csekélyek mindenek?

25 Ha élte rózsahajnalában
Imádód majd előtted áll
S forró szerelme lángzatába n
Szívével szívedért kínál,
S tűz és erő, kedv és reménység
30 Dereng az ifju arcain —
Gondolsz-e vissza *egyszer csak* még —
Andalgva a mult kínjain?

A társas élet víg körében
A víg májusi esteken,
35 Járván az alkony hús csendjében
Árnyas, virító kerteken :

Ah, mily könnyű lesz elfeledni
Egy oly *kietlen*, *bús* telet,
Hol csak tüskét lehete szedni,
40 Hol elfagy a lángképzelet!

Ah, összevetve majd a multat
A víg jelennek bájjal, —
A bánatot, ködbe borultat
Az új öröm rózsáival:
45 Ki fog vádolni, Lányka, hogyha
Felejtet az örömtelent: —
S kezdet kinyujtod a rózsára,
Éldelve a kedves jelent?

Én nem vádollok csak szívemnek
50 Émésztő lángját vádoló
És égi áldvét *egy telemnek*
Örökös télben gyászolom.
Tavas, nyár, ősz, — mit ér nekem már, —
Volt egy telem: szebb, mint tavasz.
55 Ősznél kicsb, forróbb, mint a nyár,
Ah volt, — de többé nincsen az !!
(1840.)

SZENT PÁL LEVELE.

NÉVNAPI KÖSZÖNTŐ
BORBÉLY PÁL, SZALONTAI FŐJEGYZŐ NEVENAPJÁRA.

Az égből, Borbély Pál kedves druszámnak pártfogói kegyességgel,
Szalontán (franco).

Sz. Pálnak B. Pálhoz küldött 1-ő Levele.

„Kedves druzsám, édes kedves Pálom,
Mint hogy nem jó most szememre álom,
S személyesen nem szólhatok Véled,
Íme küldöm e frankós levelet.
Úgy hallottam, jól van fejed dolga,
Bár nem úr vagy, hanem olyan szolgál,
Kinek ura légió, mint tenger,
Mint a Nyírben Compossessor ember.

Ámde nagy kár volna elcsüggedni,
10 Tüske közzől szoktak vackort szedni ;
Minden ember nem lehet egyforma,
Hidd el, nincs jobb étel, mint a torma.
Ha semmid sincs, van szép szabadságod,
A papiros rongyát körülvágod,
15 És midőn magad vagy egy szobába,
Az igazat megmondhat'd vaktába.
Fizetésed hogy zsiros ne volna,
Ebben Komócsin meghazudtolna.
Búza helyett konkolyt, repcét adnak,
20 Melyből üttethetsz olajt magadnak.
Azért fiam, csak tűrj, mint a bárány,
Míg megállhatsz kurta lábod szárán.
Hisz ha feldólsz, elénekli Csere,
Hogy te, mint ő, nem valál csak here.
Járj el a nemzeti kaszinóba,
Mely, mint hallom, most van felbomlóba.
Szép az, aki ott kitesz magáért!
Dicsőség civódni a hazáért.
Most ugyan bor nincs még benne és ser,
30 Ámde nem megírtam-e már egyszer,
Hogy jó inni, ha szomszúság éget,
Egészségnek fenntartása végett.
Kaszinótok pedig nagyon beteg,
Csak diószegi bor gyógyítná meg,
35 Ferbli-lázban mit sem ér a lőre,
Pécsi jobb tanácsot ad előre.
És most adieu, szívemnek druszája,
Nagyot nőjön lúdaidnak mája.“

Nem hasadt még a mosolygós hajnal,
40 Malac-álmot aludt minden angyal,
És az égi tyúkok gunnyasztának,
Fittyet vetve a kakas szavának.
A mennyország nagy-torkú bakterje
Szundikált még, s nem volt ki felverje,
45 Amint ott ült, utca szögleténél,
Kétöles lándzsája jobb-fülénél.
Ámde Szent Pál nem tudott alunni,
Óra hosszat még szemet sem húnyni.
Ürgött-forgott, mint tótban a kása,
50 Innen az-nap az ő fordulása.

Néha-néha pikszisébe markolt,
Mely, mint szérú, oly kerületű volt ;
Majd kicsiholt és gyujtván világot,
Olvasgatni kezdé *Kartigámot*.

- 55 Néha ismét verset készült írni,
S a papírt körül is tudta nyírni.
De felakadt szárnyaló műzsája :
»Irjon a szösz, hordja el a gálya.«
Ékkor öllött hirtelen eszébe,
Hogy levélíró volt életébe.
S hogy Szaloután van egy jó druszája,
Nemzu tőstént levelet hozzája.
Bő melifrockját felkapá magára,
Hálósapkát nyom kopasz agyára,
S végezvén még egy kötelességet,
Oly szilkében, melynek neve német :
Tollat márta kalumárisába,
S megtörölve vagy tízszer hajába,
Mintán végét rojtosra rágta,
100 S néha-néha asztalához vágta :
Végre elküldt illetén levele,
(Notabene : lehúzgálva fele)
S mint az ízem, olyan tücskök benne,
Ördög volna, ki rajta elmenne

„És legyen sok marhád, mint a gomba.
Látogass meg a Paradicsomba.

UTÓIRÁS.

- Megvan-e még régi jó barátom,
Hordja-e még elviselt kabátom,
Bőgik-e még? Írjál róla, írjál,
80 Debrecenben jó druzsám, a vén Pál.“

* *

- Ézzel a Szent, végezvén írását,
Föllevé bádog tolvajlompását.
És bemenvén az előszobába,
Égy fiók szentnek ragadt hajába.
85 „Kelj föl,“ úgymond, „*Aranyszájú János*,

Hét az óra, mért vagy olyan álmos?
Fogass bé a posta-taligába,
E stafétát vigyed hamarjába'
Nagy-Szalonta híres városába,
90 Az öreg Nótárus hajlékába,
Kívánj neki friss jó egészséget,
Tudom, szívesen fog látni téged.,,

Ezzel visszafordult dunyhájába,
János pedig fogván taligába,
95 Útra indult, s mint malac rívása,
Messze zörg a talyga nyikorgása.
Szűkön van most Pálnak ott fent hája,
Azt siratja fakó taligája.
Mert a disznók mind pokolba mentek,
100 Foghagymával zsíroznak a szentek.
Ámde János sehogysem tűrheti,
Hogy fülét a talyga sértegeti,
A tengelyre köpköd, mindhiába,
Annál jobban csikorog agyába'.
105 Mit tegyen? vizelni kezd az árva
A marokfa száraz oldalára.
Hajh de míg ő kerekét locsolja,
Balgatag fővel meg nem gondolja :
Hogy minálunk térdig ér a sár, víz.
110 — Ha nem isztok, hordjon el az árvíz.

(Vége).

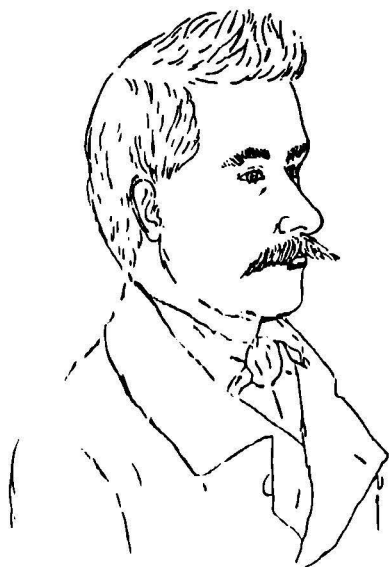
(1846.)

ARCOM VONÁSIT

Petőfi rajzára.

Arcom vonásit ez ábrázolatban
Szemed, hiszem, hogy híven fölleli,
De úgy, ha amit a festő hibázott,
A költő azt utána képzei.

(1847. jun.)

Arany János

Én csak a munkámat és a művészetet
szíveskedem hogy híven jöjjék
de úgy ha a mit a festő hibázott
a képeknek az istánc képeit

Arany János

Petőfi rajza, Arany verse.

Petőfi 1847 június 1—10. napjait Arannál töltötte, Szalontán;
akkor rajzolta le Aranyt.

FALUSI MULATSÁG.*

Vigan fiúk! húzd rá cigány!
Könnyítsünk a nehéz igán,
Könnyítsünk egy kicsit.
Éz a nap a jó Istené,

- Ki a munkát elengedé,
Igyunk bort! tölts Icik!
Garázda nép mi nem vagyunk,
Megkövetem, csak múlatunk.

- Hup! hup! ma így megy a robot,
10 Ma miok pergetjük a botot,
Nem más, lejtünk felett
Aki megbánt, visszabántjuk,
Nem megcsaljuk, nem berántjuk,
Ütünk rá egy felet.
15 Garázda nép mi nem vagyunk,
Megkövetem, csak múlatunk.

- Forgasd öcsém azt a leányt,
Írígyl más, de sose bánd,
Ha százan vannak is,
20 Szabad a lányt táncra vinni,
Megerszeretni és elvenni —
Szegény parasztnak is.
Garázda nép mi nem vagyunk,
Megkövetem, csak múlatunk.

- 25 Húzd el cigány a nótámat,
Ráfüttyölöm áriámat,
Azt a régít, tudod.
A füttyöt csak széjjel szokták,
És mikor a szelet *fogták*,
30 Parasztnak is jutott.
Garázda nép mi nem vagyunk,
Megkövetem, csak múlatunk.

* NB. Nem népies, hanem a nép és költői érdekében akar lenni. A. J.

Kinek is van abban kára,
Hogy lábunk nem áll *langára* ?
35 Hap! hap! aprózzuk rá.
Kinek esnék tőle baja,
Hogy a magyar nótát hallja ?
Hej! huj! daloljuk rá.
Garázda nép mi nem vagyunk,
40 Megkövetem, csak múltatunk.

Kinek baj, ha mi nem bánjuk,
Hogy *félszemű* a cigányunk
S kopott a hangszere?
Urak körül nem kérkedik,
45 Nekünk *dövöz*, minket pedig
Felvidámít vele.
Garázda nép mi nem vagyunk,
Megkövetem, csak múltatunk.

Vígan fiúk! igyunk egy tust
A jó kedv tán nem úri jus,
Se nem dézmás vagyon.
A nóta sincs árendában,
Válogatunk a javában,
Mikor kedvünk vagyon.
55 Garázda nép mi nem vagyunk,
Megkövetem, csak múltatunk.

(*Et voluisse sat est.*)

(1847. nov.)

BARÁTOMHOZ.

— Petőfihez. —

Unszolsz, hogy írjak holmi verseket
S mily szívesen fogadnék szót neked!
De átkozott gebe az a Pegaz,
Dehogy nyargal, dehogy! csak tipeg az.

5 Tegnap már mintha írni kezdenék,
Egészen a tollrágásig menék,
De, varjú tépje meg a rossz lovát,
Hiába biztatám, hogy: co tovább!

Ma kucs nád nyomtam fel, ha így talán
10 Légy kis Petőfiség ragadna rám:
Lekarcolék egy pár »hozzá«t, »felé«t,
Csuklott a műzsa s rámrivallt: »elég«!

Mit is haszontalankodom vele,
Mikor szívem szímbujdul van tele.
15 Vendégre jött a nyelvem nek a dolog,
Minden kím érzelem »trög-forog.

Holond szeles népl lőt-sut céltalan,
A egymásba ütközik minduntalan.
De nem esoda, a szív vendége nagy
20 A igen kedves nekl, mert az te vagy.

(1847 szept.)

GYVKORI TANÍTVÁNYOM EMLÉKKÖNYVÉBE.

Én láttam a bimbót, én láttam azt,
Mikön, érezve a nyájas tavaszt,
Kezdett kifejlteni:
Óráll a lelkem és kéjjel telék,
3 Én mint hiú kertész, sokat merék,
Sokat, reményleni.

De emyit nem. Reményem balga volt,
Árnyékban sem mutatta a *valót*:
Milyen lesz a virág.
10 A *természet* rá csillogó mezet
Szövött a sok kontár kertész kezek
Él nem torzíthaták.

Hintsed, virágszál, most hintsd bámaid.
A hervadásnak messze napjait
15 Rettegnek nincsen ok :
Érintsen bár a hervadás szele,
Dús illatod, lényednek szebb fele,
A *szellem* élni fog!

(1850.)

TRÉFÁK A NAGYKÖRÖSI ÉVEKBŐL.

NÉVNAPI KÖSZÖNTŐ.

Mentovich Ferencnek.

Írták Arany János és Szász Károly, Nagy-Körösön, 1851., az 12351-ik
mardán.

Kedves jó barátunk, Francisce Mentovich!
Bűbun, fájdalomban te sohase voníccs,
Sőt a gondok felé még csak ne is konyíccs,
Minket bús pofával sohase szomoríccs.

Hancum legyen élted az ádvtól otromba,
Nőjön örömtől, mint esőtől a gomba.
Ügyönyörűd háza sose dőljön romba.
Az ég hozzád volna ne legyen goromba.

Miképen Aeneás bujdosott Trójából:
Bujdosnék a balsors szíved kunyhójából;
Legyen élted szép fa, mit nap s szellő ápol,
Sokakun áruy készül lomb-koronájából.

Va, melynek gyökerén nem rágódik féreg,
Életnedvét meg nem keseríti méreg,
Mert a barátság és szercelem testvérek,
A szalma markába szükséges a kéreg.

Hosszú legyen félre kedved csizmasarka,
Legyen örömödnek bugyogója tarka,
Ne legyen életed rövid, mint nyúl farka,
A sorsnak irántad ne legyen szűk marka.

Holdogságod fénye legyen szép szivárvány,
Rajta, mint egy hídon, szép tündérek járván,
Ne bántson a métely, sem másféle járvány,
Hancum oly erős légy, valamint a márvány.

Élj soká, barátom, becses kontentumod
Szerinti napokat, míg e pályát futod,
S ha végtére elér emberi fátumod,
Milliókról szóljon a testamentumod.

Ezeket szörzötték egy hideg szobában,
30 János mester egyik, Arany mostanában,
Továbbá Szász Karli, gondolván magában,
Hogy jót kívánni is jobb kadenciában.

(1854.)

LÁTOGATÓ-JEGY.

I.

Adatik tudodra óh Szász
Károly öcsém, innét a
Papírról, hogy míg te kószá'sz,
Keresett egy poéta.

II.

Egy fél citrom, negyed csirke
S egy kis leves-maradék
Mutatja csak, hogy nem régen
Itt egy beteg vala még.

KÖSZÖNTŐ VERS.

— Szász Károlynak. —

Motto: Tüstént a faluban hosszú valamennyi
kötél van,
Összekötözgetvén rakjuk szekerekre
legottan.
Csókmei sárkány.

Kötelet *Károlynak!* gerendába vele!
Ez a magyaroknál a köszöntés jele;
Kivált míg az ember holmi sückő gyermek,
Kinek *Aprószentkor* a seggire vernek.
5 Hadd lógjon ökelme a gerenda alatt,
Hacsak meg nem adja a Károly-poharat.
»Uj szita szegen függ«: — ne mondják hiába:
Kössük fel, hogy földet se érjen a lába.

- De ha van jó kolbász, paprikás meg rétes,
 10 Aminek szagára begyűlt ennyi éhes,
 És ha van jó bora, még pedig pecsétés,
 Mit törvényes ágyban szült Tokaj vagy Ménes :
 Már akkor ne bántsuk, már akkor ne féljen,
 Jánosi, Mentovich kiáltsák, hogy *Eljen!*
 15 S oly jó kedvünk legyen, hogy tánc közbe' még a
 Padlást is beverje Csikai kolléga.

- A naptárcsináló soha jobbat nem tett,
 Mint, hogy összeirkált annyi ócska szentet,
 Kik, mivel böjtöltek egész életökben,
 20 Az eszem-izomot ránk hagyták örökben.
Cyryllus, Kajetán, Sz. Eulália
 Nekünk mind I v ó-nap és *Leokádia* ;
 Hozzanak bárányhúst, mellé galambbegyet,
 Mi mindenik szentre ráfogjuk, hogy *Egyed.*
 25 Hozzanak borocskát jó bőven utána,
 Akkor mindenik szent léssen *Bibiána.*
 Vidám torral üljük szomorú emlékét,
 Kívánva penészes hamvainak békét.

- Természete az már az emberfiának,
 30 Minden jót kívánni felebarátjának ;
 Vagy ha nem is mindég — egyszer esztendőben,
 Ha őrzelve nem fér a teli bendőben.
 Azért találták fel, — emeljünk kalapot! —
 Régi bölcs atyáink hajdan a névnapot :
 40 Máskép a szeretet közülünk kihalna ;
 Máskép a halandó, nem lévén alkalma,
 Sohasem óhajtná embertársa javát, —
 És akkor az élet nem érne egy kovát.

- Azért öcsém Károly, idvezel e múzsa,
 40 Milyelyt lelkesíti kövér malac húsa,
 Milyelyt bor tüzei, melyet ingyen adnak
 S ha fogy a palacból, másikért szaladnak.
 Ézet jó kívánság vonon készen nálam,
 De haud lám először, hogy mi lesz a tálban?
 45 Hoztok-e pecsenyét, avagy túrós rétest,
 Mert az údlásokat mérem ahhoz képest.

Hogyha malacod van . . , azaz nem magadnak,
Hanem olyan, amit megszűlve feladnak,
Úgy, fiam, e földön élj sokáig, hívva :
50 S a szegény kis állat neked adja vissza
A tőle elrabolt disznói napokat,
Békés hízlalóban te éld le azokat.
Hadd lássa mindenki a gömbölyű testen,
Hogy te legalább is háziúr vagy Pesten,
55 Ki semmit sem téve, nagy boldogságban él,
Még csak nem is olvas egyebet a pénznél.

Ha pedig egy lúdba ütötted a nyársat,
Akkor az én múzsám kíván neked másat.
Akkor legyen tied a libának tolla,
60 Hogy szállhass vele a magas Helikonra.
Persze, hogy a toll más, és megint más a lud,
Mert ebből nem eszik, akinek amaz jut.
De a repüléshez nem szükséges nagy háj,
S egyiké a lúdtoll, másiké a lúdmáj.

65 Ha pulykát tetetsz fel ide az asztalra,
Juttasson az Isten fényes hivatalra ;
Ruházza fel szíved hozzá való göggel,
Hogy megéreztethesd az esedezőkkel ;
Jól esik olyankor egy kis pulyka-méreg, —
70 De ha ez nem tetszik, úgy egyebet kérek
Amire mostanság lesz nagyobb szükséged :
A farkadban álljon főfő büszkeséged!

Ha galambot adnál, az sem lenne káros,
Akkor azt kívánom : legyen élted páros,
75 Rétesed a túróat ahányszor takarja,
Annyi boldogsággal légy te eltakarva.
Örömed legyen a cékla pirossága,
Reményed a zeller zöld-szín koronája,
Napjaid legyenek édes ízű kompôt,
80 Meg ne keserítse gyógyszertári kontó.

Végre csöndes legyen nyugtod a halálba,
Oly csendes, mikép egy részeg ember álma.
85 Ha pedig nem volna enni, innya semmit,
Akkor az én múzsám sem kívánhat semmit,
Ha se malac, pulyka, ha se kappan, sem lud :
Áldjon meg az Isten magától, ahogy tud.

(1852. jan.)

LISZNYAI KÁLMÁNNAK.

Hej Kálmán!	40	Hallgass már
Igazán		Mer 'szen kár
Megvallván,		Fáradtság,
Bolondok		Izzadság,
9 K hangok,		Mert mindez
Melyeket	45	Szélbe vesz!
A rekedt		Mily laza
Trombita		Vers az a
Sláta,		»Nyári éje
10 Mit ér ez?		Kotyfos téj,
Ki érez	50	Csiriz pép,
Hopp hoppot		Nem egyéb.
Cuppp-cuppot?		Tele száj,
Cyereken		Papagáj-
11 Hát tepes		Csárogás
Ajjdon	55	Semmi más,
Kálmusom.		Oly hüle,
		Oly tarka,
		Se füle
		Se farka!
Vajh ki mond		
Hy bolond		
Éneket		
Te neked?	60	Hátha már
Mert bizony		Egy számár
Bzent bizony		Két tagot
A rémület		Faragott
A tület		Rímekre :
Hogja el,	65	Ezekre
Még figyel		Mit mondasz?
K dalra ;		Még jobb az?
Pekndj az		Például :
12 Anzaltu		(Amitül
Oh kamaszl	70	A fülem
Éa ne tégy		Végtelen
Hy dallást,		Megfájul
Példát végy		Siketül)
H nézz meg mást.		
		Bár mán,
13 Holta	75	Kálmán!
Holta		Zengnél
Kotyfonfitty		Énnél
Sládfitty		Verset

Szebbet.
80 Két tag,
Lásd csak,
Kurtább

Sort ád
És ez
85 Vershez
Furcsább.

KÍN.

Szép	Rég ;
Kép,	Egy
Gyöngy	Kegy
Hölgy,	15 Jó
5 Jaj	Szó :
Hallj!	Ez
Mert	Lesz
Bent	Ír
Szúm	20 Vagy
10 Hún	Sír
Ég	Fagy!

(1852.)

ÚJÉVI KÖSZÖNTÉS.*

Mint a Noé hú galambját,
Ki reménynek viszi lombját,
Várnak engem mindenek ;
Sok sötét arc lánggra lobban,
5 Sok kebel ver hangosabban,
Ahol'én megjelenek.

Kérdik : van-e levél Tüge?
S kiki, amin szíve csügge,
Arra gondol hirtelen :
10 Ez rokonra, jó barátira,
Az geschäftre, actiákra
S hogy kél a rozs odafenn.

Alkalmi bolondság, de mely az illetőnek *nem tetszett.* (N.-Körös.)

—A. J.

Iz, ha rózsaszín kopertát
Hoztam neki : egy sechsert át,
15 Máskép nincs becsületem ;
Amaz reszket, ha nincs frankó,
S bár majd fölveti a bankó,
Rám kiált : nem fizetem!

Pénzt vár a diák gyakorta,
20 De ha atyja jól lehordta :
Hogy reám néz, mily vadon!
Óhí, legyen jó reménybe :
Nem bálhattam a levélbe,
Ahogy vettem, úgy adom.

35 Így bolyongok télen, nyáron,
Porba, fagyba, vízben, sárban
Tíztem teljesíteni kész ;
És most boldog új esztendőtt,
Kíván szebbnél szebb jövőndőt

Tüge Sándor
levelész.

(1853.)

NÉVNAPRA.

Tíztelet jó barátunk, ki vagy Fodor Gerson,
Virtusokkal fénylő, becsületes Person,
Kinek Balog uram mondaná most : »Herr Sohn»,
Ne jöjjön éltedre felhő, csak immer Sonn'!

Neved örömnapja imé hozzánk juta,
Sőt ha nem csalódom, már tovább is futá,
Mégis az én Múzsám néma volt és buta,
Ami, ha nem csuda, üssön meg a guta.

Ne legyen ez, kérlek, teneked megbántás,
10 Hogy ebédutánra lett készen a rántás,
Azt ne mondd szegénynek : »post festa quid cántás?»
Rossz volt a vonója, de már ismét gyántás.

Mert különben, hidd el, nem lett volna ő röst
S mint Izsák megáldá Ézsaut, a szőröst,
15 Amiérthogy neki lencsét hoz a bőrröst :
Úgy megáldott volna téged és Nagy-Kőröst.

No de, ami ha'adt, nem marad el mégis,
Menjen nálam hozzád lajhárabb vendég is.
Ezerszer későbbben az utolsó vég is,
20 Avagy csak egy hitvány náthabetegség is.

Légy jó egészségben, derék Gerson Fodor,
Valamíg a halál slegje el nem sodor,
Égő pipád füstje legyen mindég bodor, —
És é poémában ne sértsen a modor.

U. i. Tyúk ide, búbos!
Kalács ide, fonatos!
Béles ide, rongyos!

(1853. február 22.)

A TANÁRI KAR.

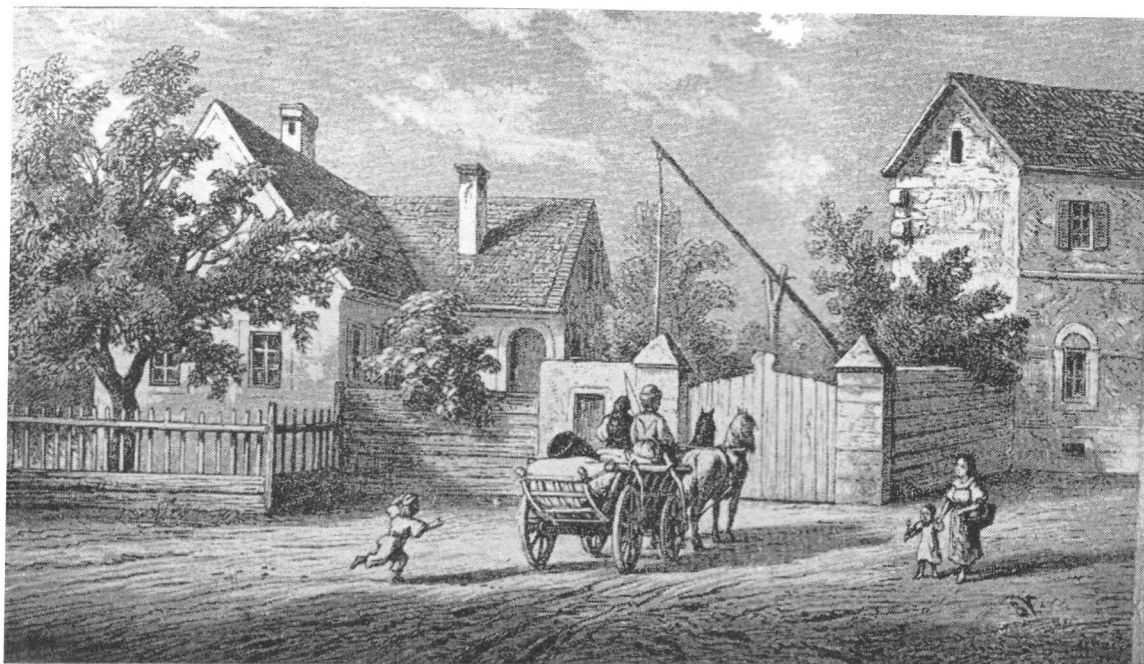
Lengyel, Arany, Kiss, Nagy, Weiss, Pajzán, Mentovich, Ádám,
Varga, Szilágyi, Szabó, Szarka, Losonczi, Deák.

(1856.)

WEISS BARÁTOM .

Weiss barátom, azt a foltot,
Amely tavaly még nem volt ott,
Viseld egészségesen.

(1856.)

Arany János lakóháza Nagy-Körösön.

Ebben a házban lakott Arany 1855-től 1860-ig, Budapestre költözéseig. — A kép jobb sarkában látható emeletes épület volt a gimnázium, ahol tanított. Mikor később a gimnáziumot kibővítették, a lakóházat lebontották.

ALKALMATOSSÁGRA ÍROTT VERSEK,

midőn Szilágyi Sándor úr az ő első és utolsó malacának végső tisztességlételt nagy és fényes gyülekezet jelenlétében tartaná ezen alkalmatosságra készítődött és elmondódott egy bocskoros poéta által következőképen:

Mit szám! ki lebuknál Parnaszus hegyérül
Csak orrbezúzást nyertél pálya-bérül,
Szólj meg erőltetni szárnyadat magasra,
Hagyd az égi kvártélyt a felengő sasra;
Jobb teneked immár itt lenni tollászkodni,
Hősek és harcokról még nem is álmodni;
Lelsz alacsony tárgyat akármennyit; — hisz na
Ehol van Szilágyi s az — portrás diszna!

Oh te, disznótornak nyájas istensége!
Kitől ihletődve jobban vált a gége,
Bicskanyitó új bor a vászon-kehelyben,
Ki előttem állasz tanquam egy pendelyben
Tehozzád kiáltok, te légy segítségem,
Adj néhány resz ímet, máskülömben végem
Csak a leghitványabb fűzfaverset adsza,
Milyet ő érdemel és az ő malaca.

De talán azt kérdik magam is azt kérdem —
Mi közös tulajdon, vagy mi közös érdem
Fűzi össze őket, hogy így énekembe
Mindig egy pórázra kötve vezetem be? —
Épen ez a dolog fő-fő csinja-binja,
Ézért gyötör engem a versgyártás kínja,
Hogy megbizonyítsam ékes rigmusokkal,
Szépen földerítsem »ad hominem«-okkal,
Mi hasonlatosság vagyon ő közöttök: —
Elmondom, Uraim! — ha ki nem... köhögtök.

Legelébb is: tudjuk a tapasztalásból,
Hogy a malac élte nem áll semmi másból,
Csupán enni, inni, vackon elheverni,
Ily módon szalonnát s nagy hasat nevelni.

Sándor is a háját szépecskén ereszti,
Már is látszik rajta, még pedig csak kezdi,
Hátha még disznó lesz! amit, hogy elérjen,
Üssünk össze urak, kívánjuk, hogy éljen!

- 35 Második hasonlat : hogy a malac korog,
Sándorunk is gyakran oly gyanúsán morog,
Hogy produkálhatná magát Athenében,
Bár malac nem volna rejtve köpenyében.

Azt hiszem furorét csinálhatna véle,
40 Olyat még nem hallott az a görög-féle,
Nincs is egyéb olyan tulajdona néki,
Mellyel *annyi bölcs közt* magát tüntetné ki.

- Harmadik hasonlat : hogy a malac sokat
Lót-fut, csetlik-botlik, mindent felborogat :
45 E malac-tulajdon úgy megvan Sándorban,
Mint a két meszely bor az egy itce borban.

Ő is mindig ott jár, ahol sose kéne,
Ahol orron üti egyik-másik néne,
Minden lépten kárt tesz, nyal-fal amit talál,
50 Kotnyeles, kótyonfitty, minden lében kanál.

- Negyedik hasonlat : hogy a malac *élve*
Nem szokott fizetni se nyárba, se télbe.
Mégis akad bőven árpa, kukorica,
Hogy kedvére élhet a jó mangalica.

55 Sándort is tehetjük vele azon rangra :
Minden fizetésit bízza nagyharangra,
Ő maga sohse vet, mégis bőven arat :
Húzza be az ajtót, aki hátul marad.

- Ötödik hasonlat . . . de ne menjünk messze,
60 Im itt van előttünk, hasonlítsuk össze :
Ez a pockos termet, ez a karika-láb,
Ez a kuncogó hang, — minek menjünk tovább?

Csupán egy különbség van, fájdalom! köztök,
Az, hogy a malacból jóízűen *ösztök*,
65 De szegény Sándornak, ha majd így jár szinte,
Nem lesz neki bezzeg ilyen tora, mint e.

- Végezven beszédem épületes részét,
Halljuk már a malac utolsó nyögését,
Mellyel az élőkől örökre bucsúzik,
70 Mielőtt gyomrunkba végképen becsúszik.
Előbb is gazdáján, megölgén kezdi,
Szemét a tányérből ő reá meresztí,
Szájában az almát mérgesen harapja —,
Szóljon hát, mielőtt Lengyel úr bekapja.

A MALAC BÚCSÚZÁSA.

- 75 Gyilkosom, kegyetlen! mivel érdemlettem,
Hogy ez a sok éhes osztozik felettem,
Hogy fiatalságom zsíros tavaszában
Így körülfogjanak széltiben, hosszában?
Nem irtóztál ugyan belém verni késed,
Mellyel eddig nem volt egy *zicher* dőfésed,
80 Melytől ez ideig a patkány sem féle?
Hogy tudtál engemet általverni véle?

- Gyönyörű mu'atság, gyönyörű theátrum!
Ezért mondták rólunk : »par nobile fratrum:«?
85 Ilyen a barátság? A gyöngébb a vesztes.
Így tett Pyladessel a derék Orestes?
Várj rá! mert szellemem feljár kísérteni,
Minden bátorságod az inadba keni,
Nem mersz többé este az utcán járkálni,
90 Nem fogsz gyertya nélkül egymagadban hálui.

- Ha valami éjjel paplanodban korog,
Az én lelkem lesz az, amely ott kucorog ;
Az lesz, mely a legszebb női társaságban
Egyszer csak megröffen hátul a nadrágban.
95 De nem, megbocsátok, jó keresztyén módra,
Hiszen hol találnék ily méltó utódra!
Baráti emlékül azt a gyűrűt hagyom,
Melyben, ha jól sejtem, farkam dugva vagyom. —

(1856.)

SÍRVERSEK.

IDUNA EMLÉKE.

I. SÍRJÁRA.

Egész teste fájdalom volt,
Egész lelke szeretet :
Az súlyától földbe hajolt,
5 Ez a mennybe sietett.
Fényes lelkének a mennyben
Jobb is, mint e földi szennyben ;
Ott van igazi hazája,
Kedveseit oda várja.

II. VERS-KÖTETE ELÉ.

Mint álló csillagot
Nem láttuk az égen,
Fényesen ragyogott,
Oh! de már *estében*.
(1853. végén.)

SÍRVERS BARANOVSKY MIKLÓS HAMVAIRA.

Bús Tisza partjaitól, vándor, ha kit erre hoz útat
Íme! hazád nyelvén szól veled e ravatal.
Itt *Baranovszky*, honod fia, ment el örök nyugalomba,
Messzefutó pályán itt pihenésre talált.
5 Ős Buda bölcsőjét, — vagyonát nyujtá idegen föld,
Szorgalom, áldással fogva baráti kezét.
Majd a munka után megjött a kényelem, ízlés
Művészet, tudomány honn vala termeiben.
Sírja fölé koszorút, mely el nem hervad, örökzöld
10 Hála virágaiból hű rokonok szive font.

*

Futva-fut a csermely, szaporán növekedni folyóvá ;
 S míg tova és tova száll : bérchona messze marad.
 Végre közös tengerbe vegyül. Azt gondolod, elvesz?
 Zápor alakban jó : s felbuzog a honi bérc.

(1854. december 25.)

BARTOS GÁBOR SÍRKÖVÉRE.

Mint atya, mint hí férj sietett az övéi körébe,
 Melyre eselődje után fáj vala : fölkeresé.
 „Itt lettem a nagy résztl : nőm és nyolc gyermekem” úgy-
 mond,
 „Érték előtt testem köztök alunni ohajt.
 Kertő még vilagos pályán oda van : Gyula, Gábor,
 István, az atya fiók atyja, vezére te légyek

(1850. április 12.)

KNÓCZ JÓZSEF SÍRJÁRA.

Itt fölemelt gyász-kő, idegenl számodra jelentse :
 Két fedez a holtak nem rövid éje alatt.
 Emlékét, mi övéi, kövön nem, szótalan ércen
 S néma betűn bírjuk vésve szívünkbe van az.
 Emléktől minékünk állatta magasztos erényét
 A hí férj, szeretett jó atya és hazafi.
 Tiszta becsülettel ragyogóvá tette betűit,
 Jelleme a márvány, hol neve írva marad.
 A fáradhatlant fáradság győzte le végre ;
 10 Sok vesztése után itt nyeresége vagyon.
 Két város polgára, betöltvén emberi tisztét,
 Mennyei polgárrá tette örök kegyelem.

KNÓCZ LÁSZLÓ.

A nagyatyát, szerető nagyatyát vídítani jöttem.
 Könnyetek a fiuért szűnjön omolni, szülék.
 Még, öröme, alig hogy kezdtem játszani térdén :
 Most kebelén nyugszom, hív unokája, megint.

(1858. okt. 27.)

KUPAI KOVÁCS MIHÁLY SÍRJÁRA.

A jó férjet, atyát
Özvegye, magzatja,
Éjjeli, nappali
Bánatban siratja ;
5 Vissza óhajtaná,
Vissza nem sírhatja :
Számláld meg könnyeit,
Vigasztalás atyja!
(1860.)

KÁROLYI SÁMUEL.

Óh a kimondhatatlan
Kínt mondd ki, néma jel!
Férj, atya volt : ma egy név
Károlyi Sámuel.
5 Egyedül hogy ne lenne
A sírnak mélyiben :
Két kis fia itt véle,
Lajos, László pihen.
És hogy vigaszt keresve
10 Találjon egy helyet,
Bús özvegy és öt árva
Emlé e követ.
Orvos, ki itt lelt gyógyírat,
Itt várja, míg új nap virad.
(1862.)

BORDÁCS DÁNIEL, SÍRVERSE..

Azt jelenti e néma jel,
Itt nyugszik Bordács Dániel.
Bíró, ügyvéd, polgár, barát ;
Sok nemes szív áldja porát.
Mint férj : maga volt a hűség,
Ez az első keserőség,
Mellyel hitvesét illette,
Hogy bánatba öltöztette.
(1865.)

TÖREDÉKEK AZ 1850-ES ÉVEKBŐL.

A KIS POKOL.

ELSŐ ÉNEK.

A költő egy zajongó vásárba jut, hol a taszigálást ki nem állhatván, a vásár közepén magasló hegyre akar menekülni, de szörnyek útját állják. Midőn egy elszalasztott tolvaj helyett üldöztetnék, földalatti lebújba veti magát, hol a pohos csárdásban Horácra ismer, ki védelmébe veszi, s ajánlkozik, hogy a kis poklon keresztül kivezeti a tömkelegből.

Az emberélet útjának felén

Egy nagy zsibojgó vásárba jutottam,
Mivelhogy a jó utat nem lelém.

Minő tolongás, öklözés van ottan!

5 Ki ad, ki vesz, ki húz-von, csal, ki lop,
Kevés, hogy nézne csak, mint én, nyugodtan.

De annak is »szsz«, tyúkszemére: top!

S míg fájdalom miatt fogát beszíja,
Lépen könyökli holmi gaz kolop,

10 Hogy nyavalyássá lesz, — vagy kicsi híja.

Sehol megállás: vigyori pofák

Rivallnak a tömeg közől: »Szoríjja!»

És jó, ha csontod nem lesz por-tobák.

Nincs ótalom, kell menned a tömeggel:

15 Cívódó kalmárok, nyelves kofák

Üldöznek, mint hal a prédát, sereggel,

Unszolva, egész isten-adta nap,

Hamis árút, hazug szóval s bilyeggel.

Így foly örökké ez ember-iszap

20 A hegy körül, melynek kies legormán,

Szelíd fény lángol, mint az esti nap.

Kiáll a hegy, tenger szigetje-formán

A pocsolyából, melyet gázolék,

Melynek vizén nem biztos semmi kormány.

25 *Parnasszus*, e szó fényes gázzal ég

A hegy süvegjén, mint arany bokréta,

Hová feljutni éhszomjas valék.

De nem csekély az út, nem könnyü séta:

Meredek a hegy, s melynek köldöke,

30 Hullámlik alján az ember-pocséta.

Engemet is hab hab után löke
 S már-már kezemben volt a biztos párkány,
 A szikla-martnak egy éles szöge :
 Midőn alattam, mint otromba sárkány
 35 Duhadt fel a mélység posványiból
 Egy szörny, kinek sosem elég a zsákmány.
 Megismerém : e hat betű : FRIVÓL,
 Tarkán volt írva minden pikkelyére, . . .
 (1850—52 körül.)

OHAJTANÉK ÉN

Ohajtanék én egy csöndes tanyát,
 Derült egű völgy nyájas kebelén :
 Hová e hánykodó világ zaját
 Elvéttve hozná a szél csak felém,
 5 Mint messze tenger zúgó morajját,
 Mely lassan elhal a puszták szelén . . .

A PUSZTA RÉMEI.

»Éz-e hát a puszta? ama híres puszta?
 Csikósok, betyárok, poéták édene?
 Melynek képeit már annyszor elnyúzta
 A festő, a költő, színpad, tánc és zene?
 5 Hadd lássalak egyszer, zsályá-koszorúzta
 Áldatlan áldozók özvegyi *mindene!*
 Hadd lássam csodánál csodásabb világod :
 Csárdáid, kútgémed, fényes délibábod!«

Szólt az ifju művész, vándorbot kezében,
 10 Amint szeme előtt tágul a határ ;
 Nézése megfárad az unalmas képen :
 Most látja először . . . s oly rég látta már!

Hiába kalandoz szeme földön-égen :
Egy olaj-ágacskát sem hoz e madár,
15 Mint a holló, melyet széles a világra
Bujdosni bocsátott az ősz pátriárka.

Korán útnak indult . . .

(Az ötvenes évekből.)

KÉT ÉLES KARD.

Marciánus büszke császár
Adaját nem fizeti :
Mennek hozzá kemény szóval
Etele követi.
5 »Az adót te, gyáva császár,
Megadjad, megadjad!
Te uradtól, Etelétől,
Meg se is tagadjad.«

Hallja császár a parancsot,
10 Jó megyen fel s alá ;
Tesi magát mintha nem is
Hallaná, hallaná . . .

(Az ötvenes évekből.)

KAPISZTRÁN.

(A Hunyadi-balladakörből.)

Fut Mohammed földön, vízen ;
Védve immár a vég Nándor ;
Homlokát letörli a hős
Hunyadi és Kapisztráno.

Borulának buzgó szívvel
Boldogasszony zsámolyához,
Te-Deumot, Téged-istent
Tart az ősz Hunyadi János.

Minden oszlop olyan zászlós,
10 Mintha mennybe szállna szárnyon ;
Diadalmi dícsérettől
Dagadnak a bolthajtások.

És Kapisztrán így könyörge :
Oh, kegyes szűz, méhben áldott!
15 Hála néked ; mert te véded
Hullámhánya hajócskádát!

Mert karomba vén koromba
Küldsz erőt és gyorsaságot :
Paizsodnak fénye előtt
20 Porba hulltak a pogányok.

Oh, fedezed a keresztet,
Hogyha már én sírba szállok ;
Végső harcom megharcoltani,
Nincs több hátra e világon. —

25 Ám leoldja olvasóját
Hunyadi vitéz, a jámbor ;
Fon füzérbe, koszorúba,
Szép könyörgést, szép virágot.

S mind' ezt mondja, míg levonja
30 Olvasóján a gyémántot :
»Védjed Isten a magyar hont,
És te szent Szűz, méhben áldott.«

És midőn a rózsát vonja — —
— — — — — — — — —

(Több nincs. — 1855. körül.)

SZONDI.

- »Beborult a csillagos ég felettünk,
Uramisten! védj a hazát helyettünk,
Vérünk áldozása,
Életünk fogyása
5 Hogy ne essék hiába :
Oh, ne engedd, uramisten!
Jutni pogány igába.«

- Szondi vitéz szomorkodik szívében ;
Töri török Drégel várát keményen ;
10 Basa büszkén járat :
Adja fel a várat
Kegyelemért, cserébe.
»Kegyelem az istennél van :
Folyamodom elébe!«

- 15 »Hadakozó vitéz népem mind kevés,
Fogy az ember, szaporodik a törés ;
Minden katonámra
Egy-egy kapu tárva
Dőledező falamon :
20 De azért mi nem megyünk ki,
Itt halunk meg a romon.«

Hallja Márton, Oroszfalú pásztor,
Kezeinél az úri szent vacsora . . .

(1855—56.)

A KÉT APRÓD. *

Szondi vitéz harcolt lelkesen,
Drégel alatt nyugszik csendesen ;
Sírja felett kopján gyászlobogó, koszorú,
Kopja tövén két szép ifiú.

(Az ötvenes évekből.)

AZ ÖZVEGY LAKÁSA.

(Vázlat.)

Domb oldalához, mint fecskefészek a parthoz, támaszkodva áll az özvegy szerény hajléka. Bokrok s az őskert lombjai védik a viharok elől. A kert tiszta, csinos, jólmívelt, a belépő úgy érez, mintha szentélybe lépne. Semmi *férfi*as a ház körül, minden tárgy asszonyi gondot, asszonyi tisztaságot lehel. Az özvegy kis hajlékát egy fecskepárral osztja meg, mely bizton fészkel gerendáján, ki s bejár a nyílt ablakon. E lak úrnője vidor, — mosolygása derült életkedvet hazud, egy szó sem árulja el bánatát, színlag fájdalom nélkül emlékszik elhúnyt férjére. Semmi közönséges sopánkodás, semmi mesterkélt bú. Élénk csevegéssel hordoz meg az egyszerű kert tiszta ösvényein, — majd fölvezet a dombra. — E hely az, hova minden fényűzést pazarolt, itt vannak a legszebb, legritkább virágok, e hely a kert szíve, — mert itt áll egy márványemlék, — férje sírja!

Egy másik papírszeleten e sorok :

... Zöld halom tövénél áll szerény lakása
Keskeny láthatár . .

Hogy ne a világot, csak a mennyet lássa.
... Mosolyog, mosolyog, mígnem mosolygása
Szívárvánnyá válik szeme egy könnyében.

(1856.)

A MADÁR HA NEM DALOLHAT

A madár, ha nem dalolhat,
Olyan bús lesz azután!
Felborzasztva minden tollat,
Úl a puszta őszi fán.
A szakadt húr összerándul
És remegve haldokol — — —

(1857. ?)

NÉMET DAL.

Oh, mint zúg, mint dagad,
S ütődik habra hab,
A csöndes barna hullám
Idébb-idébb nyomulván.
5 Mondd meg, te esti szél :
Férjem, fiam, ha él ?

S van-é a messzi pálma
Hüsében édes álma ?
Vagy mindkettő pihen
10 Tenger halk mélyiben ?
Már mindent éj takar :
Födözzön, kedvesim,
Szendén egy égi kar !

NYERÉSZKEDÉS.

Moore után.

Kivánsz nagy nyereményt ? ezt halld meg, üzér !
Ha kergeted a hasznocska szagát :
Végy embert, oly áron, amennyit megér ;
És add el, amennyire tartja magát.

(1857.)

A POLOSKA.

Rímes próza.

Makámát írni — mint Abu-Mohammed Kazim Ben-Ali Ben-Mohammed Ben-Othman *Hariri* — nem tréfa dolog ; — annyi, mint : repülni gyalog, — s ki egyszer ebbe fog — nagy veszedelem érheti : — lábát izibe megütheti, — orrát is betörheti. Mindazonáltal én megkísértem, — úttörőnek bukni is érdem ; 5 — aztán meg nem szabad-e, kérdem — prózát versben írni — már így ni ! — mikor annyi verset írnak prózában — a két nemes magyar hazában, — de kivált mostanában !

No tehát a csimaz vagy poloska — legyen lelkesedésem
10 pocka, — a tárgy legalább nem ócska ; — pedig ez is tesz valamit
nálunk — hol annyi az ütött-kopott — nem mondom : lopott —
hogy csupa zsbivásárban járunk. — Aztán hisz tárgyam elég
klasszikai : — szúnyog, csimaz egymásnak *vér-rokonai*. — s ha
Virgil az elsőt megénekelte, — Poloska, jövel te !

15 Van egy, ki millió, — az ő neve légió ; — eredetileg szőke
faj, — mint a vaj ; — de ha más ég alatt meghonosul, — mások
vérén megpotrohosul : — barnára fajul akkora — mint a csöp-
pentett . . . korom. — Világosság élő magzatja — Kánt is meg-
mondhatja* ; — de szereti a sötétséget — filantrop céljai
20 végett. — Külsjét ami nézi, — rajta ugyan kevés a vítézi, —
arca penészesen úriás, — termete sem igen daliás, — háta pedig
kifelé görbe, — karcsúsága átmegy a körbe, — noha páncéllal
is bír — mint egy kúrazír, — evvel azonban nem mellét fedezi, —
hátát védelmezi. — Van továbbá neki jó fegyvere, — csípni,
25 szúrni ugyan tud vele, — hanem amivel ellenséget úz, — nem
annyira fegyver, mint a . búz. — Egyik erénye a háziasság, —
nincs vérben a zajos vigasság, — nem zavar egykönnyen rendet,
— nem tör csendet ; — természete birkei békes, — türelemmel
ékes, — oly józan, oly éber, — mint egy héber. — Éji magányban,
30 rejtve működik — tíztől circiter ötig, — feláldozza szende nyugal-
mát — nem is üt semmi lármát, — virrasztja az emberiség álmát.
— Nappal azonban visszavonul, — (gondolom : ír, tanul,) — ön-
lelkibe mélyed, — keresi a rejtve levő mélyet — mint egy filozóf.
Ah — nincs kerevet, szófa, — nincs ágynyaladék — vagy falhasadék
35 — oly mélyen magassan — hova ő be ne hasson, — mit föl ne
kutasson. — Különösen tetszik neki — minden ami régi, — vagy
ahhoz privát gusztusa, — ő annak született antikvariusa. — Gyönyör-
ködik a művészetben, — festett szobában, képkeretben — nagy
hajlamot érez rája, — van saját műiskolája, — s ha eljön az est —
40 ő maga is fest. — Hát még minő kedélyes ! — kivált mikor éhes, —
szárnyával arcod gyöngén legyezi — mialatt véred veszi. — Soha-
sem ereszkedik nyílt csatába, — ha kergeted, gyors neki a lába, —
eltűnik egy perc alatt — mint villám s gondolat ; — de legott
visszatér, — noha engedelmet se kér, — gallérodra ragad, — s
45 veszi a nyakad ! — aztán megint ill' a — berek ! mint az ügyes
guerilla, — meglapul az egész kamarilla. — Túl szerénység neki
nem kenere, — nem várja, hogy húják szépen : gyere ! — hova

* Kánt a poloskák szaporodását a világosság befolyásának tulaj-
donítá ; ezért hálósobája ablaktábláit nappal sohasem engedte fölnyitni.
(Heine.)

A. J. jegyzete.

egyszer vendégül beférkezik, — onnan ugyan szűrit többé ki nem teszik. — Egyébiránt nagyvárosban született, — lenézi a nomád életet; — paplan alatt jobb szeret hálni — mint rusticálni. — Hazája művelt Európa, — szerelmes a civilizációba; — s míg honn marad a tábor törzse, — mindig elébb nyomul előőrse — szárazon úgy, mint vízen át; — neki találták fel a gőzmasinát: — nyugat felől keletre vándorol, — békésen hódít, még nem is porol. — Mint polgár: kozmopolita, — ő nem mondja: »si est vita — non est ita«; — hanem megindul apraja, véne — hazát keresni ott »ubi bene«. — Bú nélkül hagyja el az ősi lakot, — és mint madár ha elejt egy fűmagot — dúsán tenyész föl a meddő kopár: — csimazból is elég egy pár. — Kiválóan ügyes telepedő: — ha egyszer ráülhet, övé a lepedő, — lepedővel az egész nyoszolya, — aztán a ház legkisebb zugolya; — pár nap múlva hemzseg a gyarmatos, — ha nem tetszik, pusztuljon a lakos! — Nincs korlátozva, bizonyos geogr. fokig, — minden klimát azonnal megszokik, — s ne félj, hogy elszökik! — nem háborgatja ily könnyelműség, — jelleme a ragaszkodó hűség. — Bármely idegen elembe' — teszi magát otthonos kényelembe, — ősi szokásit el nem hagyja, — vérit soha meg nem tagadja, — nem alkalmazza senkihez magát: — aki vele van, tűrje a szagát! — Legörömeztőbb útfélen tanyáz — hol fogadó van, vagy más efféle ház, — és, mint jámbor apáink régen — kapva kaptak az új vendégen: — mindenki iránt megelőző, — vele bételni se' győző. — Így terjeszti dicső faját, — viszi a civilizáció zászlaját — őrszemeit előre kitolva, — hátrál előtte barbárság, bolha, — ez kénytelen el-elblábóni: — »veteres migrate colonia« — s megújul a világ, ez az ócska; — no tehát: for ever, poloska!

GHAZEL.

»Kérdjétek a kalyibától: nem lappang-e ott egy bölcs,
 Kit a nagyok pitvarától magához vont az erkölcs.«
 Az megmondja: ott mély a víz, hol nem látni fenekét;
 A diónak külső héja zöld ugyan, de nem gyümölcs.
 A bolondot, ha bolondoz, neveti a sokaság:
 De ha okos nincs szavában, időt vele te ne tölts.
 Szomorúnak lenni mindig nem tanácsos: te, midőn
 Szemét sorsod összehúzta, vidám képet akkor ölt.

(1858.)

WOHL, JANKA EMLÉKKÖNYVÉBE.

To love, to like, enyelgénk,
Amaz sok, ez kevés ;
(Szótár segélye nélkül
Támadt az érezés ;)

- 5 Egy szóba' most ezen per
Kiengesztelve lón :
Zeng édesen : *remember!*
Át téren és időn.

(1858. június 29.)

DAL, ÉS ÖT FORINT.*

(Ömledezés egy szerkesztőhöz.)

Csak öt forintot kértem : megtagadtad.
Te egy dalt kértél. Íme itt adom !
Pedig hogy öt forint egy dalt megérjen,
Már ezt — bocsáss meg — tisztán tagadom.

- 5 Öt rossz forint a bank rongy-szüleménye,
Szél fúja el, már amint születik ;
De lám, ha a dalt egyszer könyvbe nyomták,
Ott megmarad örök ítéletig.

- 10 Öt rossz forint egy éji múltató kört
Alig idéz a »Komló«-ban elő :
A dalkör egy acél *pánt*, melyen izzadt
Kohó tüzeiben — pöröly és üllő.

* Sárosi egy versének paródiája. A vers *után*, de nem *ellene*.

A. J. jegyzete.

Öt rossz forintért kapsz olcsó szerelmet :
Dalban csak úgy dől szerelem, forint,
15 Mert a dalban — s pedig minél silányabb —
Marokkal a gyémánt, arany, rubint.

S te mégsem adnál öt szegény forintot? .
Majd adnak ott fenn hát az angyalok ! !
Siromra állíts szobrot — öt forintig,
20 Ha majd a dallásban — megszakadok.

(1858 után.)

AZ ÚJ MAGYAR KÖLTŐ.

Parodia.

Jár számkiüzötten az árva kölök,
Dalt zengedez és dala úgy nyöszörög,
Oly éhes-epedve foly ajkairól,
Hogy téglá repedne fal ormairól.
5 Zeng tetteket, a haza szebb idejét :
Goromba csatákat, otromba vezért ;
Zeng zsálya szerelmet : a lányka haját,
A szép szemet, arcot, — egyéb nyavalyát.
S míg a dal epedve foly ajkairul,
10 Ábrándozik — praenumeránsairul!

»Jó gyermekem, a haza szebb idejét
— Nem tudsz te ahoz — sose zengjed.
A lányka nem érez, az ifju nem ért,
És nincs potya-pénze szerelmeidért :
15 Némuljon el ostoba versed.
Vagy zengj, de magadnak, erőtelenül,
Hol senki ne hallja — kemence megül ;
S méltó dali bért
Túzd árva fejedre a fúzfa-babért.«
20 És így köszörültlen az ifju megyen,
Nem tudja, hol éte, hol ágya legyen,
S míg gyomra tekergeni hagyja, kihál
Bús éneke, tört szusza hangjaival.

»Fedd, fűzfa, örökre az ifju nevét!
25 Kőjárda! te nyomd kebeledre szívét.
S tán csendes alunni tivornya után :
Zengd álmait éjiden árva cigány.«
Szól s nyugszik azóta egy ablak alatt,
Hol vargainas fut, ebecske szalad,
30 S vészhangon üvöltöz a bakter elé,
S villámgerelyét viszi ágya felé.

De feljön az ormokon a teli hold,
Mint egy kulacs, a hideg éjbe mosolyg.
Oh ifju, mi álmod a mámor után?
35 Szép álmokat énekel annyi cigány.
S már nem fut az ebfü — szaglálva megáll :
S ott szendereg egy szivar, álmainál.

(1859.)

ELBESZÉLŐ KÖLTEMÉNYEK TÖREDÉKEI
1850—1860.

AZ ÖZVEGY EMBER ÁRVÁI.

Este van már, csóka, varju feketén kovályog :
Gyertek elő, szép regém van, gyermekek, leányok!
Egy királyról, a királynak árva kis fiáról,
Fehérképű, aranyhajú szépséges leányról.

Estike volt a leányzó, *Liliom* a bátyja,
Messze lát a fényes nap, de párjokat nem látja :
Olyan édes, olyan ékes, a leány, a gyermek!
Nézni rájok a lelke is repdes az embernek.

Nincsen immár édes anyjok, elmaradtak árván ;
10 Ki-kimennek játszadozni a temető árkán :
Gondolatlan játék közbe' az időt repítik,
Édes anyjok barna sirját virággal behintik.

Özvegyen az édes apjok, hejh! busúl magában ;
Látja, hogy nem boldogulhat semmi ő dolgában
15 Mert ahol jó háziasszony nem ügyel a rendre,
Isten átka van a házon, nincs is előmente.

Minden úgy van, mintha mindjárt eredne futásnak ;
Szeri-száma, sorja nincsen sütésnek mosásnak ;
Szita, rosta, csupor, fazék, vagyon mind veszőbe,
20 A szomszédból kéregetnek másokat helyébe.

Szomszédjában a királynak vén leány lakozott,
Oda küldi fiát hozzá, a kis *Liliomot* :
»Azt izeni édesapám« így beszélt a gyermek,
»A dagasztó tekenőjét adja ide kelmed.«

- 25 »Bizony fiam nem adom én« így felelt a vén lány,
»Házasodjék meg az apád, lesz tekenő aztán,
Házasodjék meg az apád, és vegyen el engem ;
De bizony a tekenőmet nem bitolja ingyen.«

- Máskor megint odaküldi : »adjon egy lapátot.«
30 »Nem adhatom édes fiam, kell nekem is, látod ;
Házasodjék meg az apád, legyünk egy kenyéren,
Sütök aztán neki cipót lágyon és fehérén.«

- Oda küldi harmadízben : »adjon egy pemetét.«
»Dehogy adnám a körmömről ezt a kis feketét!
35 Házasodjék meg az apád, és ha engem elvesz,
Úgy lapátja, tekenője, pemetéje is lesz.«

- Megkéreti az öreg lányt balgatag eszével,
Hozzá is ment az öreg lány mind a két kezével.
Illett neki a fejkötő szürke haja mellé,
40 Mintha már az isten tudja mióta viselné.

Első napon szava se volt az új menyecskének,
Feleletje *nem*, vagy *igen*, ha valamit kérnek.
Engedelmes mint a bárány, mindig urát bújja,
Az urának a leülő helyét is megfújja.

- 45 Mondogatja mostoháit *édes* gyermekének,
Símogatja aranyhaját a szép *Estikének*,
Aranyhaját megfűsüli vert arany fűsűvel,
Ki se győzném mondani, hogy milyen nagy becsűvel.

- Este reggel tejbe vajba megfereszti őket,
50 Fújó szélre, szellőcskére sem ereszti őket ;
Liliom-nak, *Estiké*-nek szive csak azt vallja,
Hogy bizony jobb a mostoha, mint az édes anyja:

Második nap az asszonynak ezer a bibéje ;
Neki ez kell, neki az kell : vegye meg a férje ;
55 Vigye ötet vásárokra, búcsura, bányába ;
Nem szakad el lova farka, nem kopik el lába.

Megfűsüli a leányt is, — hanem már ezúttal
Nem az arany fűsűjével, csak ezüst fogúval
60 Tejbe vajba sem fürösztté, csupán hideg vízbe ; —
Megszapulta erős lugban a harmadik izbe.

Harmadnapon egy gerebent fogván a kezébe,
A leányzó aranyhaját összevissza tépte,
Nyomain a gerebennek piros vér serkendez,
65 Fehér nyaka patyolatján lefelé csergedez.

Hajtja őket az erdőre, szedegetni gallyat,
Elindulnak sirva, ríva ; nem próbáltak ollyat.
Azt se tudják hol az erdő, merre kéne menni,
Elbúznak az ablak alá, hol nem látja senki.

— — — — —
(1850 körül.)

VARGA MIHÁLY.*

Jár a török, mint valamely sáska,
Magyar nemzet akkori csapása.
S hol a helyet megszerette fészkül,
Ott nyaralni, ott telelni készül.

5 Ott legelni, hol mezeje nincsen,
Ott aratni, hol vetése nincsen,
Ott szűrni be, hol szőlője nincsen,
Ott tüzelni, hol erdeje nincsen.

* Valami elbeszélés akart lenni Szalontáról. Kezdeté a »Nagy-Szalonta nevezetes város«, mely megjelent külön.

A. J. jegyzete.

Restelik ezt szalontai hajduk,
10 Török-tatár nem fogna ki rajtuk :
De hiába! oly kevesen vagynak!
Engedni kell hétszer annyi hadnak.

Engedni, — de nem esik az ingyen,
Vér foly elébb minden kis göringyen ;
15 Mindenik ott hagyja keze szennyét,
Míg magukat a várba bevennék.

(Itt több versszak hiányzik.)

Mintha szemén volna farkas-hályog,
Tapogatva fel s alá kovályog,
Hej, de hiszen mindeneket jól lát,
20 Csak egyet nem, kedves eladóját!

Szíve döbben, foga megcsikordul,
Mely felől jött, arra visszafordul,
Oda vág, hol legsűrűbben járnak
A sötétben mozgó török árnyak.

25 »Ide, ide, gyermekem, leányom!«
Azt se tudja, merre felé járjon.
Mint kutyákkal, dühös bika, szemben,
Azt se tudja, hogy melyiknek menjen.

Sűrű nép közt, sűrű éjtszakába,
30 Vagdalózdott, se hallva, se látva,
Míg kivivé a harcnak folyása,
Mint fatövet víznek áradása.

— — — — — ● — — — — —
— — — — —

Vége van a vérontó csatának,
A magyarok a várba jutának.
35 Szegény Varga csak egyedül jár most,
Kerülgeti nagy busan a várost.

Ott ahol ma, túl a *Köles*-éren,
Nevezik a várost *Csere* néven,
Cserebokor volt akkor időben,
40 Terme somot, terme kökényt bőven.

Ott csikorog Varga Mihály hajdú,
Lyánya miatt érdekeli nagy bú,
Lyánya miatt, annak életéért,
Százszor inkább a becsületéért.

45 Hányja-veti, mi teendő legyen,
Zsuzsikáját hogy ne érje szégyen.
Ólálkodik a török tanyánál,
Mint a farkas sompolyog a nyájnál.

Köleséren átvezet egy palló,
50 Van megette húsz török *őrálló*,
Dehogy álló, mikor mind úgy alszik,
Horkolása vizen is áthallik.

Most legelőbb Varga Mihály gazda
Egy nagy követ arrafelé hajta.
55 Kő a hidat nagyon megdöbentti,
De fülét sem mozditja rá senki.

Azután megy — nála van már készen,
Amire most, tudja, szükség leszen, —
Átsuhan a gólyalábu pallón,
60 Sorra tekint a sok renyhe alvón.

Kardjaikat elkezdi kihúzni,
Próbálja, ha nem tudnak-e úszni?
Sorra szedi puskáikat szinte,
Elmeríti a Köles-ér vizbe.

65 Nézi akkor, hol van a tiszt, látja,
Horkolóját legjobban az tátja.
Sok famohát töm bele a nyitján,
S átcipeli a Köles-ér hidján.

»Meg ne moccanj, ha életed drága«
70 Mondja neki, jól a földre vágva —
Nem is mozdult, még csak nem is hörgött,
Azt gondolva, most viszi az ördög.

Megkötözé jó erősen gúzzsal,
Épen úgy bánt még két darab hússal,
75 A negyedik izgett-mozgott volna,
Hanem ennek a nyakát eloldta.

Hagyta ekkor alunni az alvót,
Maga után felszedi a pallót —
S foglyainak a szemét bekötve,
80 Messze hajtá az éjjeli ködbe.

— — — — —

(1850.)

RÓZSA ÉS IBOLYA.

Mese, mese: hadd mesélek.

Hajdanában, hol volt, hol nem,
Vagy valahol, vagy seholsem,
Volt egy szép királyfi, Rózsa,
Gyenge, mint a nyílt rózsa.
5 Szem nem látott nála szebbet,
Olyat is vagy — vagy se többet ;
A nap meg-megállt csudára,
Ráfelejtkezett sugára.
Hát a lányok — napraforgók,
10 Véle forgók, rámosolygók!
De neki lány egy sé kellett,
Hagyta mind a fakép mellett.
Járt vadászni minden reggel,
Sok kutyával, nagy sereggel,
15 Zöld erdőbe, sík mezőre ;

Akkor osztán haj előre!
Nem maradt meg tőle béken
Őz vagy szarvas a vidéken :
Hanem a lány ő miatta
20 Úlhetett az istenadta.

Egyszer is vadászni ment —
Rekkenő volt a nagy hőség,
Szomjan égett a mezőség —
Zöld ligetbe' megpihent.
25 Barna szikla hús tövében
Tiszta forrás buzga épen ;
Megmerité — — —

(1852—54.)

A KINCSKERESŐK.

Elbeszélés.

Ki nem szeretne pénzt, sokat,
Öreg tallért, huszasokat?
Ki mondaná, hogy már elég,
Ha úgy elébe öntenék?
5 Neked, Pál, van : s többet kívánsz,
Kerek számból *csorbát* csinálsz ;
Neked Péter, nincs : de ha volna! . . .
Mint makkal az
Éhes malac
10 Szeretsz legalább álmodni róla.
De az álom csalárd bűvész,
Vele ugyan nem sokra méssz :
Némelykor ad pénzt, eleget,
15 S találsz utóbb patkószeget,
Vagy markodból — —
— — — — —

A KINCSTALÁLÓK.

- Hol volt, hol nem? három ember,
Éhes, rongyos, mind a három,
Munka-tenni egyik sem szer,
De henyélni, télen, nyáron.
5 Vagy, dofogra ha kimentek,
Ez azért lón, hogy *pihentek*
A nagy lusta heveréstől,
Borivástól, dőzsöléstől ;
Uj erőt és új költséget
10 Gyűjtve, új tivornya végett.

- S minthogy ebnek eb a társa,
Megtalálja zsák a foltját
Ők is, rálelvén egymásra,
Megszerették egymás módját.
15 A barátság, mint a burján,
Az ebszóló, a bojtorján,
Szívökben eggyé fonódott,
Semmi vészben el nem oldott ;
Kivévén, .
- — — — —

(Az ötvenes évekből.)

CSANÁD.

- Űl Isztragomban *István* szent király,
Pap- és parasztúr mind körötte áll ;
Fején az ékes ujdin korona,
Vállán palástnak himzett bársonya,
5 Kezében a bot, egy arany virág,
Gyönggyel rügyedzik rajta minden ág ;
Mint támadó nap, a tisztos nagyok
Arcán királyi fénye felragyog.
- Csendben foly a tanács ; — de hallga, hallga!
10 Kürtszó-e az, vagy szél, mi ott rivalga?
Felhő-e vagy por, mely az egekig
Lomhán, sötéten fölverekedik?
A föld alapját rázza mennydörej,
Vagy tomboló had és acélzörej?

- 15 Villám cikáz-e, vagy lángfegyverek
Hegyén ezer napot hoz a sereg?

Győztes had élén, mint kettős sugár,
Megvillan egy ifjú levente-pár,
Gyula, Csanád, fejedelmi két rokon,

- 20 Jobb s balkeze Istvánnak harcokon.
Mosolyra vidúl a királyi bátya,
Mídon az ifjakat belépni látja,
S míg hódolatra meghajol a térd,
Ő nyújtja jobbját és így szólva kérd :

- 25 »A besenyővel, a fejes, konok
Néppel mi történt, édes rokonok?
Győzött-e, hogyne győzne a kereszt,
Pogány had ellen, mely böcsmérli ezt?
Ha síkra száll a napvilág, sötétség :
30 Nincs diadalban akkor semmi kétség ;
No s szóljatok : hogy mint lelé Abád
Révén hadunk a vén Doni-Csabát?»

»Győzött, királyom — így Csanád felel —
Győzött karunk s az ég küldötte jel ;

- 35 Megettörve a besnyó kemény nyaka,
S a martalék közt vén Doni-Csaba.
S együtt Csabával nője, gyermeki,
Rab, mint a fűszál, kincs temérdeki ;
Lábodnak ím letesszük zsámolyához :
40 Kincs-, martalékról felséged határoz.«

»Áldás az Urnak!« szölt a fejedelem :
Három felé a zsákmányt rendelem :
Egy rész Övé, ki a győzelmet adta,
Épüljön Isten új egyháza rajta ;

- 45 Más rész királyi sergem illeti,
Tiszt- és fejenkint osszák föl neki ;
Ti mint vezérek harmadát felelve.

(Az ötvenes évek kezdetéről.)

A költemény tervvázlata ez lett volna :

Győzelemmel tér meg István, a szent király, a besenyők elleni hadjáratából, Fehérvárba. Keán, a besenyő fejedelem, harctéren esett el. Roppant zsákmányt hoz a magyar sereg : aranyat, drágaköveket, stb.

A zsákmány felosztatik : sisakkal mérik a drágaságot. A király kapja egy harmadát — s a maga részét a fehérvári szentegyháznak adja : arany oltárt, keresztet, kelyheket — arannyal áttört papi köntösöket csináltat. Harmadrészen a sereg osztozik ; harmada pedig a király két ifjú rokona, Csanád — Doboka fia — és Gyula, mint vezérek közt lenne felosztandó. De a zsákmány közt van még egy drága kincs, Keánnak leánya, az aranyhajú Léla. Csanád most előáll, drágaságbeli osztályrészét Gyulának engedi, úgy mond, ő csak Lélát akarja. Gyula hasonlóképp nyilatkozik. Csanád elsőségét vitatja ; ő ragadta ki Lélát a lángok közül, — ő hozta el, ő védte az úton ; Gyula fegyverrel, párbajjal követeli a leányt. Már épen viadalhoz készülnek ; de István elveszi a leányt, Gizela királynő szolgálói közé adja, a hősokeket pedig azzal esőndesíti le, hogy azé lesz, ki az óriás termetű Ótomot legyőzi. Ótom, a Galád bolgár fejedelmi ivadéka, Bodonból betört az országba, azt a Marosig elfoglalta, ottan egy várat rakott, azt maga nevére keresztelte. Csanád elindul hadával, megelőzi Gyulát, megszáll a Maros innenső partján, Ótomot párbajra hívja. Az elfogadja a kihívást, a Maros közepén egy porondon megtörténik a viadal, Ótom elesik. Csanád akkor — miután Ótom káromló pogány nyelvét kivágta és tarsolyába rejtette, — őt otthagyja a madarak és halak étkéül, maga pedig seregével átkel a Maroson, Ótom várát lerontja és diadalünnepet ül népével együtt. Vigadnak, Ótom asszonyaival, kiket rabbá ejtettek, Csanád is jó napot csinál magának, s a fáradalom után elalszik. — Gyula későn jön, megtudva a történeteket, nyelvét marja dühében, hogy a győzelem dicsőségét elrabolta tőle Csanád, s hogy a Léla birtokától el kell esnie. Eközben megtalálja az elesett Ótomot, fejét levágja, s Istvánhoz viszi, jeléül, hogy győzött. Már István át akarja adni Lélát, de eszébe jut, hogy Csanád hol késhtetik oly soká — azért függőben hagyja a dolgot. Csanád, miután Ótom tartományát egészen visszafoglalta, megtér. Gyula követeli a leányt, bemutatván a fejet, midőn Csanádnak eszébe jut, hogy nyelvét kivágta volt, s ezáltal földeríti igazságát. Gyula megszégyenül. Csanád pedig jutalmul kapja a leányt, Ótom várát és tartományát ; az előbbit felépítteti háromszor erősebbre és *Csanád*-nak nevezi el.

A. J. följegyzése.

ISTVÁN ÖRÖKJE.

Az idők zengem én, és az idők apját,
Teliteljes fényiben a dicsőség napját.
Vajha késő énekem egy Józsua lenne!
Megállítná e napot, mielőtt lemenne.

Űle István szent király fejedelmi székén,
A soknyelvű nemzetet birja vala békén ;

(Az ötvenes évekből.)

PERÉNYI.

I.

- Holtodiglan .. holtomiglan.
Oh! ez nékem mind kevés :
Üldöző rém álmaimban
E hitszegő esküvés.
5 A szerelem egy s örök,
Nem födi el néma rög ;
Ketté a halál sem vágja :
Átalér az más világba.
A szerelem —
10 Nem az a maroknyi föld,
Mellyel a hűség, adója
Végső szakmányát lerója,
Eldobván a koporsóra ;
Nem is a gyász, a sötét mez,
15 Melyet amily könnyen felvesz,
Épen oly hamar leölt.

- Eldobnád-e majd szerelmem
Az utolsó marok földdel . . . ?
Vagy virággal s téli zölddel
20 Bokrozod be nyugvó helyem?
Oh Ilona! túl a síron
Hűségedet, monddsza, bírom —
Bírom-e osztatlanul?
S ha találkozunk egymással
25 Majdan a feltámadással
Szűz szerelmed ép egésze
— Esküdjél — ha enyim lesz-e?

II.

Gábor az, ki nagy sötétül
Ilyet kérdez hitvesétül,
Asztalán habzó kehely

(Az ötvenes évekből.)

ÉDUA.

I.

- Leáldozott a nyári nap ;
Ellobbant a keskeny darab,
Mely, mint tüzes karaj-szelet
Csillámra még *Sárrét* felett.
- 5 Sugári gyorsan elhagyák
Az oly kedves játszó tanyát
Várad hegyes ormózatán, —
S repültek mind anyjok után.
Az ellapuló réteken
- 10 Feszíti utját a Kerezs,
Lankadva bár — mint idegen,
Ha éji megszállót keres.
Habja ezüst, habja fodor,
Fövény helyett aranyt sodor ;
- 15 Fürtjét az alkony hús szele
Lágyan borzolja fölfele ;
Míg a kicsiny fényes halak
Hűtözni fel-felugranak.
Mint tómadár — fészken megűl
- 20 A vén halász egy szó nekül,
Hálóját meg-megemeli,
A szűz vizet mérlegeli.
Pihenve ring a méla komp,
A locska habbal álmodik ; —
- 25 Messzűnne még egy-egy kolomp
Dadogó nyelve hallatik,
Aztán karámhoz tér a nyáj ;
Aztán elcsöndesül a táj,
Csupán a fűzlevél zizeg,
- 30 Hab háborog, szellő sziszeg.

II.

- De robban, ím, az éj lovagja
Várad felől, a víz-szalag
Mentén, kivál' egy árny-alak
Mint a homály sötétebb magja.
- 35 *László* az, a magyar király,
Nyugotra vágy, nyugotra száll ;

Lova puha fűben tapod,
 Előzi a futó habot ;
 Mint könnyű sas árnyéka, illan,
 40 Ezüst patkója néha villan ;
 Út nélkül, a *tarjáni* part
 Hosszába, mind napestre tart,
 Követi a folyam vizét,
 A szerelem-csillag tüzét.
 45 Körözs folyó, sebes folyó!
 Hová sietsz! ne fuss, ne vágyj
 Nem lesz neked nyugatra jó,
 Mély a Tisza, veszélyes ágy.
 És te király, László király!
 50 Vesztedre szállsz ma oly igen :
 Nyugot felé borúl a táj,
 Villám rebeg Körözs-szegen.

III.

Ölében a vidám Körözsnek,
 Öntözve habjától körösleg,
 55 Ma már falu és vár helye,
 Akkor gulyák bő mezeje, —
 Terül egy félsziget : Körözs-szeg.
 Ott lenge sátor és faház
 Alatt szilaj *kun* nép tanyáz ;
 60 Mozgó faluit, városít,
 Le a Tiszáig, Marosig,
 Hol itt emelvén, hol amott,
 Mint tengeren szél a habot.
 Az alföldi nagy oceán
 65 Örök vándorlás színhelye ;
 A törzs-apa, család feje,
 A férj, a nő, fiú, leány,
 Ifjú, öreg, úr vagy cseléd,
 Magával hordja mindenét,
 70 S veszteg marad, vagy útra kel,
 Amint a nyáj bőven legel,
 Vagy szűk mezőt nyujt már a hely.
 Így él e nép. Most a Körözs
 Partján tanyázik egy törözs,
 75 Beláthatatlan sokaság,
 Pezsgő, tolongó tarkaság,

Szemnek vidor látványa nappal,
 Mint zöld tenger, borítva habbal,
 Vagy, mint tavasz-fordúlaton
 80 A jéggel zajló Balaton ; —
 Egy város ez, mely szétriadt,
 Mintegy a félelem miatt,
 Most utca, ház s nép, rend nekül,
 Ki merre lát, úgy menekül ; —
 85 Egy — félig tábor, félig vásár,
 Hol kézről-kézre áldomás jár
 És a kupa vigan forog ; —
 De majd zárkóznak a sorok,
 Egymással szembe ront az él,
 90 Nyerít a kürt, cseng az acél,
 Fölsí a had, a mén prüsözög,
 Cikáz a nyíl, a hosszú pányva
 Ló és lovag nyakába hányva .
 Már-már felejtí vad tüzök,
 95 Hogy az egész *játék* csupán,
 Mint álomkép a harc után.

IV.

Középen egy magasabb hátra
 Emelve, áll *Árboc* fasátra ;
 Könnyű, világos épület,
 100 Mint délibáb a sík felett.
 Avagy tündéri palota,
 Melyet varázs bűvölt oda.
 Karcsú, virágzó oszlopok ;
 Között a vászonfal lobog ;
 105 *Árboc* gyanánt emelkedő
 Tornyokkal díszes a tető,
 S a tornyon erkely-féle dúc,
 Hová az ór vigyázni kúsz.
 Köröskörül, tornáca széles
 110 Kalapján, mint jégcsap, szeszélyes
 Faragvány csüng, hintáz alá,
 Mi sem látszik hogy tartaná,
 Akár nézd a Baradla-ürt.
 Hol a kő függ, mint lenge fűrt.
 115 A lépcső, mint kúszó növény,
 Indul meg a hajlék tövén,

Fel a tetőre, hol kies
 Szellő csapong, ha jó az est. —
 Onnan tekintte ma tova
 120 Árboc leánya: Édua ;
 Szívében annyi édes emlék,
 Halottiból, újjá-szülemlék :
 Midőn bizvást ölelte át
 Magyarhon legszebb férfiát,
 125 Lászlót, a koronás királyt.
 Az első néma szív-csere,
 A hosszú küzdés ingere,
 Az arcon égő csába szók,
 Az önfeledte szűzi csók .
 130 Ama félt dac, félt engedés,
 Ohajtva félt legyőzetés . . .
 Hosszú napok, rövidke éj,
 Az oltva gyúló szenvedély,
 Mely, mint sebes tűz, oltva még
 135 Hatalmasabb lángokkal ég :
 Mindez megújult, — mert hiszen
 László ma itt, László izen! —
 De hát az egyszer eldobott
 Szív nem követel más jogot?
 140 Vagy oly virág a gyöngye nő
 Szerelme, mely taposva nő?
 Vagy úti sár, vagy úti por
 S ahoz ragad, ki rátípor?
 Vagy árnyék, mely nyomon követ,
 145 Bár meg se lásd, bár föl se vedd?
 Vagy laptá, mely, bár falra dobd,
 Öledbe visszaszáll legott?
 Vagy festett báb-arc : egyre víg,
 Ha elvetik, ha fölveszik?
 150 Vagy eb, mely a kegyetlen gazda
 Lábához vonja életét,
 Hogy, melyet a kin megszakasztá,
 Kifúja hú lehelletét?
 Ez-é a női szerelem?
 155 E szenvedő, igénytelen?
 Örömben élv, bánatba' kín?
 Nyugodt *lemondás* ajakin? . .
 Egy szikra, melyet, mint hamu,

Óriz meg a sok évi bú,
160 S egy új lehelet lángra fú?

Igen! de e láng a *boszú* .

V.

Nem mondom én, hogy Éduának
Eszébe ily képek jutának :
Mint törzse, műveletlen ő,
165 De érzésben szilaj, *de nő!*
S midőn a titkos izenet
Fülébe sugta a *nevet*,
Melyhez öröme, bánata,
Gyönyöre és gyalázata,
170 És élete és mindene
Csatolva volt fölettene,
Mint őz riad, hallván zörejt,
S fél futni, fél maradni helyt.
Halvány arcát egy röpke láng
175 Futá el, percnyi lob gyanánt,
Mikép sötét ablak alatt
Ha lámpa gyorsan elhalad,
Egy percre átgyúl az üveg,
Aztán megint sötét, hideg.
180 Úgy Édua. Szívén a seb
Csiklándva most, még mérgesebb ;
Az édes csöpp hiába vív,
Legyőzi a keserű szív,
Le a szerelmet szégyene,
185 Eljátszott női mindene,
Vetélytársak . egy Mándola .
Ime, hová aljasula!
S az önbecsérzettől üres
Szívben ne nőt — szörnyet keress!

VI.

190 »Atyám, atyám, csak *jelszavad!*
S kezedben ő. A büszke vő,
Ma este még sátrambá jó,
Ki megtiprá kemény hadad,
Ki eltiprá leányodat.«

- 195 Szólt és a nyargaló követ
 Lászlóhoz vitte a nevet :
 »Nyil« — »Édua« : ez volt a szó,
 A tábori találkozó.
 Most a király az édes névvel
- 200 Rakodva, zümmög mint a méh,
 Amint ujúlt szerelmi hévvel
 Röpül a boldog kas felé.
 Egész nap azt susogta nyelvén,
 Mint aki fél, hogy majd feled :
- 205 Pedig más jelszóra felelvén
 Se tudna mást, csak e nevet.
 »Nyil?« kérd az őr, hol szembe áll,
 Rá »Éduát« dob a király,
 Sajnálva színte, s féltve hogy
- 210 Ez alamizsnán kincse fogy.
 Őrtől azonban őrhöz ér.
 Kunos magyar nyelven beszél,
 Kún rajta fegyver, öltözet :
 Megszokta régen e mezet ;
- 215 Csak fényesen vállára omló
 Szögfürteit nem érte olló

Kifejlés az lett volna, hogy Édua a szerelmes órán *megbánja* árulását, mert szereti Lászlót, — s meg akarná menteni ; *apját* rá is beszél, de a kun fők, Törtel, Kemenes, stb. betörnek, Édua leszúrt testén át, a királyhoz, és megölik. Árboc fájdalma végzené be a jelenetet.

A. J. jegyzete.

ÖLDÖKLIŐ ANGYAL.

I.

- Elzöngé oltár zsámolyán
 A »holtodiglan — holtomiglan.«
 Férj a legény, nő a leány ;
 Áll a menyegző napja vigan.
- 5 Ósz Bay háza, e komor
 Hajlék, örömtől pezsgve forr ;
 Minden zugában oly tele
 Torokkal harsog a zene,

Hogy át- meg átrezeg bele
 10 A vén fal, mintha érzene.
 A nagy szobák, a bő terem,
 Nem hallgatóznak néptelen
 És a belőlük elvadult
 Visszhang — ki minden ott esett
 15 Kicsiny neszt oly mohón lesett —
 Most rengeteg közé vonult.
 Zászlók, sikárolt fegyverek,
 Cserággal ékes címerek,
 És néhol egy kép a falon,
 20 (Kövér színekben dúska rajz),
 És jobbra, balra boldog arc :
 Előre hátra vígalom!
 Mert *első* nász ez a mai,
 Mit ünnepel a vén Bay,
 25 Mióta elmúlt az *övé* :
 Mióta oltárhoz vivé
 Azt, aki már csak néhai.
 Első, utolsó . . . Haj! korán,
 Évek következő során
 30 Hullottak sirba gyermeki,
 Örömet oly gyorsan elvivén,
 Amily hamar hozák neki.
 S gazdátlanul maradt szívéen
 Oly sok apai szeretet ;
 35 De ő megőrzé ezeket,
 Míg, kései vigasz gyanánt,
 Fiai helyett nyert egy leányt,
 Hogy annak adná mind együtt
 Szerelmét, mely szívébe gyült.

II.

40 »Helyet!« — Menyasszonytánra jő
 Szép Anna s a derék Jenő ;
 A vőlegény s kit jobb karára
 Fűzött, szemérmes arája.
 A férfi büszke, gyors, merész ;
 45 Dacos, kihívó módra néz
 És mintegy azt jelenti arca
 E boldogság nem fog ki rajta.

- De a hölgy inkább csüggeteg,
Szemei földre függenek,
50 Szokatlan érzéstől remeg,
Ugy, mintha felriasztott vére
Özön boldogságától félne,
Ama boldogságtól, miért
Talán sokall is ennyi bért
55 S míg áldozatúl nem esék,
Lázad a szüzi büszkeség.
Magyar leánykint — nem henyén,
Hivalkodásban — nőve fel,
Az apai lak tűzhelyén
60 Oly ép maradt e szűz kebel,
Mint a gyümölcs, mint a gerezd,
Melyen érettség hamva rezg,
De illető kéz nem nyomott
Reá még szennyet és nyomot.
65 Előtte a szerelmi vágy,
Hosszú napok, álmatlan ágy,
Fülmile szó, rejtett magány
Holdas, sejtelmes éjtszakán, —
A seb, mit a szem nyíla vág,
70 A támadó s védő csaták,
Az édes győzelmek és
Az édesebb legyőzetés, —
A titkos óra, esti hely,
Virágbeszéd, vagy bármi jel,
75 Ág-moccanás, lomb-zörrenet,
A néma kérdés, felelet,
A csalfa »nem« s hév »igen«-ek :
Előtte ismeretlenek.
Igaz, hogy vére könnyű folyama
80 Futtában olykor meg-megdobbana,
Ha közelén ifjú leventék
— Mint szilaj őzet — megrebbenték :
De helyrepótlá gyors szökése
A veszteséget csakhamar —
85 És újra higgadt lón verése,
Nyomot nem ejte a zavar.
Ma is, midőn oltár előtt,
Szeretni esküvé *Jenőt*,
Nem volt ez ifju kebelén
90 Se gyűlölet, se szerelem.

- Tizennyolc év öntudata,
 S főkép atyja kívánata
 Akár *jogul*, akár *okul*,
 Elég volt, hogy kezét ada.
- 95 A *szív*? előtte oly csecsebecse,
 Minek nem tudja, ha van is, becse ;
 A szívre ő kicsit adott :
 Tán *lételét* sem érezi,
 Miként nem szoktuk érzeni
 Az ép egészséges tagot.
- 100 Ó erre mind nem gondola ;
 S gondolna bár, mit mondana?
 ,Hisz' ő *mindenkit* úgy szeret :
 Miért ne épen ez *egyét*?!'
- 105 Szívét alig zavarja más,
 Mint a szokatlan változás,
 Egy édes, lázas sejtelem,
 Mely jól esik de mit nem ért,
 Melyet szégyenl s nem tudja mért :
- 110 Maga magának rejtelem.

III.

- Most a hegedű és oboj*
 Mélán merengő bús-komoly
 Méltóságos zenéje foly ;
 És átrezeg a dallamon
- 115 Egy szende, lassu cimbalom.
 Most elbocsátja hölgye kis kezét
 A vőlegény és halkán visszalép ;
 Mértékre illeszti bokáit,
 És mintha sűgár jegenye
- 120 Szellők dalára lejtene
 Úgy andalog, külön, sokáig.
 És szembe, mindig szembe járja,
 Mozdulatit követve, párja,
 Ki mindenben és mindenütt
- 125 Őtöle vár, őtöle függ,
 Órája néz, mint hold a napra
 Kitől szelídebb fényét kapja.

* Hautbois.

A csonka torony bejárata, ma.
A költő szobra Szeszák Ferenc szobrász műve.

- De majd élénkül a zene
 Vidámul a tánc is vele,
 130 Merészebb a nyirettyű, — s olykor
 Egy réz tülök mély öble horkol.
 És délcegebb és bátorabb —
 És majd közelb, majd távolabb
 Jár a legény — míg, mintegy *díjúl*,
 135 A szép arával összesímul.
 Művészi lépteit kimérve
 Majd bal felé, majd jobb felé
 Forgatja most azt, de kimélve,
 Mint a zene mérsékelé.
 140 A hölgy pedig fordúl vele,
 De úgy lép, mintha lengene
 S lábak helyett a hosszú öltöny
 Redői tartanak a földön.
 Egy fordulat még! és Jenő
 145 Magára hagyja kedvesét ;
 Harsány zenébe tör elő
 A trombita és klarinét.
 Vidám toborzó lángja kel,
 Mitől a vér gyorsan szökell,
 150 A sarkantyú mértékre peng,
 A hó kebel gyér fátyla reng ;
 A szív siet, az arc tüzes,
 A szem ragyog — szemet keres . . .
 S ha majd fokonként, a zene
 155 Szilaj csárdásba átmene
 Nem lejt az ifju már külön :
 Mint villanyszikra pattan át
 S hévvel ragadja meg ölon
 Mosolyra gyult menyasszonyát.
 160 A hölgy pedig kendős kezét
 Nyugasztja vőlegénye vállán
 És perdül — egy darabbá válván,
 (Mikéntha *része* volna csak
 Vagy *szárnya* a gyors ifjunak),
 165 Mig pajkosan lebbenti szét
 A szellő suhogó mezét.
 De végre a szilaj zene
 (Mintha fáradtan dőlne le)
 Ketté szakadván hirtelen
 170 Megcsöndesül a táncterem :

S a hölgy, kit a legény vezet,
Pihegve néz ülőhelyet.

IV.

- De »három a tánc!« így riad :
Pihenni most még nem szabad ;
175 Gyöngéden visszakészti hát
Jenő fáradt menyasszonyát.
Együtt feláll több fiatal legény
Az ugrós táncba vígszökellve mén,
S mint hajdan Róma hősei
180 Vendég szabin leányokat,
Társul magához lejteti
Hölgyet szemel, hölgyet ragad.
Most a szilárd tölgy deszka pad
Dübögve majdnem leszakad ;
185 Száz pár mozog, egyszerre mind,
Lesz véghetetlen labyrinthe,
Egy összeszótt-font tömkeleg,
Megfoghatatlan egyveleg,
Melyben, ahány pár, annyiféle
190 A tánc alakja és szeszélye,
Mégis azonegy zenemérték
Kormányozza mindenki léptét.
Ennek kimért mozgása dölyf ;
Az csúszni látszik, mintha kérne ;
195 Amaz, sebes szemmel kísérve,
Galambját úzi, mint az ölyv.
Itt jobbra balra, a terem
Széltében egy oldalfelez,
Mint a hajó a tengeren
200 Midőn széllel szemközt evez.
Ott egy ledér ölelni tárja
Keblet, s midőn rádőlne párja
Csalfán odább áll s neveti,
Hogy a cserbenhagyott leány
205 Pirulva megfenyegeti, —
Kit mégis rászéd azután.
Ez csattogó sarkán dobol,
Az társa helyt más nőt rabol,
S büszkén mosolyg az elcsapott
210 Félvállról, hogyha ő is mást kapott.

De vajmikép irhassam én le,
 Oh nemzetem, szép táncodat!
 Busúlni és vigadni, mint te,
 Tud-e más nép az ég alatt?
 215 Ezt látni kell és érzeni,
 Mint a magyar szív érezi,
 Mint érezhette egykoron
 Ama nász népe, melynek én
 Széles jókedvét vázolólok.
 220 »Hajrá!« riad némely legény,
 A másik így: »csovárd! csovárd!«
 A harmadik dévaj pedig
 Egy »szembe szívem«-et kiált:
 Midőn az ajtó küszöbén
 225 Megáll egy fáradt jövevény,
 Egy por-belepte vén csatár
 És így üvölt:
 »Jön a török! jön a tatár!«

V.

E szókra az ijedt zenész
 230 Elejti kongó műszerét;
 A vígadó nép összenéz,
 Megfagyni érzi szíverét.
 A tánc hevétől felpirult
 Arcokra sápadtság borult;
 235 Hasonló a kísérteti
 Szinhez, midőn éjjel szesz ég,
 S egy dőre társaságra kék
 Világát rémesen veti.
 A szó zavartan tétovázék,
 240 S az ajk kilincset nem lelé,
 Mint az, kinek fején a ház ég
 És nem lel utat kifelé.
 A legszemesb lélekjelenlét
 Sem látta a teendők rendjét,
 245 Csak tapogatva keresett,
 Keresvén a vezérfonalt,
 Mely most, e meglepő, zavart
 Percben, kezéből kiesett.
 Majd lőn tolongás összevissza,

- 250 Egy eszme : »fussunk!« lett közös,
 »Hová?« az mindegy, közönyös,
 Azt kiki véletlenre bizza.
 De most gátolva lép elő
 A vőlegény, harcos Jenő :
- 255 Kardját feszíti hirtelen
 Keresztül az ajtófelen
 És felkiált :
 »Ha! mit jelentsen e dolog?
 Csak nem leszünk mind asszonyok?
- 260 Ám fusson el a védtelen,
 A gyöngö kor, a gyöngö nem ;
 Még van idő : még a veszély
 Elől vonúlhat a madár ;
 Csak most borul a láthatár,
- 265 Alig jelentve némi szél
 A vést, melynek morajja kél,
 Mely mintegy álmában beszél.
 Ám fusson el, ki vén, ki nő :
 Lesz menekülni hely, idő.
- 270 Hanem mi, kik ama nevet
 Hordjuk, mely büszkévé tehet,
 Mely, csak kiejtve szárazon,
 A *bátorsággal* egyazon —
 Mi *férfiak!* . . . a férfi küzd,
- 275 Futásban néki nincsen üdv,
 Acél- csöngetve vár acélt,
 Keresve kerüli a veszélyt.
 Mít csevegek, mint egy mesélő!
 Futni korán, habozni késő :
- 280 Munkára! lássuk, hogy kiki
 Hány főt bir állítani ki.
 Gyűlőhely : e ház udvarán ;
 Idő : egy óra lesz talán,
 Ha a sietség öt-hat percnyi
- 285 Toldással önként meg nem szerzi.
 S ha összegyült a kis csapat,
 Meglátjuk mi dolog akad ;
 Csatlakozunk majd oda, hol
 Nem ingyen foly a vér, ha foly.
- 290 Vezérhez, akinek csata
 Előtt még nincsen vert hada ;
 Sereghez, mely, amerre az út

Rövidebb, mindig arra fut :
Nem hátra, míg előre tud.«

VI.

- 295 Immár az összegyűlt csapat
Vár indulási jelszavat :
Maga Jenő késik csupán
Szép Anna mellett búcsuján.
Nem fog soká tartani az :
300 Bucsúja nem meddő panasz,
Mít a pityergéssé fajult
Erőtlenység órákra nyujt.
Bucsúja férfias, rövid :
De arca rögtön elsötétül
305 Amint elválna hitvesétül ;
Fájlalja pusztult örömit.
Fájlalja, hogy első heve
Oly hirtelen lépést teve :
Álbüszkeségét, önmagában
310 Átkozza . . . de későn, hiában.
Mít tehet ő? csekély hada?
Mít egy reménytelen csata?
Bujdosva bár, üldözve bár,
Nem boldogabb-e a páros madár,
315 A rengeteg páros vada?
Így elveszítни mindenét :
Mint Ádám egykor Édenét
Nem annyit — ah! el nem veszett,
Nem vetteték Édenre zár,
320 Mielőtt a bűnös földi pár
Minden gyümölcsöt élvezett!
Kebellázító sejtelem
Kigyói marják szertelen,

(Itt a kézirat félbeszakad.)

A ZRINYIÁSZ
NÉPIES KIDOLGOZÁSA.

ELSŐ ÉNEK.

1.

Én, aki ezelőtt ifiú elmével
Édes szerelemnek játszottam versével,
Küszködtem Viola kegyetlenségével
Mostan immár *Mars*-nak hangosb énekével

2.

Fegyvert s vitézt zengek, ki török hatalmát,
Ki meg merete várni Szulimán haragját,
Ama nagy Szulimán rettenetes karját,
Akinek Európa rettegte szablyáját.

3.

Múzsza! ki nem földi rothadó *laurus*-ból*
Viseled koszorúd, nem is gyöngye ágból,
Hanem mennyei, szent, fényes csillagokból
Van kötve koronád, holdbul és szép napból;

4.

Te, ki szűzanya vagy és szülted uradat,
Aki örökkén volt, s imádod fiadat,
Úgy mint istenedet és nagy *monarchádat* :**
Szentséges királyné! hívom irgalmadat.

5.

Adj pennámnak erőt, irhassak úgy, mint volt,
Arról, ki fiad szent nevéért bátran holt,
Megvetvén világot, kibem sok java volt,
Kiért él szent lelke, ha teste meg is holt.

* Borostyán. — ** Fejedelem. — A. J.

6.

Engedd meg, hogy neve, mely most is köztünk él,
Bővüljön jó híre, valahol nap jár-kél,
Lássák pogány ebek : az, ki istentől fél,
Soha meg nem halhat, hanem örökkén él.

7.

Az nagy mindenható a földre tekinté,
Egy szemfordulásból világot megnézte,
De a magyarokat főkép észbevette,
Nem járnak oly úton, mint fia rendelte.

8.

Látá a magyarnak állhatatlanságát,
Megtetvén az istent hogy imádna bálványt ;
Csak, — szájára mikép eresse a zablát,
Csak azon van, mikép tölthesse meg torkát.

9.

Hogy ő szent nevének nincsen tiszteleti,
Fia szent vérenek köztük becsületi,
Jó cselekedetnek hogy nincsen keleti,
Sem öreg embernek nincsen tiszteleti,

10.

De sok feslett erkölcs és nehéz káromlás
Irigység, gyűlölség és hamis tanácslás,
Fertelmes bujaság, fene rágalmazás,
Lopás, emberölés, és örök tobzódás.

11.

Megindult ezekért méltón ő haragja,
Az Mihály arkangyalt magához szólítja,
Kemény haragjában ígyen parancsola :
(Ő szentsége előtt árkangyal áll vala.)

12.

Nézzed, ama kemény nyaku s kevély szittyák
Jó magyaroktól mely igen elfajzottak,
Szép keresztyén hitet lábok alá nyomták,
Gyönyörködnek külön-különb vallásoknak.

13.

Pedig, bár tekintsd meg keresztyén világot,
Nem találsz azok közt, kivel tettem több jót,
Kihoztam Szittyából, mely nekik már szűk volt,
Az én `szent lelkem is őreájok szállott.

14.

Szittyaföldről, mondom, én kihoztam őket,
Miként Egyiptomból a zsidó népeket,
Hatalmas karommal verék nemzeteket,
Szerte rontám vesztém ő ellenségeket.

15.

Téjjel-mézzel folyó szép Pannoniában
Telepítém őket, jó Magyarországbán,
És megáldám bőven, minden állapotban,
Meghallgatám mindég, segítém dolgokban.

16.

Sőt vitéz szivvel is megáldottam őket,
Ugy, hogy egy jó magyar tízet mást kergetett,
Sehol nem találtak oly nagy ellenséget,
Ki, mint por szél előtt, úgy el nem kerengett.

17.

Szentséges lelkemet reájok szállattam,
A keresztyén hitre fiam által hoztam,
Szent királyokkal is megajándékoztam,
Békességet nekik, tisztességet adtam.

18.

De ők ennyi jókért — ah, nehéz mondani!
Ah, háladatlanok! — és el merték hagyni.
Urok istenöket el merték árulni,
Ellenemre minden gonoszba merűlni.

19.

Ah, bánom, ennyi jót hogy övelek tettem,
Nemde viperákat keblemen neveltem?
De immár ideje velök ismertetnem:
Én vagyok ama nagy bosszuálló isten.

20.

Eredj azért, angyal, szálj alá pokolban,
Válassz egyet ama dühös fúriákban,*
Küldjed azt sebesen szultán Szulimánban,
Juttassa magyarok elleni haragban.

21.

Én pedig töröknek adok oly hatalmat,
Hogy elrontja, veszti a rossz magyarokat,
Hadd törje az iga ő kemény nyakokat,
Míg meg nem ösmerik elhagyott urokat.

22.

Kiálnak én hozzám s nem hallok meg őket,
Sőt fogom nevetni siralmas ügyöket,
Az ő panaszikra nem hajtom fületem,
Ő nyavalyájokra nem vetem szememet.

23.

Ez mind addig léssen, míg bosszút nem állok,
Harmad-negyed ízig büntetés lesz rajtok,
Sőt, idején észbe ha nem veszik magok,
Örökös haragom, átkom léssen rajtok.

* Alvilági istennők, a régi rómaiak hite szerint. — *A. J.*

24.

De, ha hozzám térnek, megbánván bűnöket,
Halálról életre hozom ismét őket.
Jaj neked, török, haragom vesszejének!
Az vagy, de eltörlek, ha ezek megtérnek.«

25.

Most Mihály arkangyal kezde könyörögni
És az igazakért igen esedezni.
»Uram! jámborokat fogod-e rontani?
És a hamisakért meg fogod-e verni?«

26.

De az élő isten kész lőn megfelelni:
»Te akarod-e én tanácsomat tudni?
Vagy mélyen elrejtett titkaim vizsgálni?
Amelyeket neked nem lehet megtudni.

27.

Ostorom szolgámra nem tiltom, hogy szálljon,
Kinek semmit sem kell törődni halálon,
Akarom, hogy neki könnyebbségre váljon,
És lelkének hűves enyhéül szolgáljon.«

28.

Nem felele többet árkangyal istennek,
Hanem sűgár szárnyát ereszté az égnek.
Röpiile mindaddig és nem nyugovék meg,
Pokolban Alektót* amíg nem lelé meg.

29.

Száz láncsal van kötve, száz bilincs a kezén,
Kígyókból áll haja s kötelőznek fején,
Véres, mérges tajték foly ki a két szemén,
Dohos kénkő-pára jön ki rút gégéjén.

* A három furia egyikének neve. — A. J.

30.

E furiát angyal most megszabadítja,
Isten hatalmával annak ígyen szóla :
»Alektó, az isten nékem parancsolja,
Hogy küldjelek téged nagy Törökországba.

31.

Szultán Szulimánnak szálljad meg a szüvét,
Neveld magyarokra ő haragos mérgét,
Vigye rájok éles, rettentő fegyverét,
Rontsa uraságát, nemzetök erejét.«

32.

Örül a furia, nem késik pokolban,
Röpülését veszi nagy Törökországban.
Éjfélkor érkezik Konstantinápolyban,
Ottan beférkezék Szulimán házában.

33.

S hogy inkább, hamarább elhitesse véle,
És hogy megrettenést szüvében ne tenne,
Magára nagy Szélim formáját öltötte,
Szélim Szulimánnak atyja volt, mig éle.

34.

»Fiam, te aluszol« — így kezdé beszédét,
»S nem vészed eszedben istennek kegyelmét,
Hogy adott tenéked erőt, vitézséget,
Jó észet, jó tanácsot és elég értéket.

35.

Aluszol te mostan és nem nézz előre,
Mely nagy felhőt kerget Károly* te elődbe,
És, hogyha idején nem vészed eszedben,
Itt fogsz megnyomatni aluvó helyedben.

* V. Károly római császár. — A. J.

36.

Hígyed, hígyed az én megőszült fejemnek,
 Ha időt adsz nekik, téged elvesztenek
 Országostól kaurok,* a hitetlen ebek ;
 Mert, ha egyességök volna, van erejek.

37.

Lesz is, mert alkusznak ; de te menj őrájok,
 Ne késsél és ne hagyj üdöt alkudniok.
 Így rontatának meg tőlem *mamelukok*.**
 Így verém meg Campsont, s romlának szirusok.

38.

Kelj fel, éles kardot köss az oldaladra,
 Indulj meg hadaddal tévelygő magyarra ;
 Én leszek melletted, és minden dolgodra
 Vigyázok hűséggel s minden nyavalyádra.

39.

Bolondság tenéked kazulokra jární,
 Sok jó vitézt oda törni és rontani ;
 A mi fátumunk azt nem hagyja romlani,
 Isten azon bennünk' akar tanítani.

40.

Izmail énekem sok boszúkat szerze,
 De ugyan megtörnöm végig nem lehete ;
 Hát tenéked Tamma mennyi boszút teve!
 Nagy részét hadadnak ravaszúl megverte.

41.

Da a magyarokon mindenkoron nyertünk,
 Nem is kell oly messzi oda fegyverkezniük,
 Sem annyit költenünk, sem annyit vesztenünk,
 Se győzedelemben nincs mit kételkedniük.

* *Kaur, gyaur*, így nevezte a török a keresztyént, a. m. *hitellen*.

** Itt és a következő versekben ázsiai s afrikai harcait emlegeti, melyek bővebb magyarázata nem tartozik a dologra. — A. J.

42.

Ne félj, hogy segítse senki magyarokat,
Mert jól ismerem én bolond kaurokat,
Míg nem látják égni önmaguk házokat,
Nem segíti senki a szomszéd házakat.

43.

Ne félj ; mert, lám mondom, én leszek melletted,
Az szent Mahomet is vezetí kezedet.
Osztán, édes fiam, a vitéz embernek
Valamit engedni kell a szerencsének.«

44.

Igy Alektó szultán Szulimánnak szólott,
S amely mérges kigyót a kezében hozott,
Abból egyet szultán ágyába bocsátott,
Nem nyugvék a kigyó, míg hozzá nem jutott.

45.

Válláról mellyére, mellyérül szívében,
Valamerre elcsusz, mindent hágy méregben,
Gyujtja kemény szívet, s hagyja lángos tűzben —
Hagyja hentergetni dühös kevélységben.

46.

Nagy vígan Alekto eltúnék ott mindjárt,
Mert látá, haragra gyujtotta Szulimánt ;
Ő pedig felugrott : »Fegyvert! fegyvert!« kiált,
Mert majd eszeveszett lón Alekto miatt.

47.

Kiált az Szulimán : »Oh te, bátorságra
Ki engemet indítsz, ilyen nagy dolgokra!
Nagyobb vagy embernél, noha ember módra
Láttalak tégedet szólva, tanácsolva.

48.

Készen van Szulimán, el is megyen oda,
Ahová meghagytad, s kaurt rak halomba ;
Mégfestem lovamat keresztyén vér-tóba,
Rejtek városokat, várakat hamuba.«

49.

Felkelvén ágyából, rögtön parancsola,
Hogy minden vezére táborban szállana,
Válogatott néppel, kinek mily hatalmas,
Valaki *bégséget* vagy timárt tartana.

50.

És hogy Drinápolyban, májusnak fogytára
Az egész hadak mind szálljanak táborba.
Futnak a csauszok fehér patyolatban,
Hirdetik a hadat, minden országokban.

51.

Azonban Szulimán üle jó lovára,
S vezéreket hűja magával divánra,
Kertektől nem messzi egy széles halomra,
Holott is beszéle nékik ily formára :

52.

»Vezérek és basák, ti okos vitézek,
Kiknek esze után sok birt népet nézek,
Ti vagytok tartói én erősségemnek,
Ti meghódítói pogány keresztyénnek.

53.

Im, mi állapotunk látjátok, miben van ;
Erős birodalmunk nem henyelést kíván,
Amit karddal nyertünk, nem tartja meg diván :
Fegyvert, erős vitézt ily nagy ország kíván.

54.

Evvel győzünk mi meg keresztény világot,
Amely inkább kíván fizetni harácsot,
Hogysem vitéz módon reánk vonjon kardot,
Evvel becsültetjük mi muzulmánokat.

55.

Mégis, bár nem sokan, kik ellenünk jární,
S vannak, kik merészlik fogukat mutatni.
Bolondok! nem tudják, hogy jobb megvallani
Az erőtlenséget, hogysem kárt vallani.

56.

A magyarok ezek, kik fej nélkül vannak,
Mint a törött hajó, szélről úgy hányatnak.
Mióta elvevém életét Lajosnak,
Sokan koronáért most is vonakodnak.

57.

Igaz, nem tagadom, ha egyesség volna
Köztök, bizony nekünk nagy gondokat adna
Az egynéhány magyar, és megcsorbítaná,
Fényes koronánkat talán megrontaná.

58.

De isten ostroma szállt mostan reájok,
Fösvénység, gyűlölség uralkodik rajtok,
Nincs szeretet köztök, sem okos tanácsok,
Kéért esőben van fényes koronájok.

59.

Szemlátomást látjuk az isten irgalmát,
Mert minekünk szánta magyar birodalmát.
Mindenkor azután megtaláljuk Tammát,
Rontsuk most a magyart s az ő birodalmát.

60.

Esküszöm én nektek az élő istenre,
Mi fényes holdunkra s éles fegyveremre,
Az éjjel Mahumet, én atyám képébe',
Ezeket mind nékem okosan beszélte.

61.

Az Arslán vezér is ír Budáról nékem,
Hogy győzödelemben ne legyen kétségem,
Ím az levelet is előtökbe tészem :
Olvasd nagyfenn deák : hadd vegyük elménkben.«

62.

Itt egy török deák felszóval olvasván
»Győzhetetlen császár, a te rabod, Arslán,
Budai fővezér te kegyelmed után,
Ír alázatosan, néked fejét hajtván.

63.

Ha tudni akard keresztyének dolgát,
Azok veszni hagyták magok állapotját ;
Károly gyűlésekről gyűlésekre magát
Hordoztatja s nagyon forgatja hit dolgát.

• 64.

Nincs sehol kész hada, s nem is gondolkodik,
Mint bolond, hogy talán valaha kelletek,
Maximilián meg magyarok közt lakik
Gondviseletlenül, csak eszik és iszik.

65.

Az magyarok pedig leghenyélőbb népek,
Egyik a másikat gyűlölik, mint ebek ;
Nincs köztök hadtudó : ha volna is, ezek
A tisztviselőnek soha nem engednek.

66.

Uram! ha volt módod valaha az hadban,
Nincsen most kevesebb ilyen állapotban ;
Ugy tetszik, hogy immár, itt Magyarorszáiban,
Látok vérpatakat, sok kaurt halomban.«

67.

Meghallván vezérek az Arslán tanácsát,
Főképen császárnak elszánt akaratját,
Senki tartóztatni nem meré az útját,
Hanem minden vezér javallja szándékát.

68.

Nem sok idő mulván, az nagy Ázsiából
Sok had érkezék, kik voltak tengeren túl,
Számptalan sok tatár meótiszi tótul,
Ezek küldetének khán prekopitátul.

69.

Ifiú Delimán vezére ezeknek,
Fia az nagy khánnak, nagy fejedelemnek ;
Huszonötezer ez, és mind jó tegzesek,
Sok százezer közül válogatott népek.

70.

Könnyü had, és bátor, és gyors mint az árviz ;
Úgy tetszik, kezében mindenik halált viz :
Mert jó lova hátán csak jó fegyverben hisz ;
Nincsen tartalékja sem tűz, sem sebes viz.

71.

Azt mondják, Delimán, mikor országokat
Járt volna látásért, híres városokat,
Galata városban látta szép Kumillát.
Kumillát, a szépet, Szulimán leányát.

72.

Kumilla szép haja megkötozé szivét
Ifjú Delimánnak, s vele minden kedvét,
Egy tekintet vevé el minden erejét,
Úgy hogy nála nélkül nem kívánja éltét.

73.

Akkor hazament volt, most szép haddal jött meg,
Törődvén, a szép lyányt mikép nyerhetné meg ;
Véletlenül szegény de megcsalatkozék,
Mert addig elvevé Kumillát Rusztán bég.

74.

Most már nyughatatlan, bánattal áll, vagy ül,
Untalan szegénynek szeme keservvel fül,
Mely miatt a szíve, mint a hideg jég, hül ;
Éltével halálba, bánatja közt, merül.

75.

Órizd, Rusztán vezér, jól ettől magadat,
Mert, mint dühös farkas, lesi halálodat,
Az vitéz Delimán nem túrheti búját,
Kitölti, ha lehet, rajtad bosszuságát.

76.

A tatárok után öt roppant seregek,
(Azt tudnád távolról, hogy sivó ördögök),
Ezek is Drinápoly alá érkezének,
Sok harcokon forgott vitéz szerescenek.

77.

Mindenik seregben hat-hatezer ember ;
Mindenik hárommal verekedni meg mer,
Lova mint egy madár, maga mint egy tündér,
Mert oly könnyen fordul, mint esti denevér.

78.

Ezek Kazul basra jártak Szulimánnal,
Ezek Lajos királyt megverték dsidákkal ;
Vitézek mind egyig, s nem fegyverderékkal,
Paizzsal fődözvék, sem sűrű páncéllal.

79.

Ezek előtt mégyen vitéz Amirásszen,
Maga is fekete, lova is szerecsen ;
Az ő kedves lova Karabul, — kényesen
Melyet ő jártatott had előtt, s kevélyen.

80.

Mondják, hogy Karabul nagy Arabiában
Széltől fogantatott egy híres kancában
Hihető is, mert nincs se szélben, se lángban:
Gyorsaság, vidámság, mint e paripában.

81.

Amirásszen után három fő kapitány,
Egyik az Olindus, ki okosság után
Ment mind nagyobb tisztre, s végre lett kapitány,
Negyedik osztályé a szerecsen hadban.

82.

Sziriai király, az okos Menethám,
Küldte másodikat : ez volt szép Hamviván ;
Szerecsenek közül jött az Szíriában.
De vala harmadik kegyetlen Demirhám.

83.

Demirhám, az erős, kinél erősb nem volt
Schol, valamerre Szulimán parancsolt,
Mert ez gyökeréből nagy tölgyfát kirántott,
Ökölrel agyonvert egy nagy elefántot.

84.

Ötödik Alderán, bátyja Demirhámnak,
Volt gondviselője a szerencsen hadnak ;
Ez magyarázója volt minden álomnak,
S Mahumet könyvének, hazug Alkoránnak.

85.

Ezek után jönnek vitéz mamelukok,
De szerencsétlenek, mert nincs nékik urok.
Szulimánhoz nem rég estek, mint hódulók,
A nagy s bő Egyiptus lévén az ő honok.

86.

Kajer bég jön vélek, kit fővezérségre,
Mehmet Junnusz basa nem kis szégyenére,
Tett Szulimán császár ; mert emettől féle
S ily nagy tisztre vinni szolgáját nem merte.

87.

Ezek húszezeren jó vitézek voltak,
Vitézséget Tommem bejtől mert tanultak,
És noha sokféle nemzetekből álltak,
Okos vezér alatt mind egyesek voltak.

88.

Nem messze cirkászok, szinte szomszéd népek
A mamelukokkal, hadi rendben jönnek ;
Ötvenkétezeren ezek is lehetnek,
Mert zircsiek, geták, barstok vannak vélek.

89.

Magok választottak kapitányt magoknak :
Hadverő Ajgász volt neve a basának ;
És bizony hiában nem nevezték annak,
Mert ez volt oka sok nemzet romlásának.

90.

Ajgász basa után jőnek zagatárok,
Legbenső Szittyából származott tatárok,
Hiszik az alkoránt ; de zöld patyolatjuk
Mutatja, ki török, kik pedig tatárok.

91.

Ellepték a földet ezek, mint az hangyák,
Vagy széles mezőben a búza kalangyák ;
Mindenütt villámnak csupán nyilak, szablyák,
És mindent rettentnek a lobogós kopják.

92.

Ezek olyan helyre soha nem fordultak,
Fegyverrel amelyet meg nem hódítottak ;
De inkább azt mondom, hogy elpusztítottak,
Valamerre ezek világban jártanak.

93.

Sőt mikor törökre ezek föltámadtak,
Csaknem teljességgel őket elrontották.
De mi bűneinkért rajtunk maradtanak,
Istentől ostorul mert ők hagyattanak.

94.

Lám szittyá Tamerlán megveré muzulmánt,
Eleven fogá meg a Bajezid nagy khánt.
Akkor is láthattuk az isten hatalmát :
Csak játékul tartja embereknek dolgát.

95.

Soha az szittyákat senki meg nem verte,
Ő veszedelmöket senki meg nem érte :
Mithridates király háborgatni merte,
De, mondd meg énnékem, mit vihete végbe?

96.

Hallották Rómának kevély nagy hatalmát,
Magokon soha nem látták birodalmát :
Nagy Sándor is látta szittyák bátorságát,
Mily nehezen vett meg tőlük egy kösziklát.

97.

Négy táborban ezek jártanak ékessen,
Mindenikben vala húszezer, tegessen ;
Egyiknek parancsol fekete szerecsen,
Hármának Uldair, Lehel és Turáncsen.

98.

Ki számlálhatná meg az tenger fővényét?
Vagy Hercyniának számtalan levelét?
Az számlálhatná el Szulimánnak népét,
Az írhatná meg is roppant sok seregét.

99.

Mert valaki hallá : haddal megy Szulimán
A keresztényekre, s vele sok muzulmán,
Mindenik siet haddal császár után,
Mindenik örvende kaur megromlásán.

100.

Mert szép Indus vizén túl török nem lakik,
Sem ő császárijoknak e föld nem adózik :
Mégis ím eljőve király Atapalik,
Mert akarja látni, keresztény mint romlik.

101.

Jaj! hová fog ez a nagy felhő omlani?
Mely világszegletre fog ez leszakadni?
Isten nagy haragját hogy meg fogja látni,
Aki ezt magára jőni fogja látni !

Mint az eget felhő, ellepé az földet
 A sok roppant sereg és idegen nemzet. —
 Még nem vettük számba ázsiai népet
 Sem az európai hadakozó serget. —

MÁSODIK ÉNEK.

1.

Budai fővezér meghallá, Arszlán bég,
 Hogy ő tanácsából megbomlott békesség ;
 Gondolá, mindenben árt késedelmesség,
 De leginkább hadi dolgokban a restség.

2.

Az ő elméje is vala nyughatatlan,
 De okosság nélkül, azért állhatatlan,
 Ő minden dolgában volt igen oktalan,
 Azért is rosszul járt minden ő dolgában.

3.

Ura híre nélkül sok hadakat gyűjte,
 Mert avval kegyelmét nyerni reménylette,
 Hogyha kaurokat addig megverhetné,
 Vagy tőlök valamely kővárat nyerhetne.

4.

Nyilván mondja vala : megszállja Palotát,
 Senkitől nem rejti, titkolja tanácsát,
 Sőt kérkedik vala : lerontja bástyáját
 És elvágja vitéz Túri Györgynek nyakát.

5.

Azonban dühösen összegyűjté hadát,
 Valaki köthetett oldalára szablyát ;
 Így mindig bővíté vezér az táborát,
 Rövid nap számlála tízszer ezer szablyát.

6.

Megszállá Palotát vezér ennyi néppel,
Sok ágyúval, elég tűzi mesterséggel ;
Időt nem mulatván sok ágyúlövessel,
Kezdi Móre bástyát törni keménységgel.

7.

Szégyenli a Túri, hogy vagyon kőfalban
Sáncolva, — szeretne lenni csak táborban.
Mint erős oroszlánny nem késik barlangban,
Ha fekvé találják gyors vadászok abban

8.

Kiugrik haraggal, sok erős dárdát ront,
Vadászt halomban mar, erős hálókát bont,
Valamerre fordul, piros vért sokat ont ;
Így cselekszik Túri, kit török had boszont.

9.

Benn jó rendet hagyván, maga kétszáz fejjel
Palotából kijő, mind híres vitézzel,
Törökre ráüte okos merészséggel,
Sokat benne levág, vitéz keménységgel.

10.

Istrázsát nem talál, mert bizvást alusznak,
(Éjfélkor vala ez) s békével hortyognak ;
Nem félnek Túritól, rá sem is gondolnak
Hogy a magyarok ily dolgot próbáljanak.

11.

Kurt aga legszélről a vár felől vala,
Bolond merészséggel sátort ottan vona,
Háromszáz janicsár körülötte hála,
Ezekre Túri György bátran rárohana.

12.

Százötvenöt török csakhamar elesék ;
 Aga is álmából alighogy kiugrék,
 Mert este vacsorán sok húzamoszt ivék,
 Túri György vesztére nagy sokat esküvék.

13.

Mezítelen karddal kiszökék sátorból,
 Kiált segítséget, melyet vár Arszlántól,
 Kiáltja társait a sátorok alól ;
 De mindennek nagyobb gondja van magáról.

14.

Szintén immár lóra ugrani akara,
 Hogyha még Arszlánhoz táborba futhatna
 Ott éré Tót Balázs, s a fejét lecsapá,
 S az ő szép sátorát a magyar megrablá.

15.

Mély álmában jancsár sok megölettetik,
 Álomból halálba, nem is messze, ugrik ;
 Teli gégejéből soknak a bor omlik,
 Részegség jutalmát mindnyájan ott veszik.

16.

Háromszáz közül csak tizenöt szalada,
 Ki Arszlán vezérnek efelől hirt ada.
 Haragjában csaknem ő kettészakada,
 Gyorsan kétezerrel afelé szágulda.

17.

Palotába Túri de már bement vala,
 Azért Arszlán vezér ottan nem találta ;
 De láta sok török vért ottan omolva,
 Holttest, romlott sátor, sok hevert halomba.

(Több nincs.)

AZ UTOLSÓ MAGYAR.

(1858.)

ELSŐ ÉNEK.

I.

Hol ős fejét agg Iremel*
Mint óriás ütötte fel
S a messze puszták örekint
Ural hegységén eltekint,
5 Élt hajdan egy maroknyi nép.
Mint ősei romlatlan, ép,
Mint ősei szilaj, szabad,
Akár viselni bős hadat,
Akár megűzni a vadat.
10 E mulatság, ama veszély
Volt nála szükség, szenvedély :
Ezzel tartá fön életét,
Azzal fáját, kis nemzetét,
Mely elszakadt testvértelen,
15 Apadva, fogyva szüntelen.
E nép ajkának ottkörül
Siket vala mindannyi fül ;
E nép fülének — bárha szólt,
A szomszéd ajka néma volt :
20 Hegyen, völgyön, lapályokon
Lakott ember — de nem rokon.
S mind szűkebb lón a szűk határ,
Nyomá szebbébb mongol, tatár,
Vérszomju, hűtlen, ronda nép,
25 Résútszemű, ebarcu kép,
Harcon veszett, békében ál
Így is halál, úgy is halál.

II

Nem büszke várak láncöve
E tartomány határköve ;

* Az Ural heglánc egyik csúcsa, délnek. *A. J. jegyzete.*

- 30 Nem védi sánc, nem védi fal
Emberrakott bástyaíval ;
Nem dárdaerdő a fokon,
Nem gályaraj hullámokon ;
Nem a tömeg, a százezer,
35 Mely zsoldon él, zsoldért vesz el.
De bástya itt, de véctorony
A sziklafal, függő orom,
Felbukkanó szirt, kőhasáb
Mely az útnak útját elállja,
40 Azt mondja néki ne tovább !
Csak keselyű és zerge járja.
Néhol a bérc kettészakad,
Csekély víznek nagy utat ad,
Mélyen, csak mintha rémlenék,
45 Felcsillan a sötét fenék.
Néhutt a völgy, ösvény nekül,
Jeges bártlangba menekül,
Vagy vaskapun csuszamlík át,
Hol tóba veszti önmagát.
50 Sehol egy út, egy vadcsapás,
Csak az, mit a zuhatag ás,
Hol a folyó, kő és porond
Lábnak veszélyes, csalfa pont.
És mintha nem, kik lábon járnak,
55 Hanem csupán szálló madárnak
Alkotva lenne itt a föld :
Mindig ziláltabb arcot ölt.
Itt tornyosúl, ott megsülyed,
Itt öble van, ott kidülyed
60 Széthányt idomtalan idom,
Mind összevissza heverő,
A hány darab, megannyi rom : —
Vagy minth' az alkotó erő,
Midőn hegyet gyúrt és rakott,
65 Elszórta voln' az anyagot.

III.

De fönn, e zord héjon belül,
Szelídebb tartomány terül.
Még ott tavasz, még enyhe nyár,
Még van virány és legelő,

70 Hol méh zsi bong, száz csorda jár,
 Mély völgyeken fehérelő.
 Itt él e nép. A nyáj, a vad,
 Mit völgye táplál, berke ad,
 Az édes méz, a telt köpű,
 75 Mit nyújt zamatos hegyi fű,
 A tiszta víz, a tiszta lég,
 Másnak kevés — neki elég.
 Nem is vagyonnak éhe-szomja
 Bőszíti rája ellenit :
 80 De, mert egy nép független itt,
 Kell jóni másnak, hogy lenyomja.
 És jó, felváltva, idegen,
 Örök harc foly a széleken,
 S ha zajja nem mindegyre hallszik,
 85 A béke ott nyílt szemmel alszik :
 Ott minden egyes szemfűl őz,
 Vállán tegez, övébe' tőr,
 S jaj annak, kit balsorsa hoz
 E hegylakók buvóihoz,
 90 Ki zergelábon felhatol ;
 Jaj annak, mert szörnyen lakol !
 Utjába ejté az a sirt,
 Utjáról nem visz, élve, hírt.

IV.

Ogmánd parancsol itt, az ősz,
 95 Ogmánd javall, int és vezet
 Mióta az emlékezet
 A múltba visszamenni győz,
 Az egy-ívásu emberek
 Öltője porban szendereg,
 100 Csak itt-amott áll még egy-egy,
 Mint vén fa, bokrokkal elegy.
 Ő a törzs feje, bölcse, papja,
 Kezében a bot és a szablya.
 Itél, varázsol és fenyít,
 105 Emészti a hon ellenit.
 Ő híja fel, vész idején,
 Az elhunyt ősök szellemit,
 Kik a holtak nyugvó helyén

- Forrásvizeknél és berekben,
110 Tanyáznak láthatlan seregben.
De Ogmánd látja azokat,
Tőlök tanácsot kér s fogad :
Mi szolgál a kis nép javára,
Mi lesz pedig romlása, kára.
115 Ő fejt meg a szent diófa
Héján levő irásokat,
Hol a nemzet törvénye róva,
S halált, vagy életet osztogat.
Ő áldoz, a néptörzs ha gyűl,
120 Folyóknál, kövek körül,
Juhot, tinót, vagy harci mént,
Idő és alkalom szerént.
Az ő szeme virraszt, vigyáz,
Ha szétterül az éji gyász ;
125 Az ő füle mindenha résen,
Jelt adva bármi zendülésen ;
S ha karja már lankadva sújt :
Erőt ezrek bizalma nyújt.

V.

- Még nem pirult a völgyi domb,
130 Még nem neszelt nyáj és kolomp,
Mídőn a tiszta csendes ürt
Felbúgta zengő bérci kürt.
Ogmánd hegyormi fészkinél
A hang csodás hatalma kél
135 Öblén kivájt fenyősudárnak,
Négy sarkihoz a láthatárnak :
Amerre nap támad s el-ül,
Amerre dél s árnyéka dül.
S oromrul a hang száll oromra,
140 Megbődül a mélységek gyomra,
Minden tető visszhangot ad,
Minden tetőn új kürt riad,
Zengésük szájrul szájra megy,
Tovább, tovább kondúl a hegy,
145 Míg a legszéleken hal el
A híradó, vagy harci jel.
És minden férfi talpra szökken,
A dárda kész, az íj kezökben,

Csípőiken a bőrtegez
 150 Halálvető nyíllal degesz ;
 Így áll ki mind — egy bérci vad,
 Mely kétes hangra felriad,
 Nem tudja : víni? futni kell?
 A szem villog, az arc figyel,
 155 Az orrnyílás tágulni kezd,
 A fül megérez bármi neszt, —
 Így áll ki a hajlék előtt,
 Várván a messzibbről jövőt.
 Mi lesz a hír? mi lesz a baj?
 160 Nemzettanács? vagy harci zaj?
 Vagy Ogmánd apa — mint szokás —
 Vakon riaszt? nem új fogás.
 Mi lesz a hír? — S mint hangyaboly,
 Középre a had összefoly :
 165 Mint bérci kő, pereg, pereg,
 Míg rendben együtt a sereg.

VI.

Fönsíkon áll a nagy díófa,
 Vész és idő ellen megóva,
 Idő és vész dacára ép ;
 170 Annak körébe gyűlt a nép.
 A barna törzs egy szirttömeg,
 Mintegy a kőnek folytatása,
 Hová mély gyökerit beássa,
 S szétroppanástól őrzi meg.
 175 Az ágak — egy élőfa mind,
 Árnyékot messzeföldre hint,
 És míg alant szellő se jár,
 Fenn zúg, köszönget a sudár.
 Ott fészkel a turul, — lakása
 180 Az égi felhők állomása ;
 Ott még nem járt ledér suhanc,
 Vagy élet nélkül lezuhant,
 Mivel szent a fa és madár,
 A nemzet-ág védelme, őre ;
 185 Jaj volna ott . . a vakmerőre
 Isten nehéz haragja vár !
 Fenn zúg a lomb, himbál a galy,
 De néma, veszteg lent az alj,

Szellő sem ing, fő sem neszel, —
 190 S mely a hegyormot ellepi,
 Döbbenve vár a nép-ezer, —
 A hallgatás oly ünnepi!
 Mít zúg a lomb? a szent tető?
 Szava kinek lesz érthető?
 195 Szerencse bal? szerencse jó,
 Mi a nemzetre jőni fog?
 S mit nyelve zeng, a millió,
 Midőn az éggel társalog?

VII.

Egyszerre, mint hullámgyűrű,
 200 Megimbolyúl a népsűrű,
 És a fehér díszben kelő
 Sátorbul Ogmánd lép elő.
 Felzeng az üdvözlő moraj,
 Tovább-tovább gördül a zaj;
 205 Ó áll s a népen eltekint
 És várja, míg csend lesz megint.
 Baljának a dús markolat
 Méltóságos nyugalmat ad;
 Jobbját alásimítja békén
 210 Omló szakálla tisztos ékén;
 És szólni kezd, — és míg beszél,
 A hallgató lehelni fél,
 Minden szem őreá szegezve,
 Az ő szaván csügg minden eszme;
 215 És míg a nép szívét, eszét
 Kényin vezérli a beszéd,
 Királyi természet fedő
 Ruháján nem rendül redő,
 Alig moccanja jobb kezét;
 220 De arca, mint bú-lámpa, gyúl,
 Áttetszik és átvékonyúl;
 Arcon, szemekben, homlokon
 Fel-felcsap a mély lelki tűz;
 Fény és homály játékot űz
 225 Az átvilágító izmokon;
 És a beszéd, mit ajka tesz —
 Annak erőtlén mássa ez

VIII.

- »Mindnyájan, összegyűlt sereg,
 Hallgass reám, ifju, öreg :
 23 Ti bátrak, fegyverfoghatók,
 Ti bölcs vének, tanácsadók :
 Nagy a dolog és szent a hely ;
 A szó enyim : nép ! te figyelj :
 Szemem ha végig járatom
 235 E nemzeten, kicsiny hadon,
 Nem sejtek itt magam korút,
 Nem hogy talán vénebb sorút.
 Imhol Csatár, vagy Dengeleg,
 Imhol Szerind : ő mondja meg,
 240 Ha birt-e ívet ajzani,
 Vagy szürke vadra menni bátran,
 Midőn én már hadakba jártam,
 Mongol- s tatárra hajtani?
 Ki az? . . . de egy sincs, bármi vén,
 245 Felőni hogy ne láttam én ;
 Útam legtávolabb ered,
 Én már futék, midőn ti nem :
 Én a folyó, ti az erek,
 Később találkozók velem.
 250 No hát, a kis folyam, az ér
 Ne bánja, ha nagyot kísér ;
 No hát, az ép, az ifju tag
 Ne bánja, hogy vezérli ag ;
 Mert érve jó az értelem,
 255 Tanúlva jó meg a tanács,
 Midőn gyengűl a testi szem,
 Lát jobban a tapasztalás.
 Az én szemem is elborult,
 Hamar elveszti a turult,
 260 Nem látja már, mint néhanap,
 Midőn a fényes égbe csap ;
 De lelkiem Isten megnyitá,
 Határait megtágítá,
 Hogy nézze, mit homály fedez,
 265 Azt, ami volt, mi van, mi lesz ;
 Hogy hasson el, hová nem ér
 A leghatalmasabb szem-él ;
 Hogy lásson egy, midőn sokat

Vakság borít, csak tapogat ;
270 Hogy lásson ő, és nála ti,
Hírben nagy ősök magzati.

IX.

•Mert nagy vala, nagy mind — az ős,
Nemcsak regél a hegedős.
Világbiró Etel hada
275 Nem kósza hírből támada.
Országá négy tengerre dölt,
Közbül övé volt mind a föld,
Sok nagy folyó abban futott,
Belőle ki — egy sem tudott.
280 Etelvíztől addig, hun a
Gyors Tisza foly, regés Duna,
Egy volt a nép — bár kún, avar, —
Egy volt a nyelv : és ez magyar.
Ott megdöfé Etelt kaján,
285 Hú népe is romlott vele ;
De nyomdokin támadt Baján,
Országá új hírben kele ;
Mig ő is tova költözött —
Hiú árnyék, bús lomb között !
290 Akkor a szent folyó, Etel,
Vizét mélyen kavarta fel,
Haraggal hányt sötét habot,
Elrejté a fényes napot ;
Akkor a nép, az ős rokon
295 Felháborult a partokon
Viszály dúlá meg a magyart,
Kettéhasont, kettőt akart.
Jerünk — kiált egyik fele —
Megúlni a földet jerünk,
300 Mít ránk hagyott Úr-Etele !
Vesszen, ki ellent tart velünk ! —
Ne menjetek ! ne higyetek !
Zárja ki a szót fületek !
Piros volt a folyam s mező,
305 Magyarságnak temetkező.
Nagy volt Etel, nagy volt Baján,

Világ rettegte fegyverök :
 De földjük, im, nem lett örök :
 Ti lesztek-é nagyobb talán?
 310 S már szóba ferde szó akad,
 Már szembe szem nyilat lövel,
 Már cseng a kard, boszút növel,
 Önvériben dühöng a had,
 Midőn Álmos vezér ki-vált :
 315 »Eszeveszett magyar ! — kiált —
 Nincs nép körül, nincs halni harc,
 Hogy így a ten-húsodba marsz? . . .
 Nem úgy, nem úgy, édes felem !
 Ki jót akar, jöjjön velem ;
 320 Ki nem akar — az is szabad :
 Áldás reá : jön, vagy marad ! —
 Ily szóra megdőbbsent kiki,
 Felvont iját nem lőtte ki,
 Suhantában a kard megállt,
 325 Féken ragadta a halált ;
 A dőre dac meglohada,
 Kemény nézés megolvada,
 VÉR-búcsuját könnyel zokon
 Fejezte bé rokon s rokon.
 330 Hét törzs kivála mindenestül,
 Megvála, mint tagok a testtül ;
 Álmos Etel földjébe ment ;
 Etelvíznél maradt Levent.

X.

»Ó az, Levent, a hír fia,
 335 Kiról dalt zeng a dalia,
 Kitől nemem leszármazik,
 Mint a fa, mely elágazik.
 Ha van méltó egy csöppnyi vér,
 Szivemben mely valamit ér ;
 340 E kar, ha benne volt erő,
 Tatárölő, mongolverő ;
 Tisztom a nép előtt ha van,
 Tanácsom nem tanácstalan ;
 És ha mi jobbá, ha mi szentté
 345 Tesz engemet : az a Leventé.

Ótöle én, — ötöle ti !
 Az ő hadának nemzeti,
 Kik vele osztának harácsot,
 És vele ültek egy tanácsot,
 350 Míg Étel őket uralá,
 Szabad folyam, erős magyart,
 S még nem hajolt bitang alá
 Az ősi székek, a rónapart.
 Ott laktak ők, — nem egy marok,
 355 De nagy nemzet, — a magyarok :
 Övék volt mind : a víz, a tér,
 Hová a menny kék sátra ér ;
 Az édes fűvü legelők,
 A zöld tanyák friss delelők,
 360 Nyáj és gulya temérdeki,
 (A puszták bárány fellegi) ;
 Vad ménesek falkája sok,
 Kivel nem birt had és hurok,
 Hol a csikó széltől fogant
 365 S vadan nevelte ősi hant ;
 Bő martalék : ezüst, arany,
 Rabszolga, rabnő számtalan,
 Becses szőnyegmarhák, minőt
 A déli fárz, a hindu szótt ; —
 370 Egyszóval, mindenféle kincs,
 Mellyel nép dúsz, — szegény, ha nincs.
 Soká fénylett köztük Levent,
 S midőn e hosszú nap lement,
 Soká azontúl is nyomán
 375 Boldog maradt a tartomány.
 Mert, bár megoszlott a magyar,
 S ki jobbja volt, elvált a kar :
 Bár elszakadt, és megfogyott :
 De birta még az elhagyott,
 380 Még harcait megtisztelé
 Minden faj a négy sark felé.
 Míg szörnyü Dzsingiz és hada,
 Mint döghalál, feltámadta.
 Nyomán lehervadt fű, virág.
 385 A félvilág
 Másik felére roskada.
 Nép, nép után dőlt meg alattok —
 És a magyar — ti vagytok !

XI.

»Még nem porolt a vész szele,
 390 Vihar-Dzsingiz még nem kele ;
 Apáink a völgyek lesét,
 Mint rókafej, nem keresék :
 Midőn egy nap az Etelen
 Zarándok férfi megjelen,
 395 Hozván nekik hirt messziről,
 Az elszakadt vérek felől.
 Szemnek idegen volt az ősz,
 De fülnek édes ismerős.
 Fedé alakját durva öltöny,
 400 Ember olyat nem lát e földön,
 Daróca hosszú, barna-pej ;
 Egy köntössel ruházva fej,
 Tarkó, derék s a többi rész ;
 Fedetlen csak az arc, a kéz.
 405 Csípőit nem övezte szablya,
 Öve silány kötél darabja ;
 Fegyver helyett csak gyámoló
 Hosszú bot a kézbenvaló ;
 Nem is volt rajta semmi vas,
 410 Tekintete nem harcias :
 Szakálla símán összefolyt,
 Ajkán ezüsből függve rojt ;
 Békés az arc, szívet nyerő ;
 Táltos vala — szent ember ő.
 415 De mint az édes anyatéj.
 Mit csecsemőnek szívni kéj —
 Hozzátapad kacsóival,
 Kis lába fickánd, mint a hal — :
 Úgy folyt magyar nyelvén a szó,
 420 Testvéreink hírét hozó ;
 És aszerint csüggött szaván
 A hú rokonszív, mind a hány.
 Beszélte a múltat s mait :
 A bujdosók nagy harcait ;
 425 Hogy vítta meg a kincses Kárpát
 Havas bércét Álmosfi Árpád ;
 A szép hazát, mely Etele
 S örökje volt, hogyan lelé ;
 Világgá onnan a bitangot

- 430 Hogy úzta, mint gyors szél katangot.
 Beszélte még a tisztas ajk,
 Árpád nemén hogy kele Vajk :
 Ez koronát fejére tőn,
 István nevet viselni vőn ;
- 435 Népének ez törvényt ada,
 Nagy volt tanácsa, mint hada ;
 Elődi nyertét örökül
 Megállatá, hogy a magyart
 Duna s Tisza két víz mögűl,
- 440 Mig napok, éjek láncza tart,
 Ne úzné ki se csel, se kard.
 Így több királyt az idegen,
 Számlála húszat kereken ;
 Felhozta Endrét, barna Bélát,
- 445 Dicsérte László hős acélát,
 És többet ily neven sokat
 Említ vala, meg másokat,
 Kit tettiről, kit névszerint, —
 Árpád hatalmas vére mind.
- 450 Most Béla — mondá — huszadik
 Király immár uralkodik :
 Alatta rend, alatta béke,
 Rablónak ott nincs menedéke ;
 Kövér a nyáj, dús a tanya,
- 455 Fiút öröm ha szűl anya ;
 Kard éle ott ritkán szegik,
 De fényét messze rettegik ;
 Nagy és kicsiny bizvást örülhet,
 Országol a törvény, becsület.
- 460 Hűség virul, álság pirul,
 Mert Béla — mondá — ott az úr.*

XII.

- »Száz éve már — lehet, korább,
 Száznak felével szaporább —
 Midőn Etel sik fövényén
- 465 Imígy beszélt a jövevény.

* Dum licuit, tua dum viguit rex Bela potestas :
 Fraus latuit, pax firma fuit, regnavit honestas. *IV Béla sírkövéén.*

Azóta Béla — hol van ő?
 Porából lenge fű ha nő ;
 Hol a követ, a hírhozó?
 Tovább lehellém : puszta szó.
 470 A nép se nép, mely akkoron
 Őt hallgatá közös toron,
 Amely körötte gyűlve gyűlt ;
 Vén, ifju, férfi, nő vegyűlt,
 Körültolongván a helyet
 475 Mint szomju nyáj hús kútfejet.
 S mint elszakadt nyáj össze sí,
 Fél a fele, társ társa végett
 Boldog mezőn is visszabéget,
 Szagát a szélben keresi :
 480 Úgy fájdult a nép szíve meg,
 Édes ohajtásban remeg,
 Övéihez lobban szerelme,
 Mint láng felé a lángnak nyelve,
 És szó szülemlik hirtelen,
 485 Támad örömjaj Etelen,
 Ajakról mind ajakra száll,
 Egy nyíl az, mely lelket talál :
Menjünk ! — — — — —

De Dzsingiz és hada
 490 Hogy elborítá a világot,
 Utban, szegény nemzet, kivágott
 Vagy lől hegyek bújó vada.
 Hanem az *egy* szó most is él,
 Szivemben itt most is beszél ;
 495 S nem mondaná már a tiétek?
 Ti e szavat nem értenétek?
 Hogy csöpp felé siet a csöpp,
 Közzészakad, ha társa több,
 Hogy lánghoz a láng elegyül,
 500 Kőd, pára nagy fellegbe gyűl ;
 Apró fövényből nő a part,
 A nyáj, a csorda összetart :
 Csak a magyar húz szanaszét,
 Amennyi törzs, megannyi nép !
 505 Veszünk, enyészünk, olvadunk :
 Jobb egyesülni, míg vagyunk.

Lent, merre száll a téli nap,
Még van magyar föld, nagy darab ;
Mert nem való, hogy Dzsingiz átka,
510 Mint híre jött, azt is kivágta :
Van még nemes boldog rokonság,
— S vízzé a vér nem válhatik
Honunk az, hol magyar lakik —
Szavamra íme a bizonyság !»

Itt vége szakad a mű kidolgozott töredékének.

A mese további folytatása és befejezése ez lett volna :

I. Miután Ogmánd, elbeszélése által, felgyújtotta hallgatóiban a vágyat Magyarországra költözni : előléptet egy barátot, ki szintén Magyarországból jött, beszél nekik sokat Lajos királyról, ki már negyven év óta dicsően uralkodik, ki őt is küldte az ázsiai rokonok fölkeresésére, hogy híja Magyarországra, testvéreikhez. A barát beszéde úgy hat a már különben is elkészült kedélyekre, hogy rögtön elhatározzák a kiköltözést, csupán arról kell még tanácskozniok, hogyan eszközölhessék ezt Kipcsakon, a tatárok földén keresztül, mely Lajos országától őket elválasztja.

II. A véletlen segítségükre jó. Kipcsak urának, a tatárok királyának fia, fényes kísérettel útban van Timurlenkhez, ki már (1366 óta) hatalmasan uralkodik Szamarkandban. Útja a magyarok bercei alatt vivén el, ezek megtámadják, kíséretét levágják, magát elfogják. Igen jó alkalom most már a fogolyért kialakudni a szabad átkelést Kipcsakon. E célra követeket küldenek a tatár királyhoz, a ki kénytelen beleegyezik, de mire a követek hazaérnének, Ogmánd leánya a tatár király fiát szerelemből megszöktette. No, a magyaroknál törvény van, mely halállal bünteti a nőt, ha csak férjhez is megy idegenhez : mi büntetés vár most Ogmánd leányára, ki épen megszöktet ily nagy fontosságú rabot Ogmánd, keserű szívvel, de példát kell, hogy adjon. A leány halálra van ítélve.

III. A tatár király azonban, felbőszülve a történt dolgon, és Timur parancsától is ösztönözve, fiát küldi nagy sereggel, hogy hódítsa meg s törölje el a föld színéről a maroknyi magyart. A királyfi föltételt szab : hogy adják neki feleségül a leányt, s ismerjék el a Timur felsőbbségét : úgy békén maradnak. A magyarok halálig való ellentállásra határozzák magukat : s Ogmánd, kiben eddig az atyai érzelem küzd vala a törvény szigorával, most feláldozza érzelmét s a leányt megöleti. Erre a tatárok megkezdik a támadást, elkeseredetten foly a harc — minek vége, hogy a magyar egy lábíg elhull, maga Ogmánd is, az utolsó magyar, egy barlangban, hova legutóljára vonult, a tatár királyfi keze által elesik.

A. J. följegyzése.

MŰFORDÍTÁSOK.

ARIOSTÓBÓL.

Fordítási kísérlet.

ELSŐ ÉNEK.

1.

Hölgyek és leventék, szerelmek, kalandok,
S harc az én tárgyaim, mikről danolandok ;
Akkoriból, hogy a mórok özön hada
Tengeren átkelvén, Frankhonra támada,
Agramánt királyuk dühétől vezetve,
Ki fiatal gőzzel mondá fenyegetve,
Hogy Troján halálát, ahhoz illő áron,
Megveszi Nagy Károly római császáron.

2.

Lorántról is fogok beszélni egyversben,
Olyat, ami nincs még prózában, se versben :
Hogy lett szerelemből dühössé, bolonddá,
Bár előbb mindenki bölcs embernek mondá ;
Ha ugyan az, aki velem se bánt jobban,
S már-már fölemészti ami kis eszem van*,
Hagy belőle annyit, amennyi elég lesz,
Hogy, amibe kezdtem, jól vihessem véghez.

3.

Fogadd, oh Herkules dicső nemzedéke,
Szabadunk kiváló fénye, dísze, éke,
Hippolit, fogadd el, mit jószántából ad,
És adhat egyedül, alázatos szolgád !
Tartozásom nincs mi leróhassa, mint a
Szavak némi részben, és az író tinta.
Ne is vedd bűnűl, hogy kevés adományom,
Mert amennyi telik, ím, mind felajánlom.

* Ámor, a szerelem. .A J.

4.

Majd hallasz, a méltó nagy hősökkel számban,
 Kiknek dicsérete készül mostan számban,
 Hallasz Rugierről, ki őseid őse,
 Híres nemzetfádnak volt legvénebb törzse.
 Majd beszélek róla fényes győzedelmet,
 Dicső tetteket, ha megnyerem figyelmed,
 És ha, tágvulván a fejedelmi gondok,
 Helyet adsz elmédben annak, amit mondok.

5.

Loránt, ki régóta halálból szerette
 A szép Angyélikát, s harcolván érette
 India-, Média- és Tatárországban
 Diadalmát hagyta véghetetlen számban,
 Most vele Nyugatra megtért vala épen,
 Hol, a Pirenéi nagy hegyek tövében,
 — Francia- s Németföld népével körötte —
 Károly a mezőben táborát ütötte ;

6.

Avégre, hogy Marsil s Agramánt királyok
 Vakmerőségekért hadd verjék pofájok',
 Amiért fölszedte egyik Áfrikában,
 Aki láncsát, kardot elbír a markában ;
 Másik, hogy ami nép Spanyolhont lakozta,
 Mindet a szép frank föld romlására hozta.
 Így Loránt is épen jókor érkezett meg,
 De, hogy oly pontos volt, meg is bánta bezzeg ;

7.

Mert elvették hölgyét nem sok idő telve ;
 (Im, mily gyakran téved az emberi elme !)
 Azt, kiér' Nyugattól Napkeletig annyi
 Hosszu harcot vívott, nem akarván hagyni,
 Most elveszik tőle, baráti körében,
 Egy kardcsapás nélkül, a saját földében.
 Az eszélyes császár volt, ki azt elvette,
 Oltandó a tűzvész, mely kigyúlt érette.

8.

Mert némelynap szörnyű vetély keletközött
 Loránt és unokaöccse Rináld között,
 Minthogy a leányzó különös szépsége
 Miatt mind a kettő édes vágyban ége.
 Károly, egy csöppet sem örülvén e pernek,
 Mely elvonta kardját két ily hős embernek,
 Elvevé a bajnak okozóját szépen,
 S a bajor hercegnek adá azt kezében,

9.

Jutalmul ígérve kettejük közt annak,
 Ki ama nagy harcon, melyre útba' vannak,
 Több pogányt aprít le, és sajátkezűleg
 Fegyverét legjobban forgatja közülök.
 De nem úgy ütött ki bezzeg az eredmény,
 Mert bizony futásnak indult a keresztyén,
 Fogoly lón a herceg s vele annyi bátor !
 S elhagyatva állott a hercegi sátor ;

10.

Hol, miután maga maradt a kisasszony,
 Nehogy martalékul a győzőnek jusson,
 Előbb, mint az lenne, felszökött nyergébe,
 És hátat fordíta még jó idejébe',
 Sajdítván előre, hogy az nap elpártol
 A szerencse Károly római császártól.
 Szűk, szoros ösvényen egy erdőbe ment be,
 S egy vitézre bukkant, ki gyalog jött szembe.

11.

Sisak a fejében, derekán páncélja,
 Balkarján a paizs, oldalán acélja,
 Mégis könnyebben fut (legyen útja jó, rossz)
 Mint a póre paraszt a vörös posztóhoz*.
 Félénk pásztorlegény zord kigyótul soha
 Nem riadt, nem nyargalt oly egyszerre tova,
 Mint most Angyélika e lovag láttára
 Fordítá a zablát s megeredt kantára .

* Pályafutás alkalmával. *A. J.*

12.

Ámon fia volt ez a derék levente,*
 Ura Montalbánnak ; s gyalog azér' ment e,
 Mert Iova, Bajárdo, csak azelőtt épen,
 Elszaladt kezérül, csudálatosképen.
 Ó, mihelyt szemét a hölgyre fölemelte,
 Bárha még jó távol, egybe' megismerte
 Az angyali arcot, a deli szépséget,
 Melynek hálójából nem lelt menedéket.

13.

A hölgy paripáját megfordítja nyomba,
 S megeresztett fékkel vágat a vadonba,
 Nem is nézi, hol van sűrű, hol világos,
 Se' az útat, hol jobb, merre bátorságos ;
 Hanem, magán kívül, sápadtan, reszketve,
 Hagyja futni ménjét, merre viszi kedve.
 Fel s alá az erdőn addig-addig jára,
 Miglen egy folyamnak érkezett partjára.

14.

A parton időzött Ferrau szerecsen,**
 Merő izzadság s por ; mivel egyenesen
 A csatából hozta ide égő szomja
 S a nagy fáradság, mely készít nyugalomra ;
 Már most ha akarna sem mehetne vissza,
 Mert midőn a víznek mohón dült, hogy issza,
 A folyamba ejté sisakját, és semmi
 Üggyel nem bírta még belőle kivenni.

15.

Sikoltozva szörnyen minél jobban tudott,
 A rémült kisasszony épen arra futott.
 Felszökött helyéből a pogány e szóra
 S fölveté szemeit a kiáltozóra ;
 Megismerte mindjárt közelebb jöttében,
 Noha zavart, sápadt vala ijedtében,
 S bár felőle régen hallgat a hír szája :
 Hogy, kétségkívül, ez szép Angyélikája.

* Rinaldo.

** Azaz szaracén. — A. J.

16.

Udvarias lévén, s mert talán oly hővé
 Tette keblét e szűz, mint ama kettőé,
 Ahogy tőle telik, áll segélyre készen ;
 S mintha csak sisakja megvolna, merészen
 Kardot ránt, fenyeget és nyomúl előre,
 Oda, hol Rináldo kicsit fázik tőle.
 Többször látták egymást, nemcsak úgy futtában,
 Hanem mérkőztek is a fegyvertusában.

17.

Gyalog, amint voltak, meztelen szablyával
 Összecsapnak mindjárt, kegyetlen csatával.
 Nemhogy vékony páncél, perecek, kötések —
 Egy kovács üllő sem állaná ütések'
 De mialatt ezek dolgoznak keményen,
 Ideje, hogy a ló egérutat végyen,
 Mert a szép leányzó, megfordúlva háttal,
 Döfi, sarkantyúzza, tuskén-bokron átal.

18.

Miután egyik se' tudott arra menni,
 Ellenét lábárul hogy le birná venni ;
 Mivel a vívásban vele egy fokon áll,
 Nem nagyobb, nem kisebb az ennél, ez annál
 Rináld volt az első, ura Montalbánnak,
 Ki megszólalt, mondván a vitéz pogánynak,
 Mint olyan, ki keble tüzét már nem állja,
 S égve mindenestül, helyét nem találja :

19.

Szólott a pogánynak : Csupán engem bántasz,
 Azt hivéd, pedig lám, téged szintugy bánt az,
 Ha egyéb bajod nincs, mint, hogy ez új napnak
 Tündöklő sugári a szivedbe kaptak ;
 Mi hasznod van, jámbor, ezen mulatságba?
 Hisz, tegyük fel, ölj meg, avagy ejts fogságba,
 Még se' tied a szép hajadon, mert már a,
 Míg az időt lopjuk, elmene dolgára.

20.

Mennyivel okosabb, ha te is szereted,
 Hogy velem jössz, s magad' az útjába veted,
 Hogy segítsz elérni és letartóztatni,
 Mielőtt nagyon is el talál szaladni.
 Ha egyszer kezünkben a hölgy, kit akartunk :
 Hogy melyőnké legyen, döntse el jó kardunk !
 Máskülönben, nem t'om, akármeddig fáraszt
 E harc, mi követné végre is, mint kár azt.

21.

Nem volt ínye ellen e szó a pogánynak,
 Így a birkozással mostan felhagyának,
 És léptek azonnal oly fegyverszünetre,
 Harag és gyűlölség úgy el lőn feledve,
 Hogy Ferrau, midőn elindultak onnat,
 Nem ereszté gyalog jó fiát Amonnak,
 Ülne háta mögé, unszoló a pogány,
 S elkocogtak együtt Angyélika nyomán.

22.

Oh nagy jámborsága a lovag-hajdannak !
 Ime vetélytársak, nem egy hiten vannak,
 És egész testökben sajog a tömérdek
 Útés kegyetlenül, mit egymásra mértek ;
 Mégis együtt járnak, görbe úton s útlan,
 Nagy erdők homályán, és pedig gyanútlan. —
 Paripájok, amely négy sarkantyut érez,
 Mostan oda ért, hol egy út kettővé lesz.

23.

Már itt nem tudá a két erős levente,
 A kisasszony erre, vagy amarra ment-e?
 Mert különbség nélkül mindenik ösvényen
 Látható az új nyom, a puha fővényen :
 Így tehát indultak, pusztá véletlenre,
 A szerencsen arra, Rináld pedig erre,
 Amaz, sok csavargás után az erdőben,
 Oda került vissza, ahol volt elsőben.

24.

Azon vette észre, hogy a folyamnál van,
 Hol imént sisakja elmerült az árban.
 Nem remélve, hogy a hölgyre rátaláljon,
 Legalább sisakját keresé, a tájon,
 Hol a víz elnyelte ; s a folyamnak nedves
 Szélihez leszálla, melyet a hab verdes ;
 Hanem a fövényben úgy elült a sisak,
 Hogy nagy ügyvel-bajjal ha kiveheti csak.

25.

Most egy élőfáru! hosszú póznát törvén,
 Méregeti azzal, milyen mély az örvény,
 Szurdal a fenékig itt is, ott is, sokat,
 Nem marad olyan hely, mit meg nem tapogat.
 S míg ott, bosszankodva ennyi fáradságon,
 Legnagyobb méreget időz a világon :
 Íme, a folyamból, egészen köldökig,
 Büszke ábrázatu lovag emelkedik.

26.

Teljes fegyverben volt, a fejét kivéve,
 Hanem egy sisakot tartá jobb kezébe',
 Ugyanazt, mely ottan a folyóba esett
 És amit Ferraù hiába keresett.
 Neheztelve mintegy a csodás lovag szól :
 Hitzegő, áruló, hát te még haragszol
 Ezért a sisakért, hogy itt fog maradni,
 Holott régen vissza tartozál azt adni?

27.

Emlékezz' rá, pogány, amidőn megölted
 Angyélika bátyját : itt van az, előtted ;
 Igérted, a sisak rövid-nap enyim lesz,
 A folyóba veted, többi fegyverimhez,
 Most, hogy a szerencse teljesíti, látom,
 Mit te-elmulasztál, s vissz'adá sajátom'
 Ne haragudj', vagy ha a harag eröltet,
 Haragudj' magadra, hogy hited megtörted.

28.

Ha pedig az a baj, hogy finom sisak kell,
 Szerezz mást, s viseld azt nagyobb becsülettel !
 Ilyet hord Loránt is, ama jó levente,
 Ilyen van Rináldnak, ha különb nem, mint e!
 Egyik Almonté volt, Mambriné a másik,
 Vedd el, a melyikre fogad jobban vásik,
 Hanem, amit egyszer nekem hagytál *szóban*,
 Jól tennéd, ha nekem hagynád most valóban.

29.

Amint a kísértet így elébe álla,
 Borzadt a lovagnak minden szőre-szála ;
 Elképedt, az arcát elhagyá a vére,
 Szava, mely útban volt, rátapadt nyelvére.
 Majd Argaliától (mert a neve az volt,
 Aki hajdan ott az ő keze miatt holt,)
 Hallva hitszegését szemrehányásképen,
 Bosszu, harag és düh lángja gyúlt szívében.

30.

És mivel nem ért rá, hogy magát kivágja,
 Azt is bölcsen tudván, hogy igaz a vádja,
 Hallgatott, a száját felnyitni se' merte ;
 De szívé a szégyen úgy keresztülverte,
 Hogy megesküött anyja Lánfuza éltere,
 S fogadá, több sisak nem megy a fejére,
 Míg Loránttól ki nem küzdi ama szépet,
 Melyet az az Álmost fejről letépett.

31.

Esküjét ezúttal meg is tartá jobban,
 Hogysem azt az elsőt, mely szemére lobban.
 Akkor indul onnat, oly veszett kedéllyel,
 Hogy eszi, emészti magát nappal, éjjel.
 Csak azon van, hogy a leventét keresse,
 Itt is, ott is, ahol szokott járni, lesse. —
 Más kalandra bukkant jó Rináld ezalatt,
 Aki Ferrauval nem egy úton haladt.

32.

Még nem messze járt ő, csak keveset méne,
 Hát ihol, előtte szökdel szilaj méne :
 Állj meg, én Bajárdom, édes lovam, állj meg,
 Nélküled ellenni nem tudok ; no várj meg !
 De biz e szép szóra a paripa süket,
 Nem hogy vissza térne, sőt még jobban üget.
 Rináld megy utána, égve nagy boszútól. —
 De mi Angyélíkat érijük inkább utól.

33.

Futott ő az erdőn, sötét rengetegen,
 Járatlan, kietlen, borzasztó helyeken.
 Levél zörrenése, zöld lomb susogása,
 A cser, a szil, a bükk félelmes zugása,
 Rettegéssel töltvén gyöngé szívét tele,
 Különös egy útat csináltattak vele :
 Mert ha árnyék rendül hegyen akár völgyön :
 Már Rináldtól reszket, azt képzeli, ő jön.

34.

Így az üsző däm vad, szülő erdejében,
 Vagy fiatal zerge hús lombok tövében,
 Mely anyját a párduc körmei közt látta,
 Midőn rá az épen véres torkot táta,
 Erdőről erdőre fut a kegyetlentül,
 Reszket ijedtében, s új-új félelemtül :
 Egy fa-tő, egy ág ha érinti futtában,
 Magát a szörnyűnek véli már fogában.

35.

Az nap, akkor éjjel, másnap szinte délig
 Bolyga, nem tudván hol ; az is eltelt félig ;
 Azután megáll a kies erdőben,
 Mely lassan himbálta magát a szellőben.
 Két ezüst csermelynek hallá mormogását,
 Melytől szüntelen friss, gyenge ott a pázsit,
 S amint a kövecs közt habjai gördülnek,
 Édes összhang léssen e moraj a fülnek.

36.

Ott magát a szép hölgy vélve bátorságban
 És Rináldtól ezer mérföld távolságban,
 Gondolá, hogy jó lesz ennyi út és ennyi
 Nyári hőség után kissé megpihenni.
 Leszálla virágos szép mezőben tehát,
 És legelni csapta, lefékezvén, lovát ;
 Az a tiszta csermelyt bolyongva követi,
 Melynek széleit friss, buja virány fedi.

37.

Ime, lomblugast is lát nem igen távol,
 Virágzó tövisből, szép piros rózsából,
 Mely magát a habban nézi tetszelegve,
 Árnyas vén cserfáktól a nap ellen fedve ;
 Sűrű boltot képez, melynek üregében
 Titkos árnyék unszol friss tanyára szépen,
 És úgy összenőtt lomb, galy, levél meg inda,
 Hogy a nap se' lát be, hát kisebb szem, mint a !

38.

Benn puha füvecskék alkotnak gyepágyat,
 Mely nyugodni híja, aki nem is bágyadt :
 Tagjait a szép hölgy pihenésre hajtja,
 Ott lefekszik és ott el is szunnyad rajta.
 De soká nem szunnyad, s jól még el se' alszik,
 Mert egy érkezőnek lábdobajja hallszik.

— — — — —
 (1858.)

TASSÓBÓL.

Fordítási kísérlet.

ELSŐ ÉNEK.

1.

Éneklem a szent harcot, a vezért,
Ki Űdvezítónk sírját visszavette.
Sokat tön ésszel, kézzel ő ezért,
Sok szenvedésbe telt nagyhírű tette.
Hiába kelt Pokol, hiába mért
Világ két része végcsapást felette :
Őt nem hagyá az ég, s szent zászlai
Alá megtértek bolygó társai.

2.

Oh Múzsza, Te, ki homlokodra nem fűsz
Múló babért, minőt Helikon ad,
De fönn, az égi sergek közt, dicső szűz,
Van örökfényű csillagkoronád,
Tetőled szálljon most keblemben szent tűz,
Te gyujtsad énekem s ne érje vád,
Ha ékesítem a való beszédet,
Más bájt szövén abba, nemcsak tiédet.

3.

Tudod, hogy a világ mind arra tódul,
Hová Parnasszus önti csábjait,
S a költeménnyel fűszeres valótul
Rögzött se fél, oly édesen javít.
Így a beteg gyermek, ha kóistolól
Mézszel kenők a csésze ajkait,
A keserű nedvet csalódva issza,
Hogy a csalásban éltét nyerje vissza.

4.

Nagylelkű Álfonz, te, ki engemet
Révpartra vül, midőn, tévedt zarándok,

Hánykódva szirtek és hullám felett,
Már azt hívém, legott elborulándok,
Vedd nyájas arccal ím e versemet.
Szent fogadásul mintegy ez ajándok !
Lesz tán idő, hogy e jós toll merészül
Megírni rólad is, amire készül.

5.

S méltó (ha van remény, hogy valahára
Krisztus jó népe békében lehet,
S fel-ül, vad thrák ellen, hajó- s lovára,
Kivíni a bitorlott szent helyet)
Hogy a vezérbot szárazon, — akár a
Vizek fölött, illessen tégedet.
Addig figyelj, mit zeng a hősi ének,
S készíts hadat, vágytársa Godofrédnek !

6.

Már hatod éve, hogy kelet felé
Vá a keresztyén tábor az izlással :
Nicéát, Antiochját megnyeré,
Ézt hadi csellel, azt erős rohammal,
És vissza ettől a népet veré,
Mely Persiából jött tengernyi számmal ;
Tortózát megbirá : de most a tél
Beállt, és várja, míg tavaszra kél.

7.

Nem messzi volt már az esőszak vége,
Mely a csaták zaját megszünteté,
Midőn az Úristen, királyi széke
Fönségiből, szemét aláveté,
Onnan, hol a menny legtisztább vidéke
Még egyszer oly fenn trónját hirdeté
Mint a pokol csillagok alatt van, —
S megláta mindent egy szemfordulatban.

8.

Veté a földre, hol majd Szírián
 És a keresztyén hősökön megállá,
 S ama tekintet, mely előtt hiány,
 Vágy rejtve nincs, a szív nyitott könyv nála,
 Látá, Godofréd víni hogy kíván
 A városért, hol Isten sírba szálla ;
 Előtte földi hír, kincs, hatalom
 Mind semmi : ő csupán hit, buzgalom.

9.

De nézi Bálduint, sovár agyában
 A földi nagyság mint kecsgetteti ;
 Tánkrédot látja, kit gyötör hiában-
 Való szerelme, s éltét megveti ;
 És Boëmundot, Antiokhiában
 Országá új alapját hogy veti,
 Törvényt szab, a rendet, szokást javítja,
 Tisztelni az igaz Istent tanítja ;

10.

S e gondolatban úgy is elmerül,
 Hogy a fő cél már-már feledve nála.
 Rináldot nézi, harcnak mint örül
 A büszke szellem, a nyugvás halála ;
 Nem ország, nem kincs, amiért hevül,
 Hanem dicsőség, melynek nincs határa ;
 Gvelf ajkin — látja — mint csügg és figyel,
 Sok régi hős példát tanulni el.

11.

Ezen és más szivekbe rejtözött
 Érzést látván, ki él s uralkodik :
 Magához inti fénybe öltözött
 Gábort, ki az elsők közt második.
 Ez Isten és a jobb lelkek között
 Örömkövet, híven tolmácskodik :
 Ez földre a menny végzésit lehozza,
 S buzgó imákkal tér a mennybe vissza.

12.

Menj Godfrédhoz ! szólt Isten a követnek,
 S mondjad nevemmel : mért e késelem?
 Új hadra szállni mért hogy nem sietnek,
 Szabaddá tenni végre szent helyem?
 Gyűjtse tanácsba főit a seregnék !
 Hasson ! — Vezérül én őt emelem :
 S ezt fogják tenni ott alatt is majdan,
 Most alvezéri már, bajtársi hajdan.

13.

Mondotta : és Gábor felövezé
 Gyorsan magát, parancsnak hódolandó.
 Szellem-alakját léggel környezé,
 A láthatatlant hogy látná halandó :
 Embernek arcra, testre képezé,
 De menny fönsége rajta, nem mulandó.
 Vön kort, mely ifju- s gyermekév határa ;
 Díszül sugárt rakott arany hajára.

14.

Vön szárnyat is, fehér, aranyba szegve,
 Mely fáradatlan, s gyors, mint képzelet.
 Nagy szárazok s tenger fölött lebegve
 Hasítá a felhőt és a szelet.
 Így, mind alább eső tájakra szegve
 Irányát, száll a mennyei követ.
 Libánus hegy fölött kissé megállván,
 Fügő egyensúlyt tartá lengé szárnyán.

15.

Majd a vidékre, hol Tortóza fekszik,
 Röptét irányzá s hirtelen lecsap.
 Kél vala már az új nap ; része tetszik,
 De még nagyobb részét borítja hab ;
 S buzgó imával Istenhez törekszik
 Godofréd, mint szokása minden nap :
 Hát, íme ! a nappal, de fényesebben,
 Keletről az angyal éléje libben.

16.

És monda néki: Godfréd, ím jelen
 A vártad évszak, mely nyit harci pályát!
 Mért hát tovább egy percnyi késelem,
 Megtörni Jeruzsálem érc igáját?
 Te gyűjtsd tanácsba mind, ki fejdelem,
 Te nőgasd célra bajtársid tunyáját!
 Isten vezérül megválaszta téged,
 S ők készakarva hódolnak tenéked.

17.

Isten követje, hirdetem, nevében,
 Az ő parancsát. Oh mi bizalom
 Kelhet, sükerre, a vezér szívében!
 A rábizott hadért mi buzgalom!
 Szólt s elmulék, felszállva gyors röptében,
 Hol legfönebb s tisztább az égi hon.
 Godfréd a szók-, a fénynek általa
 Vakúltan, döbbszent szívvel áll vala.

18.

De hogy felrázkodék, s eszébe vette:
 Ki jött? ki küldé? s mit jelenteni?
 Ha másszor vágy vala, most ég felette
 A háborút végkép eldönteni.
 Nem, mintha ranggőz, hogy eléje tette
 Másnak az Úr, szívet fúná teli:
 De szándokát az égi akarat
 Lobbantja, mint gyúl lángban a zsarat.

19.

Azért meghíja gyors hozzájövetre
 A daliákat, és országszerént
 Levél levélre megy, követ követre,
 Kérést tanácshoz adva rendszerént,
 Mind, a nemes lelket mi gyujtja tette,
 Mind, ami ébreszt szunnyadó erényt,
 Szavába oly erőt lehellni tetszik,
 És annyi báj, hogy kényszerítve, tetszik.

20.

Gyűlt a vezérség, a hadnép követte,
 Csak Boëmund az, aki elmaradt.
 Egy rész lakását Tortózába vette,
 Más künn veré sátrát, az ég alatt.
 A hadnagyok gyűlésben összejötte
 (Dicső tanács !) sokáig nem haladt.
 Így kezdi ottan a kegyes Godfréd el,
 Fönséges arccal, hangzatos beszéddel :

21.

Isten vitézi, a mennyek királya
 Kiket választja bajnoki gyanánt,
 És tenger és föld harcai, dagálya
 Közt horda, őrze, bizton egyaránt ;
 Úgy hogy néhány év elfolytán alája
 Veténk nem egy-két pártos tartományt,
 S győzött, behódolt nemzetek felett
 Nevét megállatók s a szent jelet :

22.

Nem oly céllal hagyók el ősi fészünk
 S szerelmünk zálogit, úgy vélem én,
 Szemközt halállal sem avégre néztünk
 A hűtlen tengeren s harcok terén,
 Hogy olcsó hírnév füstje lenne részünk,
 És barbarok közt birtok-szerzemény :
 Így a kitűzött díj parányi volna,
 S vérünk a lelki üdv kárára folyna.

23.

De gondjaink végcélja volt, bevenni
 Szion dicső falát, s a hitlenül
 Nyomott keresztyénség mentője lenni,
 Mely itt kemény rabszolgaságban ül ;
 Egy új ország alapkövét letenni,
 A buzgalomnak biztos menhelyül,
 Hogy, a szent sírt kinél imádni szándok,
 Tehesse búcsuját kegyes zarándok.

24.

Kockára tettünk eddig már sokat,
 Munkát többet kevés becsületér',
 A célra semmit, ha félbenszakad
 A háború, vagy más vidékre tér.
 Minek gyűlt Európából ennyi had,
 Minek foly Ázsiában ennyi vér,
 Ha, ily nagy forrongás után, nyomok :
 Nem épült országok, hanem romok?

25.

Nem alkot az, ki itten birodalma
 Alapját e világ szerént teszi,
 Hol kis, hazátlan nép minden hatalma,
 Tenger pogány közt, mely körülveszi ;
 Hol a görögbe nem lehet bizalma,
 S a messze Nyúgot nem segélyezi ;
 Hanem csak rom fölé romot tetéz,
 Mely összeroskad s temetője lesz.

26.

Perzsán, törökön, Antiochián,
 (Dicső nevek ! fonséges viadal !)
 Nem minművünk, de égi adomány
 Volt és csodásan lett a diadal ;
 Mit ha ki pártosan más végre szán,
 Ellenbe' az adó céljaival :
 Elvesztjük, és e nagy hírzajra, félő.
 Gúnnyal fog emlékezni a regélő.

27.

Ah, Istenért, ne légyen hát közöttünk
 Az ég ajándokát beszennyező !
 Annak, mit oly dicsón munkába vettünk,
 Legyen folyása, vége, egyező.
 Most, amidőn szabad tér nyílt előttünk,
 Most, amidőn az évszak kedvező,
 Mért nem futunk a városhoz, igától
 Fölmentni győzelmink célját? mi gátol?

28.

Vezérek, esküszöm, — és e szavaknak
 Legyen tanúja mind jövő, jelen,
 Legyen tanúm az ég s kik benne laknak —
 Hogy tette kelünk az idő jelen.
 Minél utóbb, annál kétesb dolognak
 Találjuk, ami most kétségtelen.
 Ha veszteglünk, jós lélekkel gyanítom :
 Segélyt hoz a szentföldinek Egyiptom.

29.

Szólt : s a beszédre lőn rövid zszibongás.
 De most fölállá Péter remete,
 Ki, bár magános, mint e nagy rajongás
 Kezdője, a tanácsban ülhete :
 Godfréd szavának itt nincs ellenmondás !
 Kétség ily szent valóhoz férhet-e?
 Mit ő kifejte, arra mind hajoltok,
 Csupán ez amit én hozzája toldok.

30.

Ha feltudom mind a vizályt, kudarcot,
 Mely mintegy versenyűl folyt köztetek,
 Engedni jobb tanácsra büszke arcot,
 A langy erélyt, ha mibe kezdtetek :
 Minden halasztást, véleményi harcöt
 Vissza ez egy kútfőre vihetek :
 Ama tekintély ez, mi *ennyivel*
 Megosztva, önmagát emészti fel.

31.

Hol nincs csupán *egy fő*, kitől vegyen
 Díjt a serény, birságot a hanyag,
 Hol munka-, tiszt-szabás nem áll *egyen* :
 Ott a kormány bizonnal ingatag.
 Óh hát egészült testté hadd legyen
 S válasszon egy főt valamennyi tag !
 Adjátok egynek a hatalmi pálcát,
 S királynak az mintegy viselje arcát.

Szólott az agg. És mely kebel maradna
 Előtted, égi szent hév, zárva hát?
 Te ihletéd, hogy a szivekre hatna,
 Te ihletéd a remete szavát ;
 Mind, ami vágytól hősi mell dagadna :
 Vetély, szabadság, hír — elaltatád :
 Úgy hogy vezérré Bouillont a legfelsők —
 Kiáltni Gvelf, Vilmos valának elsők.

— — — — —

(1858.)

1860—1882.

MONDACSOK. I.

FÉLMAGYARSÁG.

Az én fiatal koromban
(Vonj le negyven évet)
Magyar volt a honfi *keble**,
Csak a lába német.

Most a melle zsák-kabátban
Úszik a köz árral :
Csak amúgy *földszint* protestál
Hosszu csizmaszárral.

(1860.)

CILINDER.

A kalapom cylinder,
Nem holmi csekélység :
Ha fölteszem : magasság,
Há leveszem : mélység.

(1860.)

* Attilában jártak, de pantalonnal. *A. J. jegyzete.*

1861.

Megüdvözöllek régi búm dalával,
Remények éve! áldom jöttödet.
Oh, tégy irgalmat e szegény hazával!
Ha bünhödénk, elég a bünhödöt,
S elég viselni — ha mint Jób — keresztünk,
Szirt is leroskad, nemhogy férfi váll.
Ne csalj, ne csalj, midőn remélni kezdtünk,
Még egy csalódás annyi mint — halál!

A KÉT MADÁR.

— Terv. —

Kalitja börtönében két madár: egyik ifjú, másik vén. A zsarnok, ki őket fogva tartja, szánalomból egy nap zöld ággal fonta be kalitjokat. Az ifjú madár hangosan üdvözli a tavaszt és hallgatásáért a vént megfeddi. A vén, tapasztalásból felel. Nem tavasz ez, fiam; zsarnokunk csak a börtönt akarja velünk megszerettetni, hogy feledjük az erdőt. Valami lenne-ebből?

(1860—62. körül.)

CORONINI.

Büszke magyar náción!
Nem lesz koronáció.
Későn van már sírni-ríni:
Itt van Budán — Coronini.

CYNISMUS.

Alkalmiszessenés.

»Cynismus«, tisztelt Allgemeine?
Ez egyszer mégis sokra ment:
Ön doktor, és így fogja tudni,
Hogy a *cyon* kutyát jelent.

- 5 S e név illetné a magyart meg,
Csupán hogy ő magyar marad?
Fogadja, dokter, jó tanácsom :
Ne bántsuk a kutyát : harap!

- Hajdan bikákkal vívta harcát,
10 Tüzes szelindek volt ez eb ;
Erőre nem sok volt hasonló,
Termetre egy se nála szebb :
Most, hogy pihen, a gyáva nyúl is
Boszantsa, mint vén agarat?...
15 Fogadja, dokter, jó tanácsom :
Ne bántsuk a kutyát : harap!
- — — — —

(1861.)

AZ ÉLCLAPOK RAJZOLÓIHOZ.

Miért, hogy minden frakk-farkot
Most ti a láb közé tesztek?
Azt jelenti : hunyászcodnak?
Vagy talán azt, hogy : *megvesztek?*

(1862.)

POÉTA ÉS POLITIKUS.

A liget akáci lenézték a fenyvet,
Hogy megéttök nyáron oly bús színben senyved ;
»Mikor ti virultok, bágyad az én színem«
— Mond ez — »de ha tél van, *én* zöldellek, *ti* nem!«

(1862. Szliács.)

A SZERKESZTŐI ÉVEKBŐL.

A HÁROM-PIPA UTCA.

Kisfaludy egy pipáról
Monda elmés pipadalt :
Ílló, hogy e »három pipa«
Nyujtson érte diadalt.
Éljén hát az ő utcája!
S a magyarnak »nagy pipája«
(Mint a régi példa jár),
Legyen egyszer tömve már!

(1861. febr.)

LEVELEK JÓKAIHOZ.

I.

Vége az országgyűlésnek,
Már nem kell több dikció :
Tudjuk már, hogy amért küzdénk,
Nem egyéb, csak fikció.
5 Egész ország csendes, nyugodt,
Csupa boldogságban elring :
S hogy ne ébredjen, ne ríjon,
Legyezi Ritter von Sch.....

Nosza tehát, édes Mórom,
10 Vesd le a nagy gondokat :
Múzeumba nem kell járni,
Neugebäud' se hívogat.
Tarts egy kurta monológot,
Ilyenformát, édes Mórom :
15 »Füllentettem egyszer-másszor,
Hogyha megfogom az orrom ;

- »Igértem beszélyt, novellát,
 Hindut, perzsát, arabot ;
 Tűztem is határidőket,
 20 Sohanapja holnapot :
 Eltelt már azóta »kis-kedd«,
 El a »borjunyúzó pintek«,
 Hogy adott ígéretimre
 Még oda sem hederintek.
- 25 »Diszn... azaz hogy nem szép tőlem
 Cserbe' pácba' hagyni mást ;
 Annál szebb lesz a novella,
 Jó barátom, majd meglásd :
Ma fogom a penna végét,
 30 S firkantok a »Figyelőnek«
 Olyat, hogy sose kívánjon
 Szebbet jobbat... szemfedőnek!«

II.

- Én kedves cimborám, jó Jókai Mór úr!
 Ha te csak halogatsz, úgy járok én pórul,
 Itt vagy on október, hűvösebb a cella,
 Még sincs a kezemben az ígért novella.
 5 Tudod pedig, tudod, a cigány adomát,
 Mégse szánod a te kollegádat s komád'.
 Énrám szól keserves tanulsága, ládd-é :
 Mikor haldokolva vacogott a dádé,
 Intvén a napnak, mely boronga télileg :
 10 »Bújkálj! bújkálj! sütnél még, ha lenne kinek!»
 — — — — —
 Te is írnál pajtás : de majd nem lesz kinek.

(1862.)

EPITAFIUM.

ITT NYUGSZIK

ARANY JÁNOS

SZERKESZTŐ.

SZÜLETETT 1817 MÁRCIUS 2-ÁN

MEGHALT

Nincs végezve itt még a cikk,
Folytatása következik :
Én-Uram, légy én szerkesztőm,
Új folyamban újakezdőm.

1862.

ŐSZ FELE.

Oh, mint szeretném újra élni
Az ifjuság arany korát,
Még egyszer újra átremélni
Hosszú reményeim sorát, —
Hévvvel haladni a tetőnek,
Borítaná bár köd, homály —
Míg fénybe' most, a lejjövőnek
Ragyogva, de mögötte áll!

(A hatvanas évek kezdetéről.)

SZÉP ŐSZ.

Ki, ki bátran a szabadra!
Oly szoros e fal között!
Tavaszunk egy fúvalatra
Íme, íme visszajött!

*A költő szobra a nagyszalontai csonka torony kapuja fölött.
Szeszák Ferenc szobrász műve.*

5 Mily vidám a csermely tánca,
Lejtve a zöld sík felé,
Mintha többé téli lánca
Soha nem rettentené. —

A kökőrcsin újra bátor,
10 A letiprott fű dagad ;
És fölöttünk a mennysátor
Gyolcs felhőket szárogat.

Ifju hévvel az öreg nap
Új szerel.....

— A 60-as évekből.)

SZÜLŐHELYEM...

Szulőhelyem, Szalonta,
Nem szült engem szalonba ;
Azért vágyom naponta
Kunyhóba és vadonba.

SZÜLŐFÖLDEMHEZ.

Én kis hazám a nagy hazában,
Szalonta, vedd ez énekem!

— — — — —

Te a meleg szív vagy nekem!

GÖRÖGBŐL.

(Kallimachosz.)

Mirtusz lombja közé fonom be szablyám,
Úgy, mint Hármódiosz s Arisztogeitón,
Mikor a bitorlót megölék
S egyjoguvá Athenae lakosit tevék.

- 5 Nem vagy, Hármódiosz, te halva, nem vagy,
Élsz, mondják, szigetin a boldogoknak,
S veled ott gyorslábú Achilevsz,
És Diomédesz, a Túdeidesz, veled.

- Mirtusz lombja közé fonom be szablyám,
10 Úgy, mint Hármódiosz s Arisztogeitón,
Hogy Athenae szent áldozatin
Zsarnoki férfi Hipparchot agyonölék.

- Fönn lesz híretek, él dicsőn örökre,
Kedves Hármódiosz s Arisztogeitón,
15 Mivel a bitorlót megölé
Kardotok, és Athenae szabad általa.

(1862.)

KITÖR AZ!

Hogy bemutatja magát! első szava négy-ötezer hold :
Holdas vagy no, tudom : homlokodon viseled.

(1862 körül.)

SZÉCHENYI TISZAI OSZLOPÁRA.

Azon hírre, hogy ott érc *szobra* fog állíttatni.

I.

Széchenyi áll itten. Meghalt. Nem hal meg az érdem
Messze jövendőnek szüli örökbe fiát.
Széchenyi áll itten ; végignéz mérnöki szemmel
S műve derék folytán helybehagyólag örül.

II.

Mely riadalma soká vala édentáji mezőnek,
Dúlva mit a kegyes ég s emberi szorgalom ad,
Széchenyi a sárkányt letöré félisteni karral :
Most kígyózva simúl oszlopa lábaihoz.

III.

Dúlt az elem. Robogó özönét rettegve kis ember,
Hasztalanúl az eget jajja repesztí vala.
Széchenyi szól : s a tétlen erő munkára gyülekszik ;
Széchenyi kezd : s ím őt hirdeti máris a vég.

(1862. május.)

ANYAGOND.

Johanna után.

Beszedem szép gyölcson a fehéritőrül,
Magam én azt fontam s nyúttem vala törül. —
Mikor a mosolygó kék ibolyát szedtem,
Mikor a takácshoz fonalát elvittem :
5 Kinek ez? nem tudtam előre.

Most már tudom : angyal, itt e szerény lakban,
Angyal jelenik meg, csecsemő alakban,
Gyölcson neki pólya, takaró, lepel lesz,
Úgy szoritom hévvel dobogó szívemhez,
10 Szerelemtől megteljesülve.

Oly csendes, oly néma itt benn a jelenség ;
Magam magam előtt vagyok immár szentség,
Mert bennem lakozik ama szentek szente :
Egy lény, kit az isten életre teremté ;
15 Magam övele többre becsülöm.

Jer hát, puha gyolcsom — ládd mily nagy öröme
Tartottalak eddig, — jer ide, ölemre!
Most szabni akarlak, oly örömet varrlak
Reggel idején már s az esteli fénnel, —
20 Munkát egyesítve reménnyel.

(1863. ápr.)

ÁLOM ÉS VÁGY.

Álmaidon ne törődj', mert amit az emberi elme
Vágyva remél ímett, azt látja, ha álmodoz, éppen.

(1863.)

TESTVÉRI ÜNNEP.

Allegoria.

Volt egy anyának (így szól a rege)
Két szép leánya, édes gyermeke.
Az egyik felnőtt szűzek dísze már,
Dús szőke hajjal, mint a napsugár,
5 Szemében, a menny távol kéke, mélye
Alatt, rejtelmes, égő szenvedélye ;
Arc és idom, szendén borult kebel
— Szobrász minőt márványra nem lehell ; —
Míg zárt tökélyben ott áll az egész,
10 Mintegy magából ellebbenni kész.
Kis húga pajzán, dőre, csacska gyermek,
Ki játszva ingerel, boszantva nyer meg ;

- Omló hajának éjszín fürtiben
 Nagy szenvedelmek láza még pihen :
 15 De már tüzével, öntudatlanul,
 A szem sötétje játékot tanul ;
 Nem ég, de már gyujt ; a vér-elfutottan
 Piros arc és ajak majd csókra csattan ;
 Nem vágni — bírni készítő az alak :
 20 »Várj, lepke, várj rá! hisz' elfogjalak!...«
 Könnyelmű, csalfa, játszi, tetszi, testi,
 Az élet-inger duzzadt színe festi.
 Két vérrokon, de oly más-más elem :
 A *Színművészet*, s nénje : *Költelem*.
- 25 Kézen soká az ifjabbik leányt
 Vezette nénje gondos ör gyanánt.
 Elvitte Hellas omladékihoz,
 Hol oly örömmel, annyit álmodoz ;
 Mutatta néki az apák erényét,
 30 Szepplőtelen dicsőség tiszta fényét ;
 A hőst, ki vív honáért, s aki hal :
 Zrínyit, Keményt, a két Hunyadival.
 És járt vele magános utakat,
 Hol bérci csermely könnyez és szakad ;
 35 Tanítá, mit zeng a szellők sohajja,
 Miért pirul az ég rózsás karajja ;
 Madár a lombon mennyi bút nyögell,
 Mitől hasad meg fönt a bérckebel ;
 A holdas éj miért oly sápatag,
 40 Szélcsöndben is mi rezzent ágakat ; —
 Tanítá néki : a bűn mily galád,
 A hon szerelme szózatot dalát ; —
 S mind, amiért ő lelkesül maga,
 Utánrebegete öccse ajaka.
- 45 De nőtt a gyermek, s a hiú dalon
 Elfogta benső titkos únalom.
 »Mit nékem — így pöröl — bérced, köved!
 Miattam a nap szállhat s feljöhet....
 — — — — — — — — — —

HORATIUSBÓL.

Ulla si juris . Od. II. 8.

Megszegett sok esküvésed
Egyszer ártott volna csak ;
Egy fogad lett volna barnább,
Egy kisujjod körme vak :

5 Elhinném; de valahány új
Csalfasággal terheled :
Tündöklőbben támad, ifjak
Köz bajára, szép fejed.

Még javadra vál, hamisan
10 Hívni holt szülőd porát,
Az örök istent, s az éjnek
Néma csillag-táborát!

Maga Vénus már kacagja,
A nimfák is együgyűn ;
15 Kacag Ámor, fenne lángzó
Nyilát véres köszörűn.

Minden ifju néked serdül,
Néked nő új szolgálhad ;
És a régi — szidja jármód
20 S fenyegetve — ott marad.

Félti anya kis legényét,
Félti tőled fukar ősz,
S férjét új ara szegény, hogy
Báj-körödben elidőz.

A MAB KIRÁLYNÉ.

Shakespeare *Romeo és Júliá*-jából.

- No lám, a Mab királyné volt veled.
Tündéri bába ez, ki nem nagyobb
Alakba' jár, mint egy gyűrű agátja,
Mit egy tanácsos az ujján visel.
- 5 Piciny fogatján; alvó emberek
Orrán keresztül hajtat e királyné
Küllője pókcomb a kis kocsinak,
Ernyője szöcskeszárny, és a kerék
Vágánya fínom pókhálószerű ;
- 10 Kantár a holdfény nedves súgara,
Ostor tücsökláb, a fonatja rost ;
Egy szürke mentés szúnyog a kocsis,
Félannyi nagy se', mint a kis kukac,
Mit egy leány sebes ujjából ás.
- 15 Üres mogyoró a szekér, csinálta
Mókus maiszter, vagy Babszem Jani,
Tündér bognárok, h'óta e világ.
Így vágat éjrül-éjre, szeretők
Ágyán keresztül: s álmuk szerelem ;
- 20 Udvarfi térdén: s álma bókolat ;
Ügyésznek ujján: s álma pör-dijak ;
Szép asszony ajkán: s álma csókra csók.
De gyakran a nőket, ha megneheztel,
Bőr-pattanással gyötri Mab, hogy a
Sok édességtől szájuk elromolt.
- 25 Némelykor udvaronc orrára hajt :
S álmában ez fő hivatalt szagol ;
Másszor meg dézma-süldő farkhegyével
Csiklándja egy alvó pap orrlikát :
30 S legott zsíros megyérül álmodoz.
Gyakorta harcfnak hajt el nyakán :
És álma ennek csupa nyak-szelés,
Roham, spanyol tőr, cselvetés, öt ölnyi
Hosszú ivások ; aztán hirtelen
- 35 Dobszó fülébe, melyre fölriad,
Körül-imádja egyszer-kétszer a
Szentjét, s elalszik újra. E Mab az,
Ki összebontja éjjel a lovak
Sörényét, s bogba fúzi a hajtat,

- 40 Mely, ha kibortják, nagy veszélyt jelent.
Ő a boszorkány, mely megnyomja a
Hanyatt fekvőket éji álmaikban...
Ő az, Mab asszony.

(1865. febr.)

GÖRGEY ARTHUR LEÁNYÁNAK.

(Emlékkönyvbe.)

Mese, mese : mit találtam
E világban járván?
Szép ibolyát villámúzta
Délceg cserfa árnyán ;
Oroszlánnak felszakított
Kebeléből mézet* —
Így elegyít erőt bájjal
Az anya-természet!

(1865. nov. 21.)

JULISKA EMLÉKE.

FELJAJDULÁS.

Ne lettél volna szívem gyermeke,
Csak, mint valál, Istenkéz remeke :
Könnyem szakadna e feldult romon :
És most *erőt vegyek* fájdalmamon!...

(1866.)

* Birák könyve XIV. 8. A. J.

JULISKA EMLÉKEZETE.

Mióta rombadőlt oltáridon, Hazám,
A honfi legszentebb könnyével áldozám,
Mint egy Jeremiás nyögdelve bánatom',
Oly megtörött szívvel, de nem oly szabadon :
— — — — —

*(Nagyon fáj ! nem megy !)**

(1866.)

VÁGY.

Vágytam, Juliskám, lakni hozzád,
Számlálgatám az évek hosszát...

(1866. után.)

INTÉS.

A fájdalommal, gyermekek,
— Láng az, mely éget és emészt,
Kard, mely önvéred ellen kész, —
Tréfát ne izzön versetek.

A CSILLAG-HULLÁSKOR.

(1867.)

I.

Azt beszélik, rendjelt kaptam — —
Nem vetettem, mért arattam?

*A. J. jegyzete a kéziraton.

II.

Ami benne fényes :
Az irodalomé ;
Ami benne kényes :
Egyedül magamé.

III. MÁSKÉP ;

Fénye, ragyogása... (ha van,)
Az irodalomé ;
Gyanúsítása... (a' van,)
Egymagamé!

IV

Járnak hozzám méltóságok,
Kötik rám a méltóságot :
»Megbocsásson méltóságtok,
Nem érzek rá méltóságot.«

V.

Csillagot, keresztet noha rám aggattok,
Boldog ez a kebel nem lesz már alattok.

VI.

Ad notam : Ég a kunyhó,
Ropog a nád .

Kis keresztet
Hogy szereztem?
Feleljétek ezt, ha kérdik :
Elkopott a lába térdig.

VII.

RÉGI DAL, ÚJ SZÖVEG.

Székács, Arany, Szilassy
S hazánk több ily pimaszi
Keresztekért akarnak
Sírt ásni a magyarnak!

VIII.

HIÚSÁGOM!

Ad notam:

Minek az a pörge kalap,
Ha a legény csak egy falat,
Csillagom, galambom.!

Minek nekem a rendjelek?
Szamárháton bársony nyereg?
Csillagom, galambom.
Minek nekem az a kereszt?
Disznóorra arany perec?
Csillagom, galambom.

IX.

A SZOMORÚ KINÉZÉSŰ LOVAG.

A hiúság gőzi bánt-e?
Hogyne, arra van nagy ok:
Pegazusom Rozinánte,
Magam Don Quixote vagyok.

X.

Ha békülnek, határt háynak,
Egy suhancra jó sort vágnak:
Én is, amit sorsom rám mért,
Élszenvedem — a hazámért!

XI.

Ha én egy jót alhatnám —
Száz keresztért nem adnám.

MONDACSONK. II.

A HAZA SORSA.

Küzdalem a létért,
De nem a jóllétért ;
Nem hatalomért,
Csak nyugalomért.

(1867.)

DÉMOKRATA-NÓTA.

Deák Ferenc! megélünk mi
Kend nélkül ;
Kívánjuk a szabadságot
Rend nélkül.

(1867.)

HINC ILLAE...

Haynaunál, Bachnál gonoszabb e nemzeti kormány ;
Ez csak üvölteni hágy : az hivatalt is adott.

(1868.)

AZ ALKOTMÁNYOS SARJADÉK.

»Jobb dolgunk volt a Bach korában!«
Kialtja száz ifjú torok.
És rájok áll is e dolog :
»Haj! a boldog gyermekszobában!«

(1869.)

AZ 1869-i VÁLASZTÁSOK.

Irtó háboru volt küzdelmed az értelem ellen ;
Készül az irtó harc a kaput ellen : örülj!

MÁSKÉPEN.

Mely ideálként leng vala
Ifjú lelkem elébe ;
Majd vértanúként meghala:
A *szent hazának* képe :
Ti vagytok-é, kik most szavaztok,
Szatócsok és részeg parasztok
S megvesztek általa!?!

EMLÉKRE.

Vándor megállj! Hó! bámuld e követ,
Mellyel *magunknak* szerzénk hírnevet ;
Itt tornyosúl a megkövült dagály :
Mind nagy szavak! bim! bum! Vándor megállj.

(1869.)

A KÖZTÁRSASÁGHOZ.

O navis, referent . . (Od. I. 14.)

(ALLEGORIA. — HORATIUS.)

Oh, hát visszaterel új vihar, új hab a
Nyílt tengerre, Hajó?... Révbe siess, hamar!
Nem látod, hogy evedző
Nélkül, meztelen oldalad,

5 Hogy fő árbocodat Afrika gyors szele
Megsebhette?* nyög a pusztá vitorlarúd,
 És nem bír ki, alattság
 Híján, vázad erőszakosb

Tengert? — Nincsen egy ép vásznad is, és kihez
10 Vésztől sujtva fölesdj, nincs olyan istened,
 Bár, mint pontuszi fenyves
 Erdő lánya, nemes család,

Hánytorgasd nemed és hasztalan ősneved :
Nem bízik cicomás tatba' ijedt hajós.
15 Szélnek hát ha dobatni
 Játékul nem akarsz, vigyázz.

Aggódó boszuság tárgya nekem minap,
Most hő vágyaimé, s nem kicsi gond bizony :
 A Cyklad szigetek közt
20 Forrongó vizeket kerüld.**

(1873. körül.)

FORGÁCSOK.

POHÁRKÖSZÖNTŐ

A CSENGERY CSALÁDRA.

Mint nevök e versben, oly simán folyjon az éltök :
 Antal, Róza, Loránt, Olga, Leona, Eti.***

(1867.)

* Vagy : S megsebhette derék árbocod Afrika
 Gyors szélvésze?

A. J. jegyzete.

** Vagy : Fénylő Cykladok alján
 A vészes vizeket kerüld.

A. J. jegyzete.

* Férj, nő, és a négy gyermek neve, koruk szerinti sorban. *Arany László jegyzete.*

ALUNNI...

.....
Alunni és *álmodni* kell :
Felét az ember életének
Deliriumban tölti el!

(1869.)

SZEGÉNY MISKA SÍRKÖVÉRE.

Hát jól van így, amice Tompa :
Én skártba, te végnyugalomba ;
S ha nem pönög lantunk, gitárunk,
A varju sem károg utánunk.

(1869.)

SÍRVERS.

Élt, szeretett, meghalt ; nincs hézag utána nemében ;
Jó emlékezetét őrzi utódja : elég!

(1869.)

ÓDA EGY VENDÉGHAJHOZ.

Szép nap viradt a hármás dombra,
Ragyogjon a kettős-kereszt,
Ne háborodjék senki gyomra :
Im, egy kopasz haját ereszt.
Örvendj hazám, fürtös fiadnak,
S ha még nem tettél, tégy nagyot,
Történni kell ma bármi vadnak,
Megünnepelni e napot.

Egy ezredévi...

(1870.)

AKADÉMIAI PAPÍRSZELETEK.

I.

Az emberi öltöt nagy feledékenység
Élnyeli mint tenger ;
Csak kettő marad fenn az emlékezetben :
Der *Denker* und *Henker*.
(1865.)

II.

Jaj, biz ez a nevelészet
Csak *piano* nevel észet,
Írójának neve lesz et-
től nem nagyra nevelészett.
Az ivszámot nevelé, *sed*
Mindent, mi nem *new*, elészed.

III.

TOLDYHOZ.

(Ülési meglívóra.)

Sár van, hó van, köd, fergeleg,
A szegény tag bús és beteg ;
Nem jöhetek —
Végezzetek.
(1875 körül.)

IV.

(Egy másik ülési meglívóra.)

Beteg vagyok, süket, vak és vén ;
Tanácskozni miért mennék én ?
(1880. április.)

V

BUDENZHEZ.

Igazi vasfejű székely a Bálint :
Nem arra megy, amerre Hunfalvy Pál int.
(1878.)

VI.

BÁLINT GÁBOR RÖPIRATÁRA,

melyben panaszosan kikelt az akadémia s a kultuszminisztérium ellen, hogy méltatlanul bánnak vele ; de ő maga annál hevesebben megtámadta mind a kettőt).

Szegény Bálint Gábor,
Boldogtalan góbé ;
Amennyit te szenvedsz,
Mi ahhoz a Jóbé!

(1878.)

VII.

Balassagyarmaton aszonták
Nem kell nekünk Greguss, csak Szontágh.

VIII.

CAPUT, ALAS, PEDES...

(Schola salernitana.)

Műfordítás. Ajánlva Szász Károlynak.

Vágd le fejét nyakkal, szárnyát és combjait ; úgy jó
Sarkantyúja elől, és a két vállperc oldalt ;
Most oldalra teszed s mellét elvágod a háttól,
Mellhúsát (ha nagyobb) szépen lemetéled a csontról,
5 Megtöröd a derekát s elejét nem bántod azontul,
Ámde farát, hosszába, megint háromra metéled ;
Mindezt jó késsel, hogy húst, bőrt össze ne nyizbálj!

(1879.)

KARLSBADI APRÓSÁGOK.

ÁJ-VÁJ.

Vagy a tüdő, vagy a máj,
Vagy a szív, de az a táj
Érzem, szorul, feszül, fáj.
Ettől csappan meg a háj
Ez mondja majd nekem: *állj!*
Hanem panaszt ne ejts, száj!
Az élet úgy se volt báj,
Meghalni jobb, ha — muszáj!

(1868.)

KÁROLY CSÁSZÁR FORRÁSAIHOZ.

(Lobkowitz Bohuslav XV. századi latin költeményének fordítása.)

Forrás, kit Helikon kara méltán zöngve magasztal,
Honnan hő folyamid, híg kén- és (oh csuda!) élő
Mész-ereid? Vajon, amely Siciliában az Aetnát
Élteti, a tűz, vagy Pluto s a Styxi közelség,
5 Az melegíti vized? Bajaenak martja irigyel
S mely Antenor-lakta Timávra tekinget, a kútfő,
S mely kék Rajna körül támad, nemesítve halálod
Által, régi királyok legszentebbike Károly.
Nézd, mint hányja kevély buborékját a levegőbe!
10 Mint tarkázza követ márvánnyá, amelyen elfoly ;
Iris alig ragyog oly sok színbe'. Fakadj is örökké,
Szent forrás, bőven s légy üdvös az emberi nemnek ;
Tőled az agg erejét, a félénk lányka virágzó
Szépségét, s valamennyi beteg hadd nyerje meg újra
15 Felgyógyulását s térjen vídúlva honába
Mind, ki törött testét kristály vizeidbe meríté.

(Karslbád, 1869.)

Wenn die Wässer
Wär'n nit besser
Als die Doctoren:
Wär'n mer verloren.

NŐMHÖZ.

Ezernyolcszázharminckilenc —
Irtuk már e levelet :
Harminc éves, Julim édes!
Lelki frigyem teveled.

Ifju voltál, ifju voltam,
Árva voltál, én szegény :
Nem volt messze olyan össze-
Illő pár a föld-tekén.

(*Karlsbad, július 12. 1869.*)

BÚCSÚ A FÜRDŐTŐL.

Isten veled Karlsbad szép tája! —
Örökké az ember nem állja,
Rothad neki tüdeje-mája ; —
Igy végződik a földi pálya.
Alás'szolgája!

(1869.)

FŐTITKÁRI ÉVEK.

AJ-BAJ!

Nem fáklya vagy, éltem :
Vagy te silány gyertya,
Mely csepü-kanócát
Sercegve itatja,
Majd-majd el is oltja.

Mégis ha *elégne!*
De mennyi hiában
Elcsepeg, elcsurog
Igy átabotában :
Áldatlan munkában.

FŐTITKÁRSÁG.

Szép megtiszteltetés,
De nem bírok vele :
Nem vagyok már a kés,
Hanem csak a nyele.

(1869.)

CSAK AZÉRT IS!

Eh, mi gondja a világnak
Erre a szakállra?
Nékem ebből hasznom lehet,
Másnak meg mi kára?

Fizetésem már ha nem lesz,
Kell szakáll, hogy légyen
Mire szegény szorult ember
Kurta kölcsönt végyen.

(1877. júl. 10.)

IGY IS JÓ.

Szép a független nyugalom
Mégérleli egy-egy dalom ;
Nem mintha nem volnék beteg,
De nyugtat az, hogy — *lehetek*.

(1877. szeptember 24.)

OTIUM.

.....
Hiszen daloltam már is
Untig eleget,
Az énekes madár is
Magvat szedeget.

(1879.)

NYELV ÉS VERS.

TINÓDI REDIVIVUS.

(Üstökös.)

Patvarbá, kollégám, jó deák Tinódi!
Álom-é ez a hír, vagy penég valódi?
Ujságíró lettél, rád ragadt a módi?
Sok szerencsét kívánok a munkához, földi!

- 5 Együtt hegedülénk, jut eszedbe, hajdan?
(Akkor is szűke volt pénznek a tarsolyban)
Te jó Kolosvárott egy kovácsműhelyben,
Én egy sombokorban, Szilágyságon, Kusalyban.

- 10 Toldi Miklóst akkor szörzöttem énekben,
Te is válogattál híres vitézekben :
Dobót, Szondi Györgyöt foglalád versekben
Most egy fiát se látsz Pesten az ilyesekben.

- Röttentő hadakban ki forogtál akkort :
Dúdolsz mai napság omnibuszt, fiakkert ;
15 Nem hőst — kákompillit;* nem almát, de vackort —
Barátom Sebestyén, nem szeretem ezt a sort.

Utcáról-utcára baktatsz mint egy kódís,
Rongyos vagy, kilátszik a lábravalód is,

(A hatvanas évekből.)

* Régi szó = léha, semmittevő. A. J.

GRAMMATIKA VERSBEN.

El van már temetve ama korcs *bennünket*,
Nem ficamítja ki többé az eszünket,
Hacsak fel nem támad hetedszer is, mint a
Regényhőst életre hozza egy csöpp tinta.
Nosza, még a többit, ami nem fér főben,
Temessük el ím e kolerás időben ;
Mert a nyelvnek is van pestises járványa,
Ha nem volna, csinál doktora, bábája.

- Mi a nyelvet rontja, az a legfőbb veszély :
10 Hogy még a paraszt is mind magyarul beszél.
Grammatikát nem tud, hiába csináljuk,
Mégis egyre darál, egyre fecseg szájuk.
Ugy beszél mint apja, nem halad a korrall,
Nemes oltvány helyett él ősi vackorral ;
15 Azt se tudja : *ki, mi* ; azt is összevételi ;
Három szál fonal az *ige* pászmán néki.
Ikes vagy nem *ikes*, azzal nem törődik,
Gyermeke ha csínt tesz, mondja *megverődik* ;
Szóval annyi bűne, amennyi mondása :
20 Ez a paraszt beszéd nagy isten-csapása.
Törvény kell a nyelvnek, mert különben elvész,
Törvényét ki szabja, mint az a sok nyelvész,
Az a három, négyszáz tudós képviselő,
Kik egy-egy indítványt sűrűn hoznak elő,
25 Sőt nem is indítványt, mert törvénné kenik
Önnön bogarába szerelmes mindenik :
Ez az *ás és*-t leli olyan iszonyatnak,
Hogy talán a szószt is nevezi *mártatnak* ;
Amaz *ly* betűtől sáppadoz és ünget,
30 Hogy ettől a hideg ki nem léل *bennünket* ;
Más az *oly* és *olyan* különbségin épül
S megöli a bűnöst könyörület nélkül ;
Harmadik máglyára ítélne valakit,
Ha nem ír és nem mond *a ki* helyen *akit* ;
35 Van, ki dühös egy-egy régi jámbor szóra ;
Mit vétett? ki tudná! nem tetszik az orra ;
Van ki írt száz könyvet, s kérkedik hogy soha
Egybe sem tevé ez ártatlan szót : *noha!*

(1865. körül.)

BÁRÓ KEMÉNY ZSIGMONDHOZ.

Szerkesztő Ur! tisztelt báró!
Lapjában egy hazajáró
Lélek kísért: tudja-é?
Ki sohajtoz: mind szemét, a
5 Mit firkál mai poéta;
Verse rongyos, maga éh.

Nem tud rímet, nem tud nyelvet,
A legjobb is mindent elvet,
Ami mérték és szabály.
10 S bár sort-sor után apróz, a
Verse mégis csupa próza,
Nem honolván rajta báj.

E jó kísértet méltán bús,
Rossz biz itt trochéus, jámbus;
15 De ha nem sül el ma már!
Legalább csak volna ím e
Poétáknak olyan ríme,
Mint: *issza már* és: *sz...!*

»Csitt rabláncok csörgési csitt!
20 Ne visítsatok egy kicsit —«
Ez a magas ideál;
Toldott rím, mozaik munka,
Hanem ettől minálunk a
Legjobb is, hajh! messze áll.

Vagy ha csak, mint Csokonay
(Bár Kovács, ama pátkai
Irta ezt is) zengenék:
»Mivel homlokomra Liza
Rózsakoszorút tászliza —«
30 Úgy is volna ebben ék.

Hajh! ne várd most, te pedánt agg,
Hogy a rímben egynehán' tag
Összecsengjen végtelen ;
Mikor törvényt holmi rossz szab
Hogy a *kelleténél* hosszabb
S *mesterkél*t rím éktelen.

A bizony, mert el nem érik
— Magas szőlő, lassan érik —
Akad mentség, ok, vagy más ;
40 S tovább kullog az így szóló :
»Acerbam sumere nolo —«
Orra tőle fokhagymás.

Pap-ot, *bab*-ot egybe tűr e ;
Szállítsd inkább egy betűre,
45 Vagy kettőre e hadat :
Kar-om, *bont-om* : ez elég lesz,
Ennyit úgy-e megelégsz?
Szivességből nagy adat.

Görbe — *törpe*, *körbe* — *törve*,
50 Mindez rímnek pusztá örve,
Hátul egy rossz *e* betű.
Nem ér semmit : csontom — pontom,
Törpe — *epe* ez már *bon ton*,
Ez már csengőbb öntetű.

55 Tanulnának Kölcseyunktől
És más régibb bölcseyunktől
»Phidias amit farag —«
Hogy rímelnék! ecce! íme!...
(A manóba! *nincs* is ríme)
60 »Berovátkolt kődarab —«.

Ah ő is botlott ezúttal!
És most e hibára útal
Hitvány majmok ezere.
Azt sem veszi fontolatra,
65 Hogy rímelt a »Mondolatra«
Kölcsey és Szemere.

Tanulhat, ki akar, abból,
Mert van ott rím, *két* darabból
S rímelő szentencia ;
70 Van substantivum, hogy : *mérték*,
S rá magát az igét *mérték*,
Ez ám a kadencia!

Ís van ott több régi csínus
Tordán termett leonínus,
75 Alkáji rend, distikhon!
Ez egyszer az ízes konyha!
Ilyet nem főztök bizony, ha
Meggebedtek is tik hon.

És van ott egy hosszú ének
80 Hangzatából csupa *é*-nek,
Az a kunsztstuck egyszer ám!
A sok *é* a fület marja, s
Néhai professzor Varjas
Áldja zengő citerám.

85 Ah, de mindez kaviár ma!
Mindenütt e próza lárma ;
Nektár helyen csalmatok!
Nem ügyeltek lábra s tagra
Ami rímél szarvas —...
90 Az legyen jutalmatok!

(1865.)

AZ »ÜSTÖKÖS«-NEK.

Zengi epigrammád a *fényt*, melyet a görög ellen
Olcsón puffogató szónok a honra derít ;
Forgatom én nappal görög íróm' s forgatom éjjel :
Vénségemre be nagy lelki *homályba* esém!

(1871. december 24.)

RÉGI MAGYAR ÉNEKEK.

(Somogyi Antal humbugja.)

Al verset költesz, de *roszúl* így kétszeres a bűn ;
Egy az, hogy rosztat írsz ; más, hogy akarva hazudsz.
Somogyi! könyvednek mégis fele bűn, fele mentség :
Bűn, hogy csálni akar ; menti, hogy arra silány.

(1873. szept. 4.)

AZ ORTHOLOGUSOKRA.

I.

Kisütik, hogy a magyar nyelv
Nincs, nem is lesz, nem is volt ;
Ami új van benne, mind rossz,
Ami régi, az meg tót.

(1878. körül)

II.

Motto : Üsd, nem anyád !
Közmondás.

Boncold csak nyelvész! hát baj, hogy az áldozat elvész?
Tartozik ez tereád?... Egy bizonyos: *nem anyád!*

(1879. június.)

III.

A NAGY MUNKA.

Szót, ragot és képzőt idegentől mennyit oroztái
Attól fogva, hogy e négy folyam árja itat,
Miklosich és Dankovszky nyomán s irigyelve babérjok',
Egy sereg ifju tudós rád bizonyítja mohón.

- 5 S minthogy utánok a szláv böngészni valót nem igen hágy,
Most jön a német, oláh, új-görög és talián,
Perzsa, tatár, török és amit száz évig az átkos
Újító szellem vak dühe fúrt-faragott.
E nagy munka ha kész, (sietős!), a többivel aztán
30 Visszamehetsz Magyarom, Scythia téreire.
(1881. vagy 1882.)

IV.

Ahogy indult a nyelvészet árja :
Árpád nyelve csak ferdített *árja*.

*

Ezután már hát hiába
Küldtök vissza Ázsiába
Illünk az orosz igába,
A nagy Szláviába.

V.

Amit Miklosich és Dankovszky s Leschka szerényen
Meghagya, Bernátok kótyavetyélik el azt.
Kapkod ürüghöz ez is, mint a mennykőhöz előde,
Hogy, ha mi bönge maradt, elszlavizálja szegény.

VI.

KI VAN.

Azon hírre, hogy ezt „aus ist“-nek (vége van) olvasták nálam s meg
akarják támadni.

Már ha *ki van* kártyád, *sincsen ki* a nyelvtudományod,
Nyelvőr! nem nyelv-őr vagy te, ha nyelvi malheur.

VII.

Oh Budenc, Budenc! magad is már mennyire túlmensz,
Nézd fiadat, Simonyit! Elhagya, rád se konyit.

A HANGSÚLYOSOK HEXAMETERE.

(Ajánlva Szász Károlynak)

Reménység | barátság | jóltévők | vezess el | sírunkig | karon.

Ezért adjuk oda Vörösmarty hatosait?

HANGSÚLYOS VERSELÉS.

Hajdani | dicsősé- | günk, hol | késtél az | éjjeli | időn?

Századok | ültenek | el s te | alattok | enyészni | hajolt

Fénnyel | jársz csak | magadban. | Rajtad | sűrűdött | ködök

S a bús | feledé- | kenység | dicstelen | alakja | lebeg.

(1880 körül.)

KLASSZIKUSOK KÖRMÖNFONT FORDÍTÁSA.

(Igaz jó magyarsággal.)

Múzsza, nekem énekeld el
Az Akhilles haragját,
Mely nagyon megtizedelte
A görögök kobakját ;
5 Bátor lelkét sok nagy hősnek
A pokolba kergeté,
Magát pedig, mint egy dögöt,
Kutyákkal megégeté :
S bételt Zeüsz akarattja,
10 Mióta Atreus fattya
Agamemnon s Akhillesch
Összevezett, a híres.

(1880 körül.)

NÉPDALOK A KORNAK.

- 1 Úgy ég a tűz, ha lobog,
Úgy élek én, ha lopok ;
Ha is lopok, *ha is* nem,
Elélek már, úgy hiszem.

- 2 Ha is engem felültettél,
Írányomban meghült lettél,
Alighanem, drága lélek,
Most is szeretlek én tényleg.

- 3 Ki lett mondva az ítélet,
Elodáztak engem tőled ;
Ha is úgy lőn : ide-oda!
Egy tehén még nem egy csorda.

(1880 körül.)

AZ ÖREGSÉGRŐL.

„URAM-BÁTYÁM”

Férfi-korom végefelé máris,
Hideg nekem a delelő nyár is,
Koravénség hava ül felettem :
Mind a világ »ura-bátyja« lettem.

(1869.)

ÖTVENHÁROM ÉV.

Az élet rajtam egyre nehezebb ;
Kivénültem *kortársaim* közül.

(1870.)

ZÖLD VERS A LIGETBEN.

(1870. április 2.)

Azt hittem a télen, hogy fűbe harapok :
De látom, ez egyszer tán még fűre kapok.

1872. MÁJUS 1.

Jöhetsz tőlem vidor tavasz,
Jöhetsz bús őszi felleg,
Nyár, mely pirít, tél mely havaz :
Én meg nem énekellek.
5 Az én időmnek egy szaka
Van már csak : a fagyos tél,
S ama földszarki éjtszaka,
Melynek több napja nem kél.

ÉNEK AZ ÖREGSÉGRŐL.

Vén vagyok már — isten látja! —
Minden ember »ura-bátyja,«
Bár még ötvenim felén ;
Leng fehér zászlója főmnek,
5 Megadásul az Időnek :
Tőle békét esdem én.

Kik velem egyenlők korban,
Még virulnak férfi-sorban,

(1875 körül.)

TÖREDEKÉK AZ „ŐSZIKÉK“ KORÁBÓL.

BONCZÉK.

Boncz urat, én dalom, el ne feledd!
Verebet fog, ha megénekeled,
Mert hiu a fiu rettenetes :
Hírre ha kap neve, szíve repes.

- 5 Nem fiu már ugyan Boncz, az öreg,
Sőt fia, Náci se mái gyerek,
De kifog ősz hajon, ócska koron
A pamacs, a kefe, bécsi korom.

- Szép ösi birtokon él a család :
10 Kapja örökbe a hivataltát :
Napdíjon kezdte az impetrátor,
Nyugdíjon végzi a többi fráter.

- S merje tagadni akárki fia,
Hogy nem a fő arisztokrácia! . . .
15 Fiai, lányai mind csupa Boncz,
Kit csak az új divat ingere vonz.

- Játszik evésben-ivásban urast,
Félre dehogy tesz egy árva garast,
Volna hat annyi a jövedelem,
20 Jelszava : »a kiadást emelem!«

»Piszkos« az őneki, nem »zseneróz«,
Aki — talán fukar és maga főz? . . .
Nem, hanem aki, — ha elveri mind, —
Ad neki ál-ökonómia-szint.

- 25 Már neki mindene drága legyen!
Hármat ígér, ha te tartod egyen ;
Tán nem is étel az, amit eszik,
Hanem az ár, ha magasra teszik.

Látszani, játszani vágy szerepet,
30 Otthon elég neki barna retek,
Mert mikor ingadoz a sulygyen,
Tud takarítani, hogy — páholyt vegyen.

Élj »urasan«, apa és fia Boncz,
S hogy ki ne essék szádbul a konc,
35 Sose köszöntsd a lenyugvó napot,
Ami kel, annak emelj kalapot.

(1877. aug. 30.)

PRÓFÉTA-LOMB.

Monda pedig az Úr választott hívének :
Menj, hirdess végromlást a nagy Ninivének. —

(1877)

CSAK BOLDOG

Csak boldog, aki háziúrnak
Öreg napjára felcsapott.
Nem próbáltam, de azt hiszem, hogy
Ez már kényelmes állapot.
5 Más dolga sincsen, mint beszedni
A lakbért, ha jó a negyed.
Aztán pipázni nagy csibukból
S ütni csapóval a legyet.

Jön egy asszonyság, férje nem toni
10 Tiszt, vagy talán képviselő ;
Szállást keres : a háziúr most
Egy roppant tervet húz elő.

— — — — —
— — — — —

Hát felszalad az emeletre,
Mely gondolom már negyedik,
15 És onnan az udvar kövére
Nagyot zuhan: fővel pedig.

(1877. dec.)

A NÉMA HÁBORÚ.

Fáradt szemre álmokat hoz
Esős idő és ború:
Azt álmodtam én, hogy *hangját*
Elveszté a háború.

5 Sorba, rendbe voltak állva
Az ellentél és fele,
Meg van adva ütközetre
A vezérlők kézjele.

De parancsszó ajkon elfúl,
10 Tiszt nem hallja önmagát,
Trombitásnak *láthatod* csak
Duzzadt képit és nyakát.

.....*

Irtóznék el e rettentő
Vérontástól a világ
15 S minden korból, új tavaszból
Ne hullna el a virág.

(1877. után.)

* Itt a kézirat megszakad. Az utolsó versszak, mint befejezésnek szánt, a lap alján külön van írva. *Arany László jegyzete.*

CIVILIZÁCIÓ.

Ezelőtt a háborúban
Nem követtek semmi elvet,
Az erősebb a gyengétől
Amit elvehetett, elvett.

- 5 Most nem úgy van. A világot
Értekezlet igazgatja :
S az erősebb ha mi csinyt tesz,
Összeül és — helybehagyja.

(1877 után.)

A JÓ ÖREG ÚRRÓL.

- Ismertem én — ismerte minden,
Nem oly rég azt a jó urat,
Ki öreg volt már férfi-renden,
S vénült korig ifjú maradt ;
5 »Öreg« névvel hódolt eszének
Az a bizalmas tisztelet,
Mely a szívet nem érzi vénnek,
S midőn tisztel, inkább szeret.

- Egy oly remek könyv mássa volt ő,
10 Minőt — évezredben alig —
Nagy bölcs teremt, vagy égi költő ;
Melytől új eszme foganik
Firól-fira az ember-észben,
Élvezi nem, kor, vegyesen
15 Az együgyű is érti részben,
De a tanult sem teljesen.

»Jó bácsi« már a zsenge kornak,

Itt a kézirat megszakad, de alantabb van még egy, — úgy látszik, befejezésnek szánt, — félstrófa :

.....
És a hazafiság — ne lenne
Méltóbb erény mindannyinál :
20 Azt mondanám : nagyobb volt benne
Az ember a hazafinál.

(1877 után.)

AZ »ÖREG« HÁZRÓL.

*Illa vetus, dominis etiam casa parva duobus,
Vertitur im templum.*

Híre pora sincsen már az öreg háznak,
Honnan elindultam földi utazásnak,
Nem is úgy épült, hogy századokig álljon,
Csak rövid tanyául, mint a fecskéfészek,
5 Míg ideje eljön a .

(1877 után.)

HOC ERAT IN VOTIS...

Ez volt vágyam netovábbja,
Hogy ne légyek senki bábja ;
Kötelesség vampyr-vádja
Ne háljon mindig velem ;
5 Gondolám, majd egy kis birtok
Vételére pénzt szorítottok,
Ott el-ültetek, s el-irtok ;
Új erőért, mívelem.
A csatából, bár nyomorral,
10 Fél-kézláb, de ép gyomorral
Hazatérni — győzelem.

S bárha nem lesz rajta kastély,
Kenyérében sem kakastéj ;
Sőt kopasz nyár, zord havas tél
15 Több mint tavasz és zefir :

Semmi légvár! semmi ábránd,
Mi a jelenből tovább ránt,
S ízve tarka szép szivárványt
Mindig a jövőbe sír!
20 Boldog az, kit a ma-hozta
Örömétől meg nem foszta
Sem a holnap, sem a hír.

Nézni — oh, mint egykor régen —
Ami szép van földön, égen ;
25 Boldog első gyermekségem
Otthonos vidékeit ; —

(1878. körül.)

MÉG EZ EGYSZER

Még ez egyszer, még utószor
Hadd zendüljön meg dalom ;
Mért sebeim' rejtegetni?
Szégyen-é a fájdalom?
5 Tán könnyebbül a nyílt érzés
Ha sohajban rést talál
Oh, ez örök benső vérzés ;
Oh, e folytonos halál!

Egyedül a társaságban,
10 Ezerek közt egyedül

(1877. után.)

SOK NAGY EMBER

Sok nagy ember szállt pokolra
Négy-öt ezredév alatt,
Vissza is tért egy vagy kettő,
A nagy többség ott maradt ;

Nyaktörő is ez a próba,
Mert a nagy egérfogóba
Könnyű bűni, de ki nem.

Herkules volt, úgy beszélik,
E pályán az úttörő,
Noha sajnós egy kutyaért
Oly nemes hév, szent erő.

MELYIK A BŰNÖS?

Meghalt a vén Test ; — kiterítve
Fekszik az első éjjelen :
S éjjélkor, ím, mert zárva idve,
Fölötte egy árny megjelen :
A Lélek, meztelen.

Megáll fejénél, s néz merőn a
Homlokra, hol lakása volt ;

(Az utolsó évekből.)

BÓKA BANDI.

Bóka Bandi a faluban ismeretes,
Levelet hord ; hívatála : gyaloghetes,
Mert a foga más dologhoz nem igen fül,
Bár asszonyok, lányok után most is szemfül.

Bandi gyerek sohasem járt iskolába,
Tudománya beletörnék a nagy Á-ba,
De mesélni, danolászni nem volt párja,
A táncot még öregen is el-eljárja.

Nyalka legény cseperedett volt belőle,
10 Akkoriban mind a világ szeretője,
De a sokból egy se vált be feleségnek,
Bandi, szegény, csúfra maradt, agglégénynek.

Kapta magát azzal állott boszút érte,
Hogy mind csupa lakodalom lett az élte :

(Az utolsó évekből.)

BUGA PÉTER.

Megvetik ágyát puha szép forgáccsal,
Lekocogtatják vas kalapáccsal, —
Szegény Buga Péter a temetőbe
Akkor esett nagy töprenkedőbe.

Jaj de korán volt ide még leszállnom,
Társam öléből hideg ágyra válnom,
Hallani férgék foga percenését
Nem csecsemőmnek szava rebbenését.

ÖRÖKKÉ!

Promethevsz nem vagyok, de kínját érzem,
Mint régi Tantalusz szomjazva éhezem,
Fut perceim nyugalma.
Csak most világosak előttem a mesék,
A szüntelen fogyó s kiújuló vesék
És a tünékeny alma.

Ott ül az alkotó, az istenember, ott!
Kaukázus bércin egy örökéltű halott

A SORS HÚMORA.

Mint folyondár, melynek
Támasza kidőle,
Roskad le az özvegy
— Oly hirtelen özvegy! —
5 A fekete földre.

Csak, aki legárvább,
A legkisebb árva
Mutogat örömmel
A szép új ruhára :
10 Fekete ruhára.

(1879. július.)

TOLDY SÍRJÁRA.

Toldy Ferenc tetemét nagy erővel nyomja ez a sír
S kétszerezett súllyal féltve takarja porát,
Mennyei szikra nehogy csapván a lelkes öreghez,
Új munkára legott keljen a hantok alól.

(1880. július 2.)

ROMULIDAE CANNAS

I. Ulászló hagyományos sírverse.

(Janus Pannoniustól.)

Cannaet római vér, az enyim Várnát örökté;
Ember, okúlj innen: vétek az esküszegés,
Engem is a papság ha nem indít béke-törésre,
Most Magyarország nem hordana ozman igát.

(1881.)

A REGGEL.

(Természetrajz.*)

- Földünk mind hegyesebb szög alatt fordítja keletnek
A pontot, hol az én pusztai kis lakom áll.
Szöke világát már az egen terjeszti előre
A Nap s jelzi mikép fordulok arrafelé.
- 5 Majd pirosabb színt vált, megtörvén fénye a földi
Fennlebegő párák ködszerű cseppjeiben ;
És, mint nagy gömböt, veti a horizonra csalárdúl
A levegő-réteg vérpirosan hüvelyét.**
- 10 Ez még nem nap — ihol szemmel nézhetni beléje ;
Ám, ha derékszög alatt dől zenithemre a fény :
Égő gáztakarója körét meglátom a Napnak,
Mely a mi Földünknel (szám ide!)-szorta nagyobb ;
Hogy kicsinek látszik, nagy távolléte okozza,
- 15 Oly keskeny szög alatt éri sugára szemem.
Már körül a gyárok kéményeiből viszi nagy fel
Könnyü korom-terhét a nekifúlt levegő.
Vas sinen a gőzgép nagy terhet vonva közelget,
Mert a súrlódás nem köti meg kerekét.
- 20 Mily szép most minden, kezdik kilehelni a fák is
Élennyeket, — s széngázt színi be lombjaikon.
A levegő-réteg, mely Földünket beborítja,
Kékszerű tömegén játszva eget mutogat.
- 25 Ah de mi ez? Hőség megritkította köröttem
A levegőt s felszáll, váltja rohanva hideg.
Képződnek szaporán s gyülekeznek vízi parányok
S összeverődve, legitt földre csapódnak alá.
Testem is a hőnyt likacsin már veszteni kezdi,
- 30 Adieu természet! Vissza lakomba megyek.

(1881.)

* Gáncsolják a költőket, hogy a természetet még mindig a régi tudatlan módon írják le, nem úgy, mint a tudomány haladása kívánná. Ehol egy kísérlet.

A. J. jegyzete.

** Hiba, mert a Napnak nincs hüvelye. — *Szerk. (Számtén A. J. saját jegyzete.)*

FORGÁCSOK, TRÉFÁK.

AZ IDŐK .

Az időkben semmi nagyság,
Az ember mind csak pénzes zsák,
Szólni hozzá hasztalan :
Szive nincs, csak szijja van.

(1877 körül.)

EJNYE!

Ejnye, mi az isten haragja!
G . is a verset faragja ;
Már van neki egész saraglya,
Nem tudja majd, hogy hova rakja.
5 Kár, hogy a Pegazust befogja,
Mikor ő annak nem lovagja ;
Verse kócos, mint túske-baglya,
Sok a gazza, kevés a magja,
Ki van marjulva íze, tagja ; —
10 Jó embere is kikacagja.

(1876.)

SZÁSZ KÁROLYNAK.

„Szép élet“ (Kalobios) című költeménye megjelenésekor.

Kalobios Károly! mnnkálj, örülj, szeress :
Oly nyugalmat, mint én, ne találj s ne keress.

(1879.)

A CSIKYEK.

Első volt a Sándor,
Ki Estánnal vándorl.
Második a Kálmán,
Professzor az »Álmán«*,
Harmadik a Gergel,
Ki Pegazust nyergel.

(1880.)

A »TAVASZ-ÜNNEPÉLY« ALBUMÁBA.

Anyai gond, anyai báj
Virraszt a bölcső felett,
Redős homlok, mosolygó száj
Az aggódó szeretet ;
5 Kire ily nap nem derül :
Szánd az árvát, könyörülj.

(1880.)

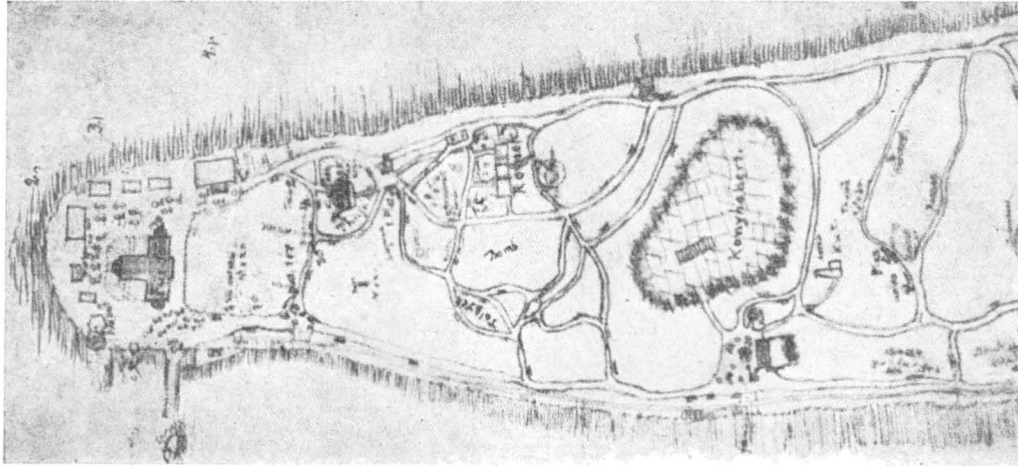
A SZIGETEN.

Már jön a főherceg, hallom, mert a kocsi serceg,
A kis sárga ponnyk lassan ügetve vonik.
— Félre, padon ülő ! járt útat félve kerül ő, —
De le ne vedd kalapod, — resteli, ha lekapod.

DALSZÖVEGŰL.

Huzd rá, cigány, a kedves nótámat,
Had' oszoljon tőlem a bubánat,
Ez az élet úgy is csak egy óra :
Nem jut abból sok idő a búra.

* Alma Universitas. — A. J.

A Margitsziget útjai. — Arany János rajza.
A térkép jobboldali sarkában, a lapszélen: »Dichterbank« ;
bizonyára a költő pihenője hosszabb sétáin.

Hadd pezsegen a poharunk nedve,
Attól jön meg magyar ember kedve...

(1880. szept.)

TÖRÖK PÁLNAK.

I.

Pál, *fordulásod* forduljon mindig örömmel!
Pál, *megtérésed* hagyja sokára az ég.

(1880.)

II.

Adós vagyok, de insolvens, Pálom,
Csak e kis váltóval prolongálom.

HASADNAK RENDÜLETLENŰL

Hasadnak rendületlenül
Légy híve, ó magyar!
Bölcsődtül kezdve sírodig
Ezt ápold, ezt takard.

5 A nagy világon ekívül
Nincs más, amit mivelj:
Áldjon vagy verjen sors keze
Itt enned, innod kell.

Ez a föld, melyen annyiszor
10 Apáid vére folyt,
Ez a föld másra sem való,
Csak hogy eltékozzol.
Itt küzdtenek honért a hős
Árpádnak hadai;
15 Botorság volna ezt a hont
Neked fenntartani.

Szabadság! itten hordozák
Véres zászlóidat,
Szabad száj! itt csikorgatod
20 Véres fogaidat.

(1880 körül.)

HA NAPPÉNYES VÍZKERESZT

Ha nappényes Vízkereszt Öregektől tudom ezt,
Megcsordítja az ereszt, Higyjük el, probatum est.
Akkor évben jól ereszt Kelt: hoc anno, Buda-Peszt.
A kalász és a gerezd.

(1882.)

SÓHAJOK.

AZ ELÁGGOTT FÜLEMILE.

Ki már több nyarat élt, beteg, szeretne is *elköltözni*, de nem tud; csak gubbaszt az őszi fán; hú párját elvesztette, régi dalait elfeledte, megkisérte olykor, de közepén belésül, abba hagyja. Így üldögél, vagy lomhán átrepül ggyik fáról a másikra, tépett fakó kontósében; még a verebek is kicsúfolják

(1875—1880 körül.)

VAKSÁGBAN.

.....
Köszönöm, oh Isten, köszönöm azt neked,
Hogy hatvan évemig *láthatám* remeked,
Ézt a szép világot...

(1877—78.)

RÉGI ADOMA.

Bujkált a nap. Vén cigányt
Majd megvette a hideg.
»Bujkálj! bujkálj!« így kiált :
»Majd sütnél még : *de kinek...?*«

(1879.)

SZENVEDEK ÉN

Szenvedek én egyben-másban,
Vén hurutban, fulladásban,
Rokkant ideggyengeségben,
Félvákságban, siketségben,
S impertinens dicsőségben.

(1877—79.)

EMLÉKRE.

Felszólítottak verset írni a v-i honvédemlékre. Ecce :

Itt *nyugosznak* a honvédek :
Könnyű nekik, mert nem *élnek!*

(1878—9.)

TOLDI II. RÉSZÉHEZ.

Későn születél, buksi költemény,
Tíz vagy húsz évi meddőség után,
Bátyáid már idősek és nagyok,
Aggott szülédre szégyent hozsz reám.

5 Mit mond felőled a nép, a világ,
Mely rólad a várással rég letett,
És a reményre, hogy születni fogsz,
Keresztet arra, hármat is, vetett!?

Testvérid, akikkel osztozni jössz,
10 Irigylük tőled osztályrészedet,
Sőt tán meg is tagadnak, hogy anyád
Az ördög tudja, hol, hol nem szedett.

Ha mint Heraklesz, meg nem bírsz tehát
Minden kígyót s kritikát fojtani :
15 Aludj' bölcsődben, egy pisszet se mondj!
Mért is jövél családod rontani?

(1879. aug. 31.)

GYÖNGYÖSIÁD.

Fáradt elmével ne akarj futtatni gebével :
Mert gebe meg ha szakad, kitöri árva nyakad.

(1880 körül).

SEJTÉLEM.

Ifjúkori munkát öregeen ne végezz,
Ha akarod, hogy jól menjen sora véghez,
Mert a keverék-mű a fejedre támad,
Inkább töredéknek maradjon utánad.

(1881.)

Arany János karszéke.
Ébber élte utolsó óráit. — Most a szalontai csonka
torony emlékmúzeumában.

AZ AGG SZINÉSZ.

Még egy pár jelenet! s a függöny aláfol,
A lámpa kialszik, taps és fütty elhallgat;
Még egy pár jelenet! — s vége. Azután — oly
Néptelen, rideg, bús lesz a deszkaalkat.
A nézők csoportja hazaszéled innét,
Egykedvűn felejtí mosolyát vagy könnyét,
És a hosszú dráma, melyben színre lépék,
A nagy játékrendből ki lesz hagyva, végkép.
(Híhetőleg az utolsó évekből.)

TANULSÁG.

Rossz szememről egy nagy könyvben
Míg megkérdem a tudást:
Jó tanácsot nem lelek, de
Kapok új szemgyuladást.

- 5 Most tanács is, tanulság is
Ebből könnyen vonható:
Túrj pihenve; a természet
A legjobb útmutató.

(1881.)

DR. BEADYNAK.

Nemcsak a jelen betegség
Ellen adsz te étetőt,
Hanem gyógyítasz már elmúlt bajt,
S gyógyítasz még csak jöhetőt.

(1882.)

ELÉGIÁK.

I.

O nátha, nátha! Grippe!*
Katarrhusz! Influenzsz!
Vagy bármi cifra névvel
S alakban megjelenesz.

Ugyan mért nem pihensz?

II.

Tegnap mint ma
Hurut, flegma,
Gyilkos asthma,
Emphysema,
Meg rheuma,
Örök téma.

III.

Oh rút
Hurut!
Az ember addig hurú't, (*íge*)
Míg egyszer megmurút (*oláh szó*).
(1882.)

MI VAGYOK ÉN?

Mi vagyok én? Senki Pál,
Egy fájó gép, mely pipál.
(1882.)

* Méltó okom van megénekelni, mert vénségemre örökösen fojtogat, s végre is megfojt, mint George Sandot. — *A. J. jegyzete.*

ÉVNAPRA.

I.

Ma hatvankét esztendeje annak,
Mikor engem megtettek Johannak,
Esztendeim hát bővibe' vannak,
Nem sok időt ígérek magamnak.

(1879. március 8.)

II.

Nyolcvan év
Ritka szép ;
Hetven év
Jó, ha ép ;
Hatvannégy esztendő :
Untig elegendő.

1881. március 2.)

III.

SEJTELEM

Életem hatvanhatodik évébe'
Köt engemet a jó Isten kérébe,
Betakarít régi rakott csűrébe,
Vet helyemre más gabonát cserébe.

(1882. március 2.)

FORDÍTÁS-TÖREDÉKEK.

FIRDUSZI: ZÓRÁB-jából.

(Kísérleti szándék.)

Most halljad ím régmult idők dalát,
A Ruzstem és Zóráb viadalát.
Könny lepi erre két szemed, bizony,
És Ruzstem ellen szíved nagy iszony.
5 De ha a narancsot még zöldjébe le
Szakftja ágról ősz fagyos szele :
— — — — —

A NIBELUNG-ÉNEKBŐL.

— A XXV. Kalandból. —

Ott állt szegény papocska, rázván lucskos mezét.
Megtudta Hagen ebből, hogy nem hazug beszéd
A bizonyos halál, mit jószolt a habléány,
Gondolta: „mind e hősök ott vesznek, igazán.“

Hogy aztán a hajóból kirakták a teréht,
Három királyfi összes hadát és hadszerét:
Darabra törte Hagen, s elszórá a vizen,
A jó nemes vitézek csodálkoztak ezen.

„Mért tetted ezt, barátom?“ kérdezi Dankewart,
„Hogy keljük által ismet, visszafelé, az árt,
Majd a hunok földéről a Rajnához jövet?“ —
Később megmondá Hagen: „az többé nem lehet.“

De most csak így felelt rá: „vigyázatból tevén:
Ha lenne gyáva köztünk, ha volna szökevény,
Féltében aki vissza iramna vizen ált,
Hadd leljen e habok közt gyalázatos halált.“

DANTE ISTENI SZINJÁTÉKÁBÓL :

A Pokol. — I. én. 1—6. sor.

Az emberélet útjának felén
Zordon, sötét erdő közé jutottam,
Mivel az igaz utat nem lelém ;
Mily kín ez erdőről beszélni ottan!
Mily vad, kietlen az, bús bajtele!
Hogy rá gondolva is eliszonyodtam, stb.

TEGNÉR FRITHIOF-MONDÁJÁBÓL

Nőtt egyszer Hilding telekén
Hú gond alatt két szép növény ;
Szebb két fa nem volt Észak-tájon,
Nőttek, virultak zöld virányon.

- 5 Az egyik, mint tölgy, büszke szál,
Karcsún a törzs, mint kopja áll...

GOËTHE: TÜNDÉRKIRÁLY.

(Erlkönig.)

Ki vágdat ilyenkor az éji szelen?
Az atya, fiát viszi hú kebelen ;
Bizton megölelvén a gyereket,
Tart néki szivén puha jó meleget.

- 5 Mit búvsz, fiam, oly rettegve? kiált ; —
Nem látod, apám, Tündérkirályt?
Tündéri királyt, koronával, uszályal?
Köd száll, fiam, ott, az iromba homállyal.

- 10 »Gyöngyöm, gyerekem, gyere, légy az enyém!
Meglásd, mi furát játszom veled én ;
Nól partjaimon sok tarka virág ;
Kantust aranyost ad anyám tereád.«

- Apám, jaj apám, nem hallod-e már,
Mit súgdos az a Tündérr király? —
15 Légy jó, ne nyugölj, édes gyerekem,
Szél suttag az asszú leveleken.

- »Nos, jössz-e ma, szolgálám, jössz-e, parányim?
Hogy' fognak az éjjel apolni leányim!
Körtáncba' leányim ölen ha forogsz,
20 Elringani, lengeni, zsongani fogsz. — — —

BURNS: EGY HŐ CSÓKOT...

(Ae fond kiss . . .)

Egy hő csókot — és mi válunk ;
Egy bucsúsót — s vége nálunk!
Szívfacsart könny mátkajegyzöm,
Bú, sohaj lesz a menyegzöm.

- 5 Ha mi egymást nem követjük,
Szívvel, hévvel nem szeretjük,
Soh' se látjuk — vagy örökké :
Most nem válunk szív-törötté. — —

BURNS: FÜGG LOMHA KÖD...

(The lazy mist . . .)

Függ lomha köd a halom ormairul,
Rejtvén, hol a csermely alákanyarul,
Mint bágyad az egykori oly üde kép,
Hogy az ősz halványan a télbe belép.

Lombatlan az erdő, a róna kopár,
Elvitte vidám cicomáit a nyár.
Hagyj félrevonulni s andalgani gyors
Árján az időnek, s mint üldöz a sors!

Oh mily sokat éltem, — de mennyit hiába!
10 Szűk arasz éltemből mi lehet még hátra? — — —

BÉRANGER: AZ YVETOT-I KIRÁLY.

Volt Yvetotban egy király,
Kiről az évlap mit se tud,
Hamar fekvő, későn kelő,
Hírnév nekül is jól alutt;
S azt mondják, korona helyett
Hálósapkát fejire tett.
Zsanett.
Oh! oh! oh! oh! ah! ah! ah! ah!

10 Be jó királyka is vala!
Lala!

A többi versszakból csak töredékek maradtak:

Naponta enni négyszer ült,
Kastélya volt nádkaliba,
És egy csacsin szép csöndesen
Járt fel s alá országiba'

Izlése finnyás nem vala,
Csak szomszárja egy kissé pogány,
De, boldogítva népeit,
Király se' halhat meg talán.

Főfő családok lányinak
Szépen tudott udvarlani,
Jobbágyinak száz oka volt
Ötet atyjoknak mondani.

... Arcképe máig fennmaradt,
Egy híres csárda címere,
Ott lóg az eszterháj alatt.

HEBBEL: MUTTER UND KIND.

c. hét-énekes epikai költeményéből.

Oh mely szép az idő, mikor a tél hátamögött már
Pajzánul bujkál a tavasz s füttyörész a pacsirta
Reggel, mintha nyiló ibolyát rég látna, holott majd
Este, gerenda mögé örömet bujnék a verébhez.
Mely fészken gubbaszt; — s mikor egy-egy árva kökörcsin,
Épen azon csepptől, mely a nap déli hevében
Enyhet adott neki, még mielőtt éj szállna le, meghal:
Mert az megfagy s ő elalél

CHINAI DALOK.

(Angolból.)

Kiírtam: „JOURNAL of the North-China Branch of the ROYAL ASIATIC SOCIETY for 1871 & 1872» George Carter Stent értekezéséből
Chinese Lyrics (mely különben semmit sem ér). *A. J. jegyzete.*

I.

A SZÉP HORGANYTŰ.

1.

Tavasszal, mikor a fűzfa zöldelt,
Hajnal hasadtakor esett,
Hogy szép horganytűm elveszett.
El, el! igazán elveszett!
Oh jaj nekem! Ejhaj!

2.

Az én horganytűm elveszett
Ki fia volt az a diák,
Ki szép horganytűm felvevé?
(Valaki fölvette bizony.)
Fel, fel! fölvette valaki!
Oh jaj nekem! Ejhaj!

3.

Akárki lelte meg túmet,
Ha nékem visszaadja azt,
Még hálálom jószágtokat.
Meg én! meg én! igazán meg én!
Oh jaj nekem! Ejhaj!

4.

Még hálálom jószágtokat,
Bár, ha tudná apám, anyám,
Összetörné a csontomat,
Össze! igazán össze ám!
Oh jaj nekem! Ejhaj!

5.

Összetörhetnék csontomat,
Letéphetnék a húsom is:
Meg nem másíthatnák szívem.
Nem azt! nem azt, igazán nem azt!
Oh jaj nekem! Ejhaj!

6.

Meg nem másíthatnák szívem,
Mert halva bár, a sírban is,
Mindig csak azt akarnám.
Azt én! de azt! Valóban azt!
Oh jaj nekem! Ejhaj!

7.

Mind azt akarnám sírban is.
Tizenöt esztendő vagyok :
S még nem szerettem eddig.
Nem én! nem én! nem, igazán!
Oh jaj nekem! Ejhaj!

8.

Még nem szerettem mostanig.
 Ha megtudnák jegyesemék,
 Válópöört kezdenének.
 Azt ők, de azt! valóban azt!
 Oh jaj nekem! Ejhaj!

9.

Válópöröm megkezdének,
 Mindjárt nem kellenék nekik
 S férjhez mehetnék máshoz.
 De férjhez ám! férjhez bizony!
 Oh jaj nekem! Ejhaj!

II.

A TŐR.

1.

Egyedül volt szobájában az asszony,
 Szíve erősen vert félelmében,
 Szóla kedvesének, intve hangosan :
 »Ne jőj be, úgymond, férjem *nyomon* van,
 5 Turr—r—r—iko—iko—i—ja!*

Turr—r—r—iko—iko—i—ja!
 Turr—i—ja!
 A férjem, úgymond, nyomon van.

2.

„Mult éjjel is kikaptam már erősen ;
 10 Ma reggel, épen viradatkor,
 Köszörülte fényes törét ;
 Bosszut szomjaz, fölkeres ahol talál,

* Éz a forgó kő hangját utánozza, amint a férj a tört köszörüli. *A. J*

Turr—r—r—iko—iko—i—ja!
Turr—r—r—iko—iko—i—ja!
15 Turr—i—ja!
Bosszút ám, és fölkeres ahol talál.

3.

„Tested gyöngéd, erőd csekély :
Ilyen ifjan hogy lehetne
Elveszítни drága élted’! Futni hát? Mit ér?
20 Ah, nehéz már kikerülni sorsodat.
Turr—r—r—iko—iko—i—ja!
Turr—r—r—iko—iko—i—ja!
Turr—i—ja!
Bizony nehéz kikerülni sorsodat.”

4.

25 Mond a kedves : » Nem hallottad édesen,
Hogy Huang-tSao hajdan, élete folytán
Nyolcmillió embert megölt? Azért én
Nem félek a gyilkos tőr villogásától.«
Turr—r—r—iko—iko—i—ja!
30 Turr—r—r—iko—iko—i—ja!
Turr—i—ja!
A gyilkos tőr villogásától.

5.

»Csak meghal, aki száz évig elélt is.
A fa is megvénül és lombja lehull.
35 Mint azok, úgy én is vissza kell hogy adjam
Éltem’ az árnyékok birodalmának.
Turr—r—r—iko—iko—ja!
Turr—r—r—iko—iko—ja!
Turr—i—ja!
40 S kísértetté lennem, de a legbűvösebbé.«

III.

WANGNÉ ASSZONY.

- Fátyolos ablakon kívülről
 Hallatszott egy szomszéd halk kopogtatása.
 A leány benn kiálta : ki az?
 »A szomszédja, Wangné.«
- 5 Wangné bement az ajtón s leült egy magas székre.
 Hajahaj!
 L e á n y. »Nagyon fitymálva bánik velem, hogy nem jó
 gyakrabban szegény lakomba.«
 Wangné bevoná a virággal hímzett függönyt,
 Belehellé a szépítőszerek illatát,
 Lefordítá a piros damaszk ágyterítőt,
- 10 Ránézett a leányra,
 S észrevette, hogy összeesett és csupa árnyék. Hajahaj!
 W a n g n é (szóval). No kisasszony, hát hogy érzi magát
 mostanában?
 L e á n y (dalol). Mostaniában nincs semmi életerőm;
 Még a teára sincs kedvem,
- 15 És semmi étvágyam ételeimhez,
 Tea és étel iránt oly undort érzek, hogy csak nehezen vehetem
 be. Hajahaj!
 W a n g n é (szóval). Hivjak egy orvost, aki megnézzé?
 L e á n y (dalol). Nem hívok én, nem kell nekem.
 Ha orvosért küldenék, csak üterem tapogatná, csak kifaggatna,
- 20 Félek én a faggatástól, tapogatástól. Hajahaj!
 W a n g n é (szóval). Hivjak-é egy buddha papot?
 L e á n y. Nem hívok én azt se, nem kell nékem az se.
 Ha buddha papot hivatnék, csak csengene-bongna,
 S én félek a csengés-bongástól. Hajahaj!
- 25 W a n g n é (szóval). Hivjak-é egy láma-papot?
 L e á n y. Nem hivatok azt se, nem kell nékem az se.
 Ha lámát hivatok, az csak dúdol-gajdol,
 S én félek a dúdolás-gajdolástól. Hajahaj!
 W a n g n é (szóval). Hivjak-é hát ördögűzőt?
- 30 L e á n y. Nem hivatok azt se, nem kell nékem az se.
 Ha ördögűzőt hivatnék, csak büvölne, csak bájolna,
 S én félek a bűtől bájtól. Ej haj!
 W a n g n é (szóval). Hát ez se kell, hát az se kell?
 Hogyan esett e nyavalyába?

Leány. Harmadhóban, ah! a harmadhóban, 35
 A »kies derült« évszakban,
 Mikor a borsóvirág nyílt,
 És a fűzfa zöldje hajtott,
 Egy legénnyel találkoztam, tavaszi sétája közben.
 Wangné (szóval). Séta, vagy nem : mi dolga volt vele? 40
 Leány. Ő szeret, mert szép leány vagyok,
 Én is őt, mert ifjú és diák,
 Szóltam hozzá szerelmesen egyet-kettőt. Ejhaj!
 Wangné (szóval). Szerelmesen, vagy nem :
 Nem félt, hogy szülei megtudják? 45
 Leány. Apám hetvennyolc esztendőös,
 Az anyám siket — s rosszul lát ;
 Egy cseppet sem félek egyiktől is. Ejhaj!
 Wangné (szóval). Hát a bátyád s ágyad nem félsz,
 hogy megtudja?
 Leány. Bátyám ritkán van itthon, 50
 Ángyam mindig az anyjánál lakik,
 Úgy hát e kettőtől nem félek. Ejhaj!
 Wangné (szóval). Hát nővéreidtól nem félsz, hogy
 megtudják?
 Leány. A néném közt és közöttem nincs sok (kor)különb-
 ség ;
 A húgom meg még kicsiny, az még semmit sem tud ; 55
 S mi ketten egy véleményen vagyunk. Ejhaj!
 Wangné (szóval). No mit kíván tehát?
 Leány. Oh édes Wangné, úgy tekintem mint második
 anyámat (térdre esik).
 Térdeimen kérem, legyen igaz anyám, és hajtsa végre sikerrel
 ezt a dolgot. Ejhaj!
 Wangné (szóval). De hátha nem lehet sikerrel végrehaj-
 tani?
 Leány. Ha nem lehet : meghalok keservemben. Ejhaj!

IV.

Egy fiatal nőnek férje az első hónapban elmegy a háborúba és a tizenkettedikben jó haza. Fájdalmát, aggodalmait 12 hosszú versszakban panaszozza el, mindegy hónapra egy versszak esvéen.

1-ső HÓ.

- Ujév első hónapja van,
Férjem háborúba készül ;
Megy harcolni a határra.
A kivilágítás nem gyönyör nekem.
- 5 Ivét, nyilát készítgetém, hát hirtelen dobszót hallok, lármát
és zsvajt az utcán.
Férjem holniját rendezve, hogy ' vehettem voln' időt, hogy
kimenjek s nézzem azt?
Több ruhát csináltam néki, megtűzdeltem a zekéit s
köntösét
Varrás közben könnyem omlott bőven azokra.
Elváláskor számtalan sohaj kél, mint vihar csendes időre, hogy
elszakadtam hirtelen.
- 5 Oh kedves uram, el kell válnunk!
Mikor leszünk együtt megint? — — — —

12-ik HÓ.

- Itt a tizenkettedik hó.
Lámpabelem az este szép lótoszvirágot mutatott.
A szarka csörgött : azt hiszem, most már viszont *kell* lát-
nom őt.
- 10 Zaj van az ajtó előtt kinn.
Férjem hazajött!
Most száll le nyergéből! Leugrik lováról!
Jó férj az enyém! Nem szegte szavát.
Igazi derék férj!
- 15 A tört tükör most újra ép.
De nem csak férjem jött haza a messze földről.
Az életkedv is, »a forrás sárkánya«, hogy lemossa szerelmi
betegségemet.
- Örömemben szólni sem tudok!
Az aranyhímes függönyök alatt kicseréljük szívünk gondolatit.
- 20 Csak igaz a példabeszéd :
»Több öröm egy visszatérés messziről, mint egy új
házasság.«

SOROK
GÖRÖG ÉS LATIN KLASSZIKUSOKBÓL.

A költő maga *Tövedéhes holmi*-nak nevezte.

ANAKREONBÓL.

Θεῶν λεγεῖν Ἀτρεΐδας.

Altrídeszt akarám és Kadmoszt zengeni: ánde
Kobzom húrjai rá mind csak Erósz felelék.
A minap új ideget válték, sőt lantot egészen:
S Hérakleszt magam, a lant meg Erószt danolá.
Béke tehát veletek mostantól, isteni hősök!
Mert e lant egyedül a szerelemre való.

(1877. után.)

Ἴδε Πῶς ἔαρος φανερός...

Íme jöttek a tavasznak
A Charisok rózsát fakasztanak;
Ím elült a tenger vésze,
Szabadon úsz megint a réce...

HORATIUSBÓL.

Justum ac tenacem...

Carm. III. 3.

Szándéka-tartó férfiut és igazt
Sem rosszra készítő honnosi vad heve,
Sem rátörő kényúrnak arca
Lelki zavarba nem ejt, sem Auster,

- 5 A hánykolódó Adria zsarnoka,
Sem Jupiter nagy, mennykövező keze;
Mind e világ bár rá szakadjon,
Őt remegéstelen éri romja.

- Ez volt a Pollux bű-szere, amivel
10 Bolygó Herakles fényes egékbe tört...

Felices ter et amplius

(Carm. I. 13.)

Háromszor, vagy azon felül,
Boldog frígy az, a mely nem törik, ép marad,
És a mely szerelem-viszályt
Nem ismerve, csak a végnapon oldik el

Hic in reducta valle . . .

(Carm. I. 17.)

Itt e magános völgyben, az ebnapok
Hevét kerülhedd, s téoszi lantodon
Zenghetd az egy férjért sovárgó
Pénélopét s habi tünde Circét.

Árnyékban itt a leszboszi könnyü bort
Szürcsölheted; hol sem Szemelé fia
Márssal csatáit nem zavarja
Össze, se' a cselelendi Cyrust

Nem kell remegned, gyöngé leány, nehogy
Tartózkodatlan rád tegye a kezét
S letépje a pártát hajadról,
S köntösöd, a neki mit se'vétőt.

(1880 körül.)

Horatiusból.

Az, kit ügyes-bajosok faluról városba cibáltak,
»Nincs a föld hátán boldog, csak a városi!» úgymond.

De én nem mondom ezt.

(1880.)

Audiet cives acuisse ferrum . . .

Carm. III.

Hallja majd, hogy tört köszörül a polgár,
(Mellyel inkább bár fene perzsa veszne!)
Hallja küzdelmink az apák bünéből
Gyér fiatalság.

(Barna ezt használta fel.) A. J.

Necte flores
Horatius, Carm. I. 26.

fűzz virágot,
Fűzz koszorút Lamiámnak, édes.

Pimpléa. Nálad nélkül erőtlenek'
Kedveskedésim . . .

Hinc apicem rapax fortuna
Horatius, Carm. I. 33.

Innen a csúcsokat
Rabló szerencse nagy robajjal
Felszedi és amodább lerakja.

Velox amoenum .
Horatius, Carm. I. 17.

Felváltja gyors faun Árkadiát kies
Lucrétillemmel s óvja gidáimat
Az égető nyárnak hevétől
S őszi napon az erős szelektől.

Mellette :

gyakran az égető
Nyártól megóvni kecske-nyájam,
S ősz idején

Quem tu Melpomene semel .
Horatius, Carm. IV. 3.

Kit te, Melpomene, szelíd
Nézéssel felavatsz már születésekor,
Azt nem hirdeti Iszthmuszon
Győzőnek vas ököl, sem koci-versenyen
Célhoz nem viszi gyors lova.

Ipsum me peteres

Carm. I. 33.

Engem, bár nemesebb láng is epedt felém,
Kedves nyűgbe vetett Myrtale szolgálány.

Nullam, Vare, sacra .

Carm. I. 18.

Szöllőt bujts, ne pedig más csemetét,
Varus, először is.

VERGILIUSBÓL,

Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnin.

Hozd haza, én dalom, a városból, hozd haza Daphnist.

Vergilius, Ecl. VIII.

FÜGGELÉK.

F Ü G G E L É K.

Arany Jánosnak gyermek- és fiatalkori kísérleteiből kevés maradt ránk, jobbára csupán hírók, ezek nagyobb része is kétséges hitelű. Minden-
esetre mutatják korai verselő-hajlamát és későbbi valóságatlan terveit.

1. Legrégibb emléke egy könyv bekötési tábláján ez a versike

*Ha akarod tudni
E könyv kié legyen
Az Arany Jánosé
Ki sokáig éljen.*

Joannes Arany est Classis Quarta. Vevődött 10 Garason 1825 esztendei Őszi vásárban, a másik 12 garason.

A könyv: *Deák Tör'sök szók*, magyar jelentéseikkel együtt.

Debreczen, 1823. — A könyvet Gyulai Pál adta át 1899. nov. 27. az Akadémia összes ülésén a kéziratár számára. — Lehet, szokásos beírás, ámbar *Bolond Istók* II. é. 117. „nyolc éves gyermek dadogásáról”, az első kéziraton: „rim-pengéséről” beszél. (*Akadémiai Értesítő*, 1899. 649. l.)

2. Tíz-tizenkét éves korából maradt egy köszöntő és egy levél Déval Bálint volt első praecceptorához. Dévai megőrizte, nála másolta le később Zsadányban, legatióban, Baráth Ferenc, ő küldte meg Arany Lászlónak, aki atyja önéletrajzához csatolt jegyzetei közt kiadta. (I. még: Gyöngyösy A. J. életéhez. — *Egyet. Phil. Közl.*, 1904. 756. l. is.)

Kedves hajdani Praeceptor Uram!

Kívánom hlvataljának
Ízes gyümölcsét vegye
És ne a bűnnek bánatnak
Keserű tejét egye.
Zafir kövek ragyogjanak
Maga s párja karjain,
Piros rózsák fakadjanak
Lábok minden nyomain.

*

Ha megérdemlette azt az aranyalmát
• Venus, melynek Párizs élvezte jutalmát.
Midőn egy időben az Ida hegyében
Három istenasszony együtt ülésében
Junó gazdagsággal Párizst megbíztatta
Egy aranyalmáért, de el nem kaphatta.
Minerva tudományt ígért s bölcsességet,
De ezzel sem ére szándékában véget.
Vénusnak végtére az volt ígéréti,
Hogy a legszebb leányt ölébe ülteti.
Kap rajta az ifju úgy is heves vére
Tüzesen gerjedvén egy szűz szerelmére.

Azt az aranyalmát hozzá gördítette,
 Így a szép Helénát feleségül vette.
 Menyivel illőbb hát, hogy koszorút fonjunk,
 Melyet örömök közt homlokára vonjunk
 Az Árpádi Reff. Ecclésia rectorának
 Tiszt. Tud. Dévai Bálint úrnak.

Engedelmet kérek édes hajdani praeceptor uram, ha valamit alkalmatlankodtam ezen levél által. Csak nem felejtettem el azokat a jótéteményeket, amelyeket közlöttél velem, mikor hűséges tanítóm valál, csak nem felejtettem azokat a drága ajándékokat, a melyekkel dajkálkodtál velem, mint az édes anya az ő gyermekével. Alázatos szolgája egyszersmind tanítványa

Arany János
 Nagy-Szalontán.

A mitologiai példát talán a *Hármas históriából* kölcsönözte (Dr b. l.: *IK.* 1892., 407. l.), talán Gyöngyösi *Murányi Venusából*, III. é. n. 136. (Rupp Kornél, *IK.*, 1893. (756).)

Arany László azt mondja: »Maga írta-e atyám e köszöntöket, vagy, mint a gyermekek gyakran szokták, csak másolta és alkalmazta, meghatározni alig lehetne. Az a naív logika: »Ha megérdemelte Venus az aranyalmát... rektor uram is megérdemli a felköszöntést«, mindenesetre gyermek szerzőre vall. S aki atyám költői stíljének egyik sajátosságát, a hosszan leíró, néha csaknem elbeszéléssé terjedő hasonlatokat megfigyelte, meglepetéssel veheti észre, hogy e gyermeki kísérletben is olyatén gondolatjárás mutatkozik.« Beszéli továbbá, hogy a rektor nagy mester volt a Kovács-féle versek gyártásában, s Szabó nevű hajduszoboszlói rektor barátjával elküldözték egymásnak verseiket. »Egyike ezeknek — folytatja Arany László — az emberi emlékezet ama különös tulajdonságánál fogva, amit az öregeknél gyakran tapasztalhatni, hogy régen elfelejtett dolgok emléke az élet végső szakában ismét fölujul, atyámnak az általa megélt utolsó (1881. évi) Sylvester-estén jutott eszébe s akkor mondta el. A köszöntővers egy görög boltos lakodalmi ünnepére készült, föliratúl egy transparenthez. Kéregpapírból összeállítottak egy láda-féle alkotmányt, égő gyertyákat tettek bele, a kéregpapírra díszes koszorút metszettek s a koszorú közepén átvilágító betűkkel im' ezen vers volt olvasható:

Hymen koszorúja virít itt,
 Ámor diadalmi jutalma,
 Cyprist sértette hatalma,
 Hymen neki ily koszorút vitt.

— »Nagyon szép vers — jegyzé meg atyám, mikor elmöndta — de akkor sem értem s maig sem értem.«

3. A költő volt iskolatársa, Pápai Ferenc, azt beszélte Gyöngyösi Lászlónak, hogy 1831-ben Tisza Lajos leányának temetésén a szalontai diákok Aranyt egy gyászénekét énekeltek volna. Emlékezetből toliba is mondotta.

Im a szülők reménye porba dült,
 Egy ártatlan kised meghidegült.
 Oda kedves reménye az anyának!
 Jaj, mert az elmulás törvénye
 Így forgat bennünket szabad kénye,

Igy altatik el véle életünk.
Oh de egy remény-szó
Igy hangzik mennyekből:
Nem hal meg senki örökül.

Közölte Gyöngyösy *Egyet. Phil. Közl.*, 1906. 250—51. 1. Nem látszik valószínűnek, hogy egy földesúri család egyik tagjának temetésén egy 14 éves kis diák versét énekelték volna; másrészt a költő azt írja önéletrajzában, hogy Tisza Lajos az ötvenes években is emlékezett reá, milyen híres kis poéta volt.

4. A kisujszállási évről maga a költő mondja önéletrajzában: »Virgil *Aeneise* pár könyvét lefordítám (rég eltéptem)«, *Bolond Istókban* is (II. 118.): »Virgiliusból — Egy hosszú ének, hexameteres.«

5. Cigány-bucszúttató. Arany kortársa, Rozvány György, nagy buzgalommal látott hozzá a költő fiatalora adatainak s vers-töredékeinek gyűjtéséhez. Ő közölte az alábbi verszetet (*Apróságok A. J. Életéből.* — *Pesti Napló*, 1899, 275., okt. 4.), mely egy cigány kovács temetéséről szól.

E sírhalom fedi Hóvar Csotó Gyurit,
Végsőt fujt szuflája, lett azután murit.
(Ez után szerszámait siratják gazdájokat.)
Mert oda gazdájok, nem tér többé vissza,
A pálinkát tőle a föld pora issza.
Oda se hederít a feltámadásra,
A hívó angyalok nagy harsonájára.
De ha sugják neki Itt a szalmásüveg!
Tüstént azt feleli Kösöntse rám kelmed!

E sorok a költő volt tanuló-társának, Megyeri Ferencnek emlékezetében ragadtak meg. Aranynyal együtt ő is énekes diák volt ezen a temetésen; közeledtükre a cigányok éktelen siránkozásba fogtak, hajokat téptek. Szász Károly írja, hogy a *Bolond Istókban* leírt temetés 'gyermekkori reminiscencia, — magától tudom — terinzészetesen némi módosítással.' (Az *Összes Kötteményeket* ismertető cikk-sorozatában, *Budapesti Közlöny*, 1867.)

Rozvány nyomán Gyöngyösy is diák-korának vette; Lovassy László tanuságára később a korrektori évre tette, mintha húsz éves korában írta volna meg régi élményét. Ercsey is itt említi (*A. J. életéből*, 22. 1.).

6. Csokonai hatása érzett egy nagyobb versen, melyet a kisujszállási Lovassy János emlékezése alapján Ercsey Sándor említt (*A. J. életéből*, 22. 1.) Címe *A dévaványai juhbeajtás*. 76 hétsoros strofából állt, Csokonai *Béka-egér harca* módján. Tárgya egy helyi adoma, minövel szomszéd községek szokták egymást csúfolgatni; így a közel Dévaványa esete beleillik Arany kisujszállási tanítóskodása korába. — A csész hírül hozza a ványai tanácsnak, hogy mezejöket tilosan sok túrkevei juh lepte el. A kupaktanács elrendeli behajtásukat, maga pedig beül a kocsmába, áldomást inni a jó fogás örömére, a község költségen. A hajtók lármájára a nyáj szárnyra kap, elszáll: darvak, vadludak voltak. — Ilyen című vers elő is került a közel Karcagról, 1908-ban; másolata megfordult Beöthy Zsoltnál; arról le-másolta a jelen kiadás rendezője; ez a példány elégett az ostromban. Verselése frissen pattogott, könnyen folyt, volt benne valami, ami *Az elveszett alkotmány* kortesnépének rajzálóhoz hasonlított. Újabbban nem sikerült felkutatni Kisujszállás környékén. Hitelesíti azonban Horváth János akadémikus atyjának tanusága, aki 1835—40-ig N.-Szalontán tanult;

Arany 1835-től 39 januárjáig volt ott korrektor s némi híre járt verselgetésének. Horváth József sokat emlegette Aranyt fia előtt; a dévaványai versre ráismert, mikor fia említette, tartalmára emlékezett, elejét könyv nélkül tudta. I. Szeremlei Barna: *Relikviák egy nagy költő meg egy kis költő életéből.* — *Prot. Képes Naplár,* 1909-re, 39. l. — Kékyl Lajos: *A. J. pályakezdeése.* — Beöthy-emlékkönyv — 322—335. l. és az *Olcso Könyvtárban.* *Arany J. életrajza,* I. 36. l.

7. A debreceni kollégiumi poézis, főképe Csokonai hatására vall egy »víg éposz«, »Iégy-pókcstarór« (mint Csokonai *Béka-egér harca*), *Bolond Istók,* II. 117.

8. A vándorszínész-korszakból *Bolond Istók* (II. 120.) egy csomó verset említ: *K...csihoz.*

9. A szalontai korrektorság idejéből tud egy munkáról Gyöngyösy (életrajzában, 76. l.). Az hihető, hogy kis tanítványának, Rozvány Bettinek (I. a következő jegyzetet) felolvasott *Zschokke Stunden der Andacht* c. könyvéből, de hogy le is fordította volna, arra hiteles adat nincs. Gyöngyösy szerint Balogh Péter esperes kezdte volna fordítani s odaadta Aranynak, hogy vesse össze az eredetivel. Arany a fordítást gyarlónak találván, újra lefordította az egészet s mint letisztázott példányt adta volna vissza az esperesnek. Ez a történet mind Balogh Péter, mind Arany részéről kevésbé hihető.

10. Rozvány egymaga tud egy *Krisztus papjai* c. versről; tőle hallott fölöle Gyöngyösy; Ercsey nem említi. Arany 1839-ben lemondott a korrektorságról, az írnoeki állástól pedig, mellyel biztatták, elesett. Id. Rozvány György kereskedő hívta házához, nevelőnek leánya mellé. (I. *Egykori tanítványom emlékkönyvébe* c. verset). A költő egy szobában lakott Rozvány fiával, Andrással. Váradou akkor heves választási harc dúlt, Lajtsák püspök pártfogoltja s Beöthy Ödön között. A huszonkét éves Arany egy éjtszaka verset rögtönzött e harcról; a verset megmutatták Beöthy ellenfelének; ezt megválasztották ugyan, de egy hónap mulva lemondott, Beöthy javára. Rozvány ezt a vers hatásának tudja be. — A regényes történetnek külső adatok is ellentmondanak: az országgyűlés épen ez évben oszlott szét s csak 1840-ben ült össze újra. — Rozvány György adatait általában óvatosan kell fogadni. Nevezetessé vált emberek tanuló-társainak száma egyre nő s emlékezetök egyre bővül; ilyen Rozvány is. — Efféle híresztelések benső ellentmondásaira rámutatott a *Budapesti Szemle* —n jegyű bírálója (Voinovich G., 1917. 170. sz.: *Alkalmi cikkek Aranyról* —, 172. sz. *Egy cikk körűl.*)

11. Lovassy János (*Arany János sírversei. Debreceni Szemle,* 1912. dec. 2., 50. sz.) gyermekkorában több sírverset olvasott a szalontai temető korhadt fejfáin; később azt hallotta, hogy egyiket-másikat Arany írta »rektor korában«, »egy ezüst huszasért vagy jó szívből, szeretetből.« — Egyet leírt emlékezetből

Sötét éj van, melynek
Virradása nincs,
Csontomon nem csörög
Nehéz vasbilincs,
Mégis rabként nyugszom
Mélyen föld alatt.
Lelkem elrepült, de
Testem itt maradt.

Egy másiktól két töredék sorra emlékezett

Álom, álom, hosszú álom,
Ébredését várom, várom.

(Egyik seu vall Aranyra).

12. 1840-ben másodjegyzővé választották. Ezután is sokszor benézett az iskolába, a rektorhoz. Megnézegette a diákok latin vers-feladatait. Ercsey Sándor vers-gyakorlata alá ezt a distichont penderfittette ceruzával

A vers jó, csak az a hiba, hogy sok lábai sánták.

Sándor öcsém, máskor görgetegebbe csináld.

(Közölte Ercsey Sándor: *A. J. életéből*, 26. l.)

13. Ercsey Sándor írja, hogy később, az ő kértére, »készített egy igen szép alkalmi verset is, mellyel a diákok iskola-rektoruk nevenapján tisztelkedtek.« (13. l.)

14. 1842-ben került rektornak Szalontára Szilágyi István, a költőnek régi diák-társa Debrecenben. Szilágyi már 1840-ben sikerrel vett részt a Kisfaludy-Társaság szépirodalmi pályázatán; 1842-ben a satirai pályázaton dícséretet nyert. E pályamunkákat a Társaság kiadta, külön füzetben. *A Kisfaludy-Társaság által jutalmazott és kitüntetett Pályamunkák MDCCCXLII. évből.* — E kötetben Arany az egyes pályamunkákat a szövegek végére hevenyészett epigrammokban bírálta meg. Itt közöltetnek először.

I. Szentmiklósy Sámuel: *Az állatok restauratiója a tisztújítás, a korteskedés kinövéseit rajzolja, de a rajz hirtelen abbamarad. Erre céloz Arany megjegyzése*

Kanna akarván

Lenni, minek váltál csuprocskává a korongon? (Horác).

Megjelölt sok hibás verslábát, sok liatust nyöge a tar. bizonyosan, hatodikján, stb.

II. Szilágyi satírája: Emlékbeszéd. (I. erről *Az elveszett alkotmány jegyzetét*). Arany megjegyzése:

Vág, szúr, csíp, harap, öl simit is, de nem ám szörmentén.

Nem csoda, Borzos, azért, hogy hajad élire áll.

III. Gaal József *Zenekórság* satírája a bor és zene túlságos élvezete ellen szól.

Szép, jó vagy, de az álnevet hagyd; mert rajtad a névnek

Megbosszulja magát jogszerű birtokosa.

IV. Tárkányi Béla *Indítványok* satírája egy idegen utazót bevezet a gyűlésterembe, az idegen alig győzi jegyezni az indítványokat: végre megkérdezi végrehajtják-e mindezt? Ó szétosztja jegyzeteit angolok, oroszok, franciák, spanyolok közt, sőt Amerikának is jut belőle, mert ennyi terv elegendő az egész világnak.

Bezzeg ez ám megfőzte, követvén Róma szakácsát,

Hús, víz benne elég; kár, sava hogy kimaradt.

15. 42-ben Szilágyi a Tudós Társaságnál is jutalmat nyert, a *Magyar Szókhötlés*-ről írt munkájával. A pályanyertes művet a bírálók visszaküldték a szerzőnek, némi javítgatást kívánva. Szilágyi odaadta Aranynak, aki »ügénytelen jegyzéseket« tett rá, két nagy árkuson; az iv külső oldalára ráírta: *Krix-krax. 1843. júl. 10.* — Szilágyi megörizte s elküldte Arany Lúszlónak azzal, hogy munkája kéziratát Arany »nemcsak átolvasta, megbírálta, hanem sajátkezfélleg másolta le a sajtó számára.« (1887 márc 13.) —

Szilágyi nevenapjára Arany tréfás felköszöntőt rögtönzött, a szórszálhasogató nyelvészkedést parodizálva. A köszöntőt a város cselédjével küldte el, borítékban, mikor már a névnapi lakománál ültek.

A kéziratot Szilágyi Gyöngyösy Lászlónak ajándékozta, (merített, körülvágatlan diósgyöri papirosra volt írva), ő adta meg Gyöngyösynek a személyi adatokat. Közölte Gyöngyösy az *EPHK.* 1905. évfolyamában, 483—495. l.

*Lelki szemét hordó lapát,
vagyis*

Olyan hasznos könyvecske, melyben a léleknek erőtlenségei kézzel foghatólag előadatnak és épületes példával megmutattatik, miképen kelljen egy szóból nem százat, hanem százezeret csinálni, a nélkül, hogy az ember értelmét vehesse.

Írta aki nem aludt, olvassa aki aludni nem tud.

Az Úrnak

Nagy tiszteletű és tudományú, de kevés dohányú (eckó) leányú

Szilágyi István

úrnak

becses névnapja tiszteletére

juhászcutyái alázatossággal ajánlja

(F.B. még leebb írta volna nevét, de nem lehetett)

a szerző.

Ajánló versek.

Mottó: Tiszteledném köszöntyűkkel
És reá arany betűkkel
Szilágyi Istvánt mettszenék.

Csokonai.

Im ajánlom önnek,
Kihez sokan jönnek,
Ezen koszorús munkát,
Árányát nem kérek
Kevésvel megérek,
Adjon jó bort és sunkát.

S minthogy István napjá,
Melyet ritkán kapjá,
Egyszer egy esztendőben:
Ázért tehát igyunk,
Mivel hogy nem tudgyunk
Iszünk-é jövendőben.

Üdvösséges elmélkedés.

Ízen théma fölött: *hasznos-é embernek magát lekaphni?*

Az egyesült tót-magyar-német nyelvrontó társaságtól régi suszták jutalmat és foglalgyma koszorút nyert értekezés, sine irá, odio et consilio. — Írta Pécsy Lajos, a fent címzett Társaság tiszteletbeli Conrespondens tagja, (tessék megnézni a Conrespondence-t), több tudós ostobaságok szerzője, — de a font sónak meg nem szerzője — *Lovd Essex* című új dráma vadon új lemasolója a *Sock am lisen* című híres német regény (Lásd *Wolfskalendert* 1739.) angol fordítója — minden honi hirlapok elpizskolásában munkás dolgozótárs, a csőd-hirdetéseket, széna- és birka-eladásokat olvasó egyesüle,

tiszteletbeli levelező tagja — valóságos belső titkos — valami a menyecskek körül — és külső szitkos — Grobián satt. satt. satt. satt. satt. satt. satt. egyébiránt a deákné vásznához képest — pokróc.

Motto: Hallgass Vásár! zenim píz megveszett a zaskó!
Ki leltünk, adunk: mert majd harákszünk!
egy sipegő tót a pesti vásárban.

A szerző feldicsérése.

Mikoron írának ezer negyvenkettőt
S közzé még nyolc százat, itélet nap előtt,
Akkoron e munka világra hogy lépett,
Mindenek szivében nagy álmétkodást tött.
Óh én bölcs Apollóm, tündöklő Fébuschom!
Óh én Szokrateschem és Jérémiásom,
Óh én Jóel, Ámos, Vendel-Habakukom,
Óh Bálámot hordó szerelmes állatom!

Miképpen bujdosék Aeneás Trójából,
Mikép bölcs Árgyilus apjának házából,
Ulisszes a Círce asszony szigetéből:
Apád se csinálna vaskarikát fából.
Tehát ne sírjatok keserves sirással,
Hanem örüljetek hatalmas ivással,
Osztán daloljatok hangos ordítással
Kinek kalapja rossz, ne köszönjön mással.

irta Farkas Falvi Filiczki János
Dejólógos diák! anno 1301-k
esztendőben, mikor a Duna égett.

Magu a munka

Küszöb: Mindezeknek utána csak annyit akarok mondani, hogy
figyelmezzon az érdemes olvasó (de nem a Rosenkranc).

Kilincs: Attention! Kopogtassunk.

Odabenn a bölcsesség asszonya: »Herein! herein! kiált a felséges
császárszár«. *Vitéz Johan Hány.*

Bevezetés:

Az olvasó: Engedelmet kérek! vezetetlen is be tudok menni.

Az Író: Nem, teremtette! musszájn úgy jöni, ahogy én vezetlek.
Igy, balláboddal előbb, azután — egy nyomra egy lábbal kétszer ne lépj.

Az olvasó: Értem — de ne tessék olyan sebessen vezetni, mert
felbukom.

Az Író: Semmi, semmi! Csak siess. Ha már benn vagyunk, Szerencsés
Jó napot — vagy estvét kívánok — mint hogy az Isten István —

*A bölcsesség asszonya (egy végtagmatlan sancos vászon pipából dohá-
nyozva mert tudva van, hogy a bagolyt szereti.) Üljetek le erre a somi
kanapéra! Na ez derék rekruta! újonnan megnyerve a tudományvokuaik.
Csak hiába! egy halász ha prédikál — fog sok ezer... körmös halat.*

Előljáró beszéd:

Notabéné: Engedelmet kérünk, az előljáró beszéd, épen azért mivel
mindig előljáró, nagyon elstetett. — Majd talán elérjük utoljára.

Felosztás:

Érdeemes közönség ennek az én témámnak 6 részei vannak, eccé:

- 1-ő rész »hasznos«
- 2-k « »é«
- 3-k « »embernek«
- 4-k « »magát«
- 5-k « »lekapni«
- 6-k « »?» (t. i. a kérdőjel),

mellyek szerint kiki jó lelki esmérettel figyelmezzon és mondja ezt:
mea maxima culpa, én hiszem és vallom.

1-ő rész:

Hasznos, a, um. — Nomen adiectivum. Talán azt gondolják az urak,
hogy ami hasznos, az nem káros? és ami káros, az nem hasznos? — —
Hallgatunk úgy-é — tehát megmondom én, hogy van! Ami hasznos, az
káros és ami káros, az hasznos. Példával világosítom... Leesik a lópatkó...
ti láikusok azt mondjátok, káros... holott csalatkoztok, mivel a cigány
hozzám jó lópatkónak való vasért — én két árán megfiztettem magamnak —
és így hasznos. *Aliud eiusdem argumenti.* Disznótorba hívlak! ti azt mond-
játok hasznos — persze, mert jól megveritek a horpaszt, nem éheztek,
mint otthon. — De nekem? Nekem isten utse káros az, mert ha minden
estve ott zabálnátok, utolsó filléremből is kipusztítnátok. — De térjünk
a továbbára... Továbbá

2-k rész:

É.: Némelyek *h* betűvel használják, így: »éh« s azok rendesen
mindenütt megjelennek, ahol a kémény füstöl.

Jelszó Az én térdeim ellankadnak,
Bőjtölés miatt elszáradnak.

Zsoltár.

Valólag ez keserves rész, — jaj azoknak, kik teljes életökben ezt
olvasgatják. — Azért is hamar-hamar-hamar ugordjunk a másik részre.

3-k rész:

Embernek.

Scholion:

A nak-nek-keli helyes élest a grammatika s az egyszeri mendikás
már eléggé megtanították — most tehát — vegyük fel — ha bírjuk — az
embert.

Ember. Plátó definíciója szerint tollatlan kétlábú állat. De mivel Diogenes megmutatta, hogy a koppasztott kakással ezen definícióban osztozik, én másképen fogom definiálni.

1-ör. Az ember olyan valami — ami mozog, — de többnyire azért mozog, hogy embertársa ne mozoghasson.

2-or. Az ember olyan valami — ami nem mozog: — mihelyt hermetice bezárják.

3-or. Az ember olyan valami, mint a rongyos köpenyeg — keresztül jár rajta a levegő.

4-er. Az ember olyan valami — amiből idővel még csak semmi sem lehet.

5-ör. Az ember olyan okos — aki gyönyörködik, ha bolond lehet.

6-or. Végre az ember olyan állat, mely hol lenyesi, hol meghagyja a szakállat.

4-k rész:

Magát. Jaj! lelkeim! ezt a szócskát csak nézve olvassák, de az istenért! ki ne mondják! mert esztétika és ezen szent-kettősség elleni bűnbe esnek: kegyed és ön, — hagyjuk itt, fussunk tovább!

Végteére, végezetre, utólszor és utóljára előtt való vagyis

5-k rész:

Lekapni? Ezen szóval igen sok fiatal emberek élnek, holott az N. N. város és J. vármegye botozó intézetében cáfolhatatlanul megmutattattott már, hogy nincs veszedelmesebb szó, mint ez: *kapjátok le csak!* Egyébiránt vannak vele többféle szóllás formák jelessen:

30-at kapni
ajándékot «
rühét «

bizonyos durva és nehezen viselhető darócnemű öltözetet satt.

Van a *kap* törzsoktől még egy igen népszerű és épületes példabeszéd is: *üsd a kaputost*, mely sokkal gyakorlatiasb, mintsem bővebb magyarázatra szüksége volna; ismétlem továbbá

6-k rész:

? (*kérdőjel, girbe-gurba ut videtur*). Ezen jelet nem teszik ugyan az eféle sohajtó szók után: hajh! oh! jaj! hajl vagy ha oda teszik, előbb szépen kiegyenesítik, mindazáltal ne higgyetek neki, ritka van közte, aki idő multával fel ne egyenesedjék, azaz kérdőből felkiáltó jeggyé ne válják. *Exempli gratia*:

1. Kérdőjelt lát az ifju az ujonnan vett menyecske homlokán — lelke titkos sejtelmében elébe gondolva e szót: hü leszel-é Éva? Mulnak évek s a jel felkiáltóvá változott, — melynek elébe sóhajtja a férj: »haj haj!«

2. Kérdőjelt lát a kártyás a kártya hátának valamennyi cifrájában. Felfordítja s a felkiáltó jelet látja helyette.

3. Satt. satt. hiszen tudja az érdemes olvasó — mert máskép érdemes sem volna — hogy *exempla sunt odiosa*.

Bévekesztés :

Miután tárgyunkat ekképen a lehetőségig kimerítettük, és ledöntetetlen okokkal megmutattuk, hogy az embernek magát lekapni hasznos, nincs egyéb hátra, mint e bölcs tant tetteleg is bécizonyítani — egyúttal a Bölcsesség asszonyára ajtót húzni, ő kegyelmének a bagolyevéshez jó étvágyat, nyugodalmas jó nappalt (mert nappal szokott aludni) kívánni

Előljáró beszéd :

(a céldombnál használva). Na, én már ki is pihentem magamat, tessék az uraknak is leülni.

Vége.

Epilogus.

Finis rei operae
Jó bűvó hely a Csere
Jó boros pince Csere
Azért él úgy, mint here
Azért van sok korhele
Évő ivó embere,
Allgemeine kenyere
Pécsije és Zvikkele
Morgalmas Pap Emere,
És szűz Rozvány Endere,
Klassicus Demeterre,
Rectora Correctere
Cigány eskütt embere (F. M.)
Und so weiter — cibere.

Szívesen kívánom.

E köszöntő megismerteti Arany szalontai ismerőseinek körét s ezzel megérteti tréfáinak színvonalát. Az epilógus felvázolja őket. A »Csere« bűvőhely, erdő, Szalonta határában. — Csere József kántor volt, Pécsi Lajos fűszeres — ezért a célzás a sóra; egy szekrényében állítólag levelezését tartotta, — kiderült, hogy italokat. — Zwickel József chirurgus, borozó cimborá; Rozvány Endre atyja boltjában dolgozott, nagyon utána vetette magát a fehérchselédeknek; Zsugovics Demeter a görög város görög boltosa, rosszul, de szívesen beszélt deákul; Pap Inre üveges boltos; a »cigány esküdt« Fekete Mihály, barna-fekete ember, innen ragadt rá a tréfás elnevezés.

16. Szilágyi mint rektor, azon volt, hogy a természettudományokat alaposabban tanulják. Az iskola-felügyelő pap fiai gyenge tanulók voltak, emiatt atyjok ellenezte ezt a tervet. Arany verses levelet írt a »megzabolázott rektornak«; Szilágyi kiadásra érdemesnek ítélte, át is adta Pátyófi (Tüllmann) Ignácnak, a *Pesti Divatlap* dolgozótársának, akinél elkallódott. Ezt Szilágyi beszélte Gyöngyösynek, aki jeljegyezte (Gyöngyösy: *A. J. élete és munkái*, 102. 1.).

17. A Kisfaludy-Társaság váltig buzgólkodott Sophokles lefordításán »Így állt elő egy *Philoktetes*« — mondja az önéletrajz, — a tragédiánál majdnem fele. Jelen kiadás az Aristophanes-fordítások függelékéül közli. Arany németből fordította. (Szilágyinak, 1846. febr. 22.)

Arany János tréfás rajza.

(Mint régi római köveken látni, csak a mássalhangzókat írta ki az ismert tréfás népi sírversben: Vége Vig Andrásnak. — Mert neki sírt ásnak. — Ma ásnak Andrásnak — Holnap ásnak másnak.)

18. 1844-ben elküldi Szilágyi Istvánnak a *Nyáréji álom*, nyelvgyakorlati próba-fordítását — tehát angol eredetiből. »... megtaláltam a padláson, esővíztől átázva, összepeénészedve... széthányva.« Ortlepp német fordításában (megjel. 1838—39.) már 1843-ban idéz belőle, Szilágyi Szóköltésére tett megjegyzéseiben. — Arany László azt írja: »A *Nyáréji álom* egyes részleteit akkortájt Szalontán egy műkedvelő társaság által elő is adatta. Ő osztotta ki a szerepeket, ő tanította be s ő festette a dekorációkat is.« (Jegyzete a költő önéletrajzához.)

19. 1844. aug. 9. Szilágyi István megküldi a költőnek Debrecenből *János király és III. Richard* »olcsó, stereotyp kiadását... És nemsokára *János király* magyar jambusokban szólalt meg, hogy ismét elhallgasson« (Önéletrajz). Elő munkálatok voltak ezek a *Szent Iván-éji álom* és *János király* későbbi lefordításához.

20. 1845-ben Dickens *Martin Chuzzlewit*-jének lefordítására ajánkozott Nagy Ignácnak, a *Külföldi Regénytár* számára. Nagy Ignác a *Windsori vlg asszonyok* fordítására bízta (levele 1845. III. 13.). »Két felvonást le is fordítottam« — írta Arany Szilágyinak, de abbahagyta, mert Lemouton Emília fordítása megjelent (levele 1845. aug. 1.).

21. Mikor Arany László atyja kiadatlan munkáit gyűjtötte össze. Szilágyi azt írta neki: »Megvan tőle igen szép fordításban Lamennais *Egy hívő szavai*.« (1883. febr. 1.) »Gyönyörű fordítás — tette hozzá később — s nem tudom, mi indította rá, hogy megsemmisítse... vagy mi fatum érthette«. (1887. márc. 15.)

22. A görög tragikusok és Shakespeare tanulmánya magát is drámai kísérletekre vezette. Szalontai korrektorsága idejéből említ Ercsey — Lovassy László emlékezetére hivatkozva — egy *Endre királyfi* című öt felvonásos drámát (Ercsey, 22. l.). — A történet később be van szöve *Toldi szerelmébe*.

23. 1850-ben a költő Kenyeres János szolgabíró hivatalában talált kenyeret és menedéket. Kenyeres köztisztelőben állott; kerületében sem feladás, sem elfogatás nem történt. Aranyon sem ejtett foltot e kényszerűség: a n. körösi egyháztanács meghívta tanárnak, egy pár év múlva Szalonta megfestette arcképét. Kenyeres 1850-ben eltemette kis fiát. A költő e verssel vett volna részt a szülők gyászában s az alábbi sírverssel:

Sir fagyán elhervadt
A bimbó, mely fakadott.
Léte kezdetén
Koporsó éjjelén
Semmisül, hamvad el.

Reményi a szülőknek
Gyászködbe sülyedének,
Kebelét bú rázza,
Hogy gyenge virága
Semmisül, hamvad el.

Ah ne sird e könnyeket
A halott kised felett.
Meghal a portetem,
Az égi szikra nem
Semmisül, hamvad el.

Sirvers.

Szép virágom itten elhulla,
Ötödéves Kenyeres Gyula.
Kicsiny a te sírod, magzatom.
Nem fér abba tenger bánatom.

E verseket kéziratból Rozvány közölte az *Alföld* politikai napi lapban, 1882. dec. 19. — A verset s a sírvers két utolsó sorát Gyöngyösy is kiadta, *EPHK.*, 1906. 250—51. l., a sírverset egészben, *A. J. élete és munkái*, 177. l. Szerinte a kéziratot Rozvány a szalonati Arany-múzeumba hagyta; de egy katalógusban sincs nyoma. — A vers nem vall Aranyra.

24. Nagykorörsre költözésük előtt, az utolsó napon, két befejezett színművet adott át sógorának, Ercsey Sándornak, »azon kijelentéssel, hogy ő azokat, bár elég silányoknak tartja, mint saját ész-szüleményeit mégis sajnálja sajátkezűleg elégetni... ha el akarom olvasni, ám olvassam el, de ne mutassam senkinek s elolvasás után — mint azt erősen lelkekre s becsületemre kötötte — azonnal égessem el. En e megbízást, bár sajnálkozva, híven teljesítettem. A színművek egyikének címe volt *A Perényiek*, a másik darab címére már nem emlékezem.» (Ercsey, 58. l.) A *Perényiek* tárgyához később Arany visszatért, ily című, töredékben maradt költői elbeszéléssel. (L. a jelen kötetben.)

25. Iratai közt fennmaradt egy *Themistokles* c. színmű részletes scenariuinának címlapja, Bulwernek *Athens its rise and fall* regénye nyomán.

26. Fiatalkori ismerőse, Balogh Imre, emlékezett egy színdarabra, melyet 1845-ben tanítványai kértére írt volna, s el is játszották. Címe *A cigány mint báró*. Balogh elmondta egész meséjét; egyes vonások a Hatvani-mondákra és a *Szent Iván éji álmra* emlékeztetnek; (az egésznek meséjét l. *A. J. életrajza* I. 75—76. l.). Balogh 1882-ben a Margit-szigeten emlékeztette rá Aranyt, de ő semmire sem emlékezett. — Balogh Imre *A. J. színdarabja*. — *Nagyvárad*, 1901, 4. szám. Alighanem erre gondolt Gyöngyösy, mikor a költőnek egy 1847-ből való vígjátékát emlegette. »Szilágyi István egyes részleteket olvasott belőle — írta, (nem Szilágyi István mondja) — és hogy a költő e művével pályázott az Akadémia jutalomtételére; de bár a díjat nem nyerte el vele, érdemes volna utánanézni az Akadémia levéltárában.» (*A. J. vígjátéka*. — *EPHK.*, 1905. 822. l.), — Ezen a nyomon (*IK.*, 1917., 375. l.) Gálos Rezső már azt írta (Kéky Lajosnak *Arany János epikájáról* szóló tanulmányát ismertetve: »Nem látjuk megemlítve Arany vígjátékát, mellyel az Akadémia pályázatán is részt vett s melynek kéziratát valószínűleg főtítkár korában megsemmisítette.» — Ennek a föltevésnek semmi alapja sincs.

27. 1847-ben (jan. 9.) Arany csakugyan azt írja Szilágyinak »Vígjátékot a karnék írni, ha — tudnék. Egy jó mese kereng fejemben, talán megkísérlem.« Szilágyi tudakozódik felőle; a válasz: »... sub iudice est: kidolgozzam-e.« (47. jan. 31.) Több szó nem esik felőle, pedig a költő ez időben közölni szokta terveit Szilágyival.

28. (*Arany János elégiája* címmel ismeretlen kézirat után' közölt Lenkei Henrik egy hosszabb verset *Az Ujság* 1907. évi folyamában, ápr. 18. Nem mondja, hogy a kézirat felismerhetőn Arany kezefrása lett volna. Az egész hasábot betöltő vers itt-ott *Vojtina leveleinek* gondolatait ismétli, de sem hangja, sem darabossága, sem ez az ismétlés nem vall Aranyra.)

Talányok, betűjátékok, tréfák az utolsó évekből. Arany László írta (a HV bevezetésében), hogy atyja utolsó hónapjaiban is keresett és talált magának szórakozást. Midőn szemeinek gyöngesége miatt nem írhatott, nem olvashatott, elméje szívesen játszott talányok kigondolásával. Már Körösön Mentovichsal vetekedve gyártották a bohókás rébuszokat (Arany László, a *Levelezés* bevezetésében). Az utolsó évekből fenn is maradt egynehány. Ilyen a *Talány*, a *Budapesti Szemle* 1879. évi folyamán jan.-febr. füzetének

borítékán. Ezt a füzetet később sógorának adta, így közölte először Ercsey (A. J. életéből, 205. l.). Másodszer a KK. jegyzetes kiadásában.

Fogj össze kettőt, s már többen leszünk ;
 Más hármát : akkor börtönben veszünk ;
 Siralmas sóhaj az ott maradó :
 Vedd az egészet s olvasd Mi—rab—ó. (Mirabeau.)

»Mikor szemorvosa azt rendelte, hogy szobája gondosan besötétítendő, másnap egy papírszeleten ezt a betűjátékot találtam nála» — írja Arany László (a Levelek bevezetésében; — másodszer a KK. jegyzetes kiadásában.)

törökül	magyarul	angolul	i	angolul	franciául
4	5	8		10	2
bes	öt	eight		ten	deux.

Az ostromban elégett kéziratai közt volt egy rajz : egy baka, inához hozzá van írva : *dor*. Megfejtése Bakai Nándor, ismert országgyűlési képviselő neve. Hasonlót ír le Arany László : egy bakancsos ül egy fán, mellé írva : *tos*. Megfejtése : bakafántos. — Másik : $\gamma\beta$: megfejtése

Gambetta. — $\frac{i}{b} \frac{a}{\mu}$: megfejtése : Benjamin. —

Arany László 1882. nyarán szóbahozta a mesterkelt latin betűjátékokat, minő az Abracadabra-féle Sator—Arepo, meg a kártya-feladat megfejtésére szolgáló Mutus—Dedit. Másnapra faragott is mindegyiknek egy-egy magyar párját, de atyja már azzal várta : »Ördög vigye el a problémáidat ; feltettem magamban, hogy csinálók egy Sator Arepot magyarul s egészen belefájdult a fejem». Készen is volt az *Almanach* borítékján :

A példa :

Aranyé :

SATOR MUTUS
 AREPO DEDIT
 TENET NOMEN
 OPERA RORIS
 ROTAS

TAKAR TESAS
 ADOMA LÉLEK
 KONOK BABÉR
 AMODA KOTOR
 RAKAT

Tenyérnyi lapra lerajzolta emlékezetből a Margit-sziget tekervényes útjait, egész térképét, pontosan. Máskor egy római sírkölapot rajzolt, ilyen kövek feliratait utánzó módon nagybetűkkel ráírta a »Vége Vig Andrásnak« tréfás népi sírverset. (Szövegét közli Kálmány Lajos : *Szeged népe*, I. 69. l. 10. sz. : Vége Vig Andrásnak, — Mert neki sírt ásnak. — Ma ásnak Andrásnak, — Hónap ásnak másnak. — Szövegét ugyanígy közli Arany, Bartalusnak átadott hangjegyes népdal-gyűjteményében (69. sz.). (A két rajzot közölte Debreczeni Ferenc : *A rajzolgató Arany*, — *Vasárnapi Ujság*, 1917. március).

Gönczy Pál nevenapjára ezt a játékos cédulát küldte : (a mássalhangzókat írva ki — a magánhangzók kihagyásával —):

b.	n.	n.	k.
Boldog	név	napot	kíván
Bú	nélkül	neked	komám
Barátid	nemes	nyájas	körében
Bacchus	nektárát	nyakaló	kedvében ;
bár	nejét	nem	követi,
borod	nedvét	nem	költheti,
betegnek	nincs	nagy	keleti
1872. jan. 24.			
B-vel	nevét	nem	kezdheti.

Gönczy Pál leánya, Csiky Kálmánné őrizte meg. Az utolsó sorokból kivehető, hogy a költő maga nem mehetett el a névnapra, feleségével küldte el jókívánságát.

»Az utolsó nyárról valók a következő — Pákh Albert módjára készült — fordítások :

Tschókonay.

(Von Petöfi. — Übersetzt von K.)

*Ein Calvinischer Pfaff und Tschókonay,
Sie waren gute Freunde, diese zwey,
Von Debresin einst flog er h'naus,
Und sich vor seinem Freunde stellt
Und ‚Durst hab ich, Komrad!‘ so ruft
Michael Tschókonay, der Hpld.*

Volkslied.

*S gibt keine Frau so g'scheidt und klug
Als die G'vatterin, Frau von Krug.
Sie bäckt den Kuchen in der Pfann'
Sie lockt die jungen Burschen an.
»Wenn ihr die Kuchen mir gegessen,
Sollt Ihr die Kathe nicht vergessen.«
»Wir mögen eure Kathe nie :
Denn ihr Rock reicht nur bis zum Knien.*

Ide tartozik egy sereg elcsavart fordítás : Ave Caesar, morituri te salutant — Üdv Caesar, a túri cigányok szalutálnak neked. — Faute hôte en faut, qui bête eu chaud haché vaut. — Fót hátán fót, kibe tú sohase vót. (Népies találós mese, a káposztáról.)

S van egy eredeti verse is, mely e fordítások mellé sorozható :

Magamról.

*Auf der Margarethen-Insel
Raucht Tabak der alte Pinsel,
Spielt Gitarre, mit Gewinsel,
Und vergeudet seine Zinsel.*

Közölte Arany László; a közbeiktatott magyarázó sorok is az övéi (Jegyzetek az Önéletrajzhoz, XI—XIII.). A Csokonai-versnél az »Übersetzt von K,« Kertbenynek sokszor nyakatekert fordításaira céloz.

Mikor — a neki utolsó nyár végén — a Margit-szigetről hazaköltözött, számláit összerakta, s a csomagra ráírta Goethe — módosított — sorait:

*Wie man Geld und Zeit verthan
Zeigt des Büchlein lustig an.*

(Goethe *Epigramme* vers-csoportjának jeligéje.) Ezt a két sort idézi Arany az *Elegyes Darabok* előszavának végén. — (Az eredetiben *Zeit und Muth.*) Sebtfiben magyarul is odairta:

*Pénzt, időt hogy vertem el,
Arra e kis könyv felel.*

Közölte Arany László, atyja önéletrajzához frott jegyzetelben. A számla-köteg és felirata a csonka-torony Arany-múzeumában.

JEGYZETEK

JEGYZETEK.

Ebben a kötetben Arany Jánosnak töredékben maradt kisebb-nagyobb költeményei vannak összegyűjtve. A töredékek egy részét maga kiadta, az ÖK. 1867. évi gyűjteményében, a VI. kötetben, Elegyes Darabok cím alatt. Ezek közül a jelen kiadás I. kötetében csak azok vannak felvéve, melyek a költő élete folyásával, a korral vagy művészi elveivel (*Vojtina levelei*) kapcsolatban állnak, s egy-két csonkán is megálló kép, mint *A falu bolondja*, *A lacikonyha*. A többi erre a kötetre maradt. Hozzájuk csatolkoznak azon kisebb apróságok, sóhajok, forgácsok, melyek csak a HV. közt láttak napvilágot, megpótolva néhány azóta felbukkant röpke ötlettel, eddig össze nem gyűjtött rögtönzéssel, tréfával. Itt időrendben következnek egymás után, az egy körre vonatkozók csoportonként összefoglalva. E bizalmas megjegyzések és megnyilatkozások mintegy benső életrajzképen kísérik végig a költő életét.

Gyermek- és fiatalkori kísérletei külön vannak összeállítva a kötet végén, nagyobb részöknek címét vagy tárgyát a költő fiatalkori kortársai őrizték meg emlékezetükben, a kései emlékezés bizonytalanságával.

A szalontai névnapi köszöntőket ottani hallgatósága körére kell levettíteni, tagjait be is mutatja két alkalmi versében; ezt a kört tükrözik, nem a költő szellemét. — A nagykorúsi tanári vacsorákra összeüjtött tréfák játéka mögött nagy háttér van: ezek az évek a költő első »balladás éveie«. Pestre költözése után a szerkesztés ügye-baja, levelezése kötötte le, e körből is maradt egypár játszi tréfa; de ha terveikhez fordulhatott, *Buda halálát* írta. — Az 1860-as években a felújult politikai élet változásaira pendítette a *Mondacsok* epigrammáit. Az Akadémia ülésein kis cédulákra megjegyzéseket írkált a felolvasásokról, odacsúsztatva egyik-másik szomszédjának (*Akadémiai papírszeletek*). Sokszor gúnyolta a nyelvészek túlzásait, botlásait, a *Nyelvőr* füzeteinek szélein s kezeügyébe eső papírdarabokon; ezek együtt vannak *Nyelv és vers* cím alatt. Az ilyen papírszeletek nagy része elkallódott, aki egyhez-egyhez hozzájutott, eltette.

Az utolsó évekből több csonka költemény maradt fenn. Több közöttük, ha kidolgozza, helyén lett volna a Kapcsos Könyvben. Egyesek nagy-szerűeknek ígérkező elgondolások csonka darabjai. (*A néma háború, Melyik a bűnös? Duga Péter.*) Más részök röpke sóhaj, panasz vagy tréfálkozás, önnagáról és önmagának: testi szenvedéseiről, búcsuzásáról az élettől, a humor és megadás vegyületével. Halála után kerültek elő »fiókjai fene-kéről, írómappája ráncái közül, könyvek borítékáról, ujságok széléről, meghívók hátlapjáról, sőt a legutolsók zsebeiből, a fidibusznak szánt papírdarabok közül» — írja Arany László a HV. bevezetésében.

Így tűntetik fel ez apróságok sorra a fiatalkor terveit, a férfi pihenő óráit, az öregkor szemlélődéseit.

A kötet derekán befejezetlen nagyobb elbeszélő költemények állnak, az 50-es évek elejéről valók. Egy részükön Byron kisebb költői beszélyeinek hatása érzik, de nem képzelteti tárgyúak, hanem a magyar előidőkől vagy őstörténetből vannak merítve, több a nagy nemzeti katasztrófiák korából

(*Öldöklő angyal, Az utolsó magyar*), mások helyi mondából, vagy népmesék átdolgozásai. Csonkán is művészi hatásúak, mint az antik torzók.

Szomorú, hogy ennyi töredék és forgács maradt utána. Pedig munkareje bőséges az ötvenes évek elején. 1850—53 közt öt nagyobb művet fejezett be. (*Katalin, Bolond Istók I., A nagyidai cigányok, Jóna ördöge Keveháza*). Amellett a *Daliás idők* első dolgozatából hat éneket írt meg, *Csaba királyjából* kettőt — igaz, ebben az alakjokban ezek is abbamaradtak. Maga azt írta erről Tompának: sokan keveslik, amennyit írt, »de annyi és mindig oly terhes hivatal mellett nem elég az? Jegyzőség, professzorság, szerkesztés, titoknokság! mind egy egész embert kíván, napról-napra elfoglal, nyügz, boszant, lelket öl. Mi marad aztán poétáskodni? hol marad a kellő nyugalom?» (1866. dec. 8.)

Elegia. — **Feléd, feléd.** . . Arany legrégebb fennmaradt hiteles versei. 1839. elején vált bensőbbé közeledése későbbi feleségéhez. — Ercsey Juliánna árván jómódú rokonai házában élt, Ercsey Zsigmondnál Szalontán; nyárra kiköltöztek közeli tanyájukra; erről a távollétról szól a második vers. A *Feléd* kezdetű 10. sora végén az utolsó szó előbb így indult a kéziratban: *hangz* — . Mindkettőt kéziratból közölte *Arany János életrajza*. I. 55 — 57. l.

Szent Pál levele. Névnapi köszöntő Borbély Pál szalontai főjegyzőre. A költő kortársa, Rozvány György, buzgón gyűjtögette Arany fiatakorának emlékeit. Egyik zsákmánya *Szent Pál levele*. (1846). Rozvány azt írta Márki Sándornak: »Arany Jánosnak két verses levelét, egyiket az *égből*, másikat a *pokolból*, kezemhez kaptam, még pedig Arany Jánostól saját kezűleg írva.« (Márki Sándor: *A J. szalontai éveiből*. — *Irodalomtörténet*, 1917. 120 — 133. l.) A kéziratot Rozvány a szalontai csonka torony Arany-emlékmúzeumának ajándékozta.

Gyöngyösy László közölte az eredeti kéziratból az *EPHK*. 1905. évi folyamában, a 492 — 495 lapokon. (A másik levélnek nyoma veszett.)

Borbély Pál 1837. óta Szalonta főjegyzője volt, a' »öregbik nótárius«, — (mellette Arany a »kis nótárius«, másodjegyző.) Borbély mellett a hivatal munkája egészen Aranyra nehezült; váltig takargatta előljárójának tehetetlenségét. 1846. telén Pál nap (jan. 15.) előtti délután a főjegyző meghívta estére, nevenapjára; délután egyedül volt a hivatalszobában, megírta e verset, estve a főjegyző tányérja alá csusztatta, tányérváltás közben vették észre.

(Márki biharmegyei írókról készült egy kötetet kiadni, ez a kötet nem jelent meg. 1880-ban kiadott egy kötetet bihari román írókról.)

A versből megismerni a költő szalontai körét, még inkább a *Zsengék* közt a Függelékben közölt 15. sz. darabból.

18. sor Komócsinnak olajütő malma volt Szalontán.

19. sor: a természetbeni fizetésbe.

23. sor: Csere = kántor volt.

25. sor: a kaszinóról l. Arany levelét Szilágyi Istvánhoz 1847. jan. 3.

33. sor: Gyöngyösy szerint elharapózott a kártyajáték.

36. sor: Pécsi fűszeres volt.

Az 54. sorban említett *Kartigám* németből fordított regény, 1772. Öt kiadást ért, egyet a ponyván is. — György Lajos: *A magyar regény eölményei*. — 214. — Petöfi is említi (*Kedves vendégek*).

80. sor: Sárváry Pál nagyhírű tanára a debreceni kollégiumnak; ő volt, aki Aranyt áldással bocsátotta el a kollégiumból. (L. Arany önéletrajzát és *Bolond Istók* II. én., 63. vszakát.)

Ilyen tréfák közül emelkedett ki *Az elveszett alkotmány szarkazmusa*.

Arcom vonását . . . Közölte a rajzzal együtt az ÖM. kiadása. Ezután a K.K. jegyzetes kiadása; több helyen is. — Arany János azt jegyezte fel, Petőfi 1847. márc. 31. kelt levelére, 1858-ban: »Petőfi Szatmárból jöven, meglátogatott Szalontán, először, s június 1—10 napjait (1847) nálam töltötte. Írt ott néhány verset, engem lerajzolt (rosszul), és a csonka tornyot, melyet meg is verselt.« Később hozzászölte: »Tévesen tartják, akik látták, ez írónrajzot az enyémnek. Én csak a verset írtam alá, tréfás kritika gyanánt«.

Falusi mulatság. Ezt a verset Arany 1847. szept. 7-én kelt levelében küldte el Petőfinek. A levélben azt írja, jobb volna, ha Petőfi *Toldi* helyett a *Honderú*-ben megjelent kritikákat olvasgatná. »Én ugyan nem olvastam, de annyit mégis tudok, hogy csekély magamat is belevetett rostájába.« A *Honderú* kigúnyolta Petőfi üdvözlő versét és Arany válaszát. (L. a *Válasz Petőfinek* vers jegyzetét e kiadás I. kötetében). Ezt érti levelében Arany a *Honderú* szemében állandón szálka volt Petőfi s az egész népies költészet. Zerffy Gusztáv egész sor »irodalmi levél«-ben boncolta költészetét. Szemében Petőfi »legcsalhatatlanabb tükre mindazon zavart viszonyoknak, azon zabolátlan forrongásnak — mely irodalmunkban meghonosul.« Júli. 13. azt írta: »Egy szenvedélyrészeg csoport garázdálkodik a tudomány és műveltség szent csarnokaiban . . . ez irodalmi tivornyázók durva kurjongatásai töltik el a boltíveket . . . kik nem bírnak több élettapasztalással, mint amennyit Pilvax úr életiskolájában és a Komló-kertben szerezhetni.« Erre a támadásra vonatkozik a vers. — »Antikritikául az összes néphöltészet nevében egy verset írtam rá haragomban, melyet kibocsátni ugyan nem fogok, de neked mégis megküldök, sub %.« A vers negyedréte fehérpapron, a levél aláírása után következnek. A kézirat Petőfinek iratai között maradt fenn, kiadva ebben a könyvben *Szendrey Julia ismeretlen naplója, levelei* stb. Közzéteszik Mikes Lajos és Dernői-Kocsis László, Bp., 1930. — Arany János versei között először a jelen kiadásban.

A *Pilvax* az 1848. márc. 15-én híressé vált kávéház; a Komló-kert írók vacsorázó helye.

29. sor: a szelet *fojták*; mint: felfogni egy darab földet, bérbe vagy megmunkálni.

Barátomhoz. Kézirata az Orsz. Széchenyi Könyvtárban, negyedréte alakú kékpapron. Hasonmásban kiadta a Lantos könyvkereskedő cég árjegyzéke: *Szendrey Julia levelesládájának kincsei* című füzetben. Azután: *Szendrey Julia ismeretlen naplója, levelei* stb. — Közzéteszik Mikes Lajos és Dernői-Kocsis László, Bp. 1930. — Tárgya és hangulata rokon Aranyak Petőfihez 1847. nov. 11. írt levelével.

Egykori tanítványom emlékkönyvébe. Másolatát Rozvány György küldte meg Arany Lászlónak, midőn atyja hátrahagyott verseit sajtó alá rendezte, s megírta a vers történetét. Az öreg Rozvány tehetős kereskedő volt Szalontán. Mikor Arany 1839-ben jó remény fejében leköszönt a korrektori állásról, az ígért hivatalt pedig nem nyerte el, kenyér nélkül maradt. Rozvány hívta házához, nevelőnek, serdülő leánya, Erzsébet-Betti mellé. Tanítványát Arany magyar irodalomra és történelemre, meg németre tanította. (Kolozsváry Aladár: *A. J. élete*, 24 l. — *Arany életrajza*, I. 53). Arany a két fiúval, Györggyel és Andrással lakott egy szobában. A jó viszony fennmaradt köztük. Midőn Arany 1849. augusztusában mint volt forradalmi lapszerkesztő és kormánytisztviselő menekülni volt kénytelen, családját Rozványékra bízta. (L. még *Kortársam R. A. halálára* c. költemény jegyzetét.) 1850-ben a költő egyik látogatása alkalmával észrevétlenül magával vitte tanítványának az asztalon meglátott emlékkönyvét, másnap a zsalu levelei közt becsúsztatva az ablakon; benne volt a vers.

TRÉFÁK A NAGYKÖRÖSI ÉVÉKBŐL.

Nagykörös iskolája jó menedéket nyújtott Aranynak, de ott is érzett a kor nyomottsága, az iskolát keményen megrendszabályozták. A tanári kar maga bizalmas sziget, több tagja harcolt 48—49-ben, fegyverrel vagy tollal: Mentovich, Szász, maga Arany is. Egész kis irodalmi kör volt ott együtt. A szomszéd Kecskemét gimnáziumában tanított Obernyik, Losonczi László, később Szilágyi Sándor. Eleinte Arany is résztvett szerdánként összejöveteleiken (Ercseynek, 1854. jan. 21.), tréfáikban. Ne feledjük azonban, hogy ez években jelenik meg balladáinak első nagy csoportja; a Hunyadiak korát idézi fel, másrészt a zsarnokság képeit (V. László, *Zách Klára, A walesi bárdok*); magányos óráiban a *Daliás idők* első énekein dolgozik, amivel visszatér liivatásához, a népi hőskölteményhez; megírja — az iskola évi Értesítőjébe — alapvető értekezését *A nemzeti versidomról*. Irodalmi harcot indít az áltépiesség, a Petőfieskedők ellen (*Vojtina levelei*), akik lejáratnák a népies költészetet. Politikai szatirát is ír, az országot elárasztó Beamterekre (*A poloska*). Ezt a hátteret oda kell gondolni ez igénytelen tréfák mögé.

Névnapi köszöntő. Kéziratát Mentovich Jakab Ödönnek ajándékozta, ebből közöljük. Minden strófából az első két sor Arany írása, a másik kettő Szász Károlyé. Nyomatva először a *Kolozsvári Közlöny*-ben, 1882. dec. 3., másodsor Benkónál (*A. J. tanársága N.-Kőrösön*, 46—47). Közölte Versényi György is, a *Magyar Szalon*-ban, 1904. Arany versei közé először a jelen kiadás vette fel. — Mentovich Ferenc (1819—1879) 1850. óta a természet-tanára volt N.-Kőrösön. Mikor meghallotta, hogy Arany a költőzködéssel járó költségek miatt habozik elfogadni a körösi gimnázium tanárául való meghívást, szót emelt az egyházatanácsnál s az rögtön magára vállalta a költségek megtérítését. — Mentovich kiment Aranyék elébe a község szélére, — maga beszélte később Jakab Ödönnek, mint látta meg a költőt gyalog mendegélve az ernyős szekér mellett. A tanárok Mentovich szállásán várták őket (Benkó 17. l.). Aranyék nála is laktak néhány napig, míg a kiszemelt szállásba beköltözlettek. (Lev. Ercseyhez, 1851. nov. 12. Ez a lakás a régi Gál-féle házban volt, a mai Vörösmarty- és Rózsa-utcák sarkán). Mentovich volt a tanári kar tréfaszerzője, szinte kis élelaptop rajzolt viselt dolgairól *Charivari* címen; három rajzát Arany leírja Tompának (1856., a szűnnapok elsőjén). Arany *Contra-Charivari*t rajzolt. Az 1. szám: »*Kvakó ostroma.*» Krakó falu Alsó-Fehér megyében; a körülte folyt csatában Mentovich is résztvett, 1849-ben. A kép a hőst félig hasonfekve ábrázolja, háttal a várnak. A 2. sz. »*A krakói diadal: Utánam vitézek!*» Mentovich kardját, puskáját elhajítva menekül, csákója, parókája elmarad. — A harmadik képen ferblizik a kopasz Mentovich, hajszálai égnek merednek: »Obstipni steteruntque comae...» (Idézett Vergilius *Aeneis*-éből (III., 48.), Aeneasnak rémületében áll égnek a haja.) — 4. sz. »*Legjobb az egyenes út.*» Mentovich egyszer soká időzött a szertárban, az iskola kapuját rázárták, mire úgy segített magán, hogy átmászott a kerítésen Arany szomszédos udvarába. — 7. sz. »*A két vadász*» (M. tréfás elnevezése) *fegyverengedélyt folyamodik*», — a zsendár feleségéhez, kezét csókolva. — 8. sz. »*A fegyverengedélyhez szükséges varjú-fejek beszerzése*»: M. egy fa alatt, melyet megszálltak a varjak; puskája a fához támasztva, — maga gyerekektől vásárolja a döglött varjakat. — (A rajzokat Szilágyi Sándor őrizte meg; ismertette Benkó, i. m. 89—90. l.). — Barátságukat később egy futó felleg homályosította el, midőn Gyulai Szépirodalmi szemléje során magasztalva ismertette *Toldi estéjét* (1856), Mentovich *Száras lombok* c. kötetét pedig — a szerző érzése szerint — túlságos szigorral bírálta. (Arany Tompának, 1855. júl. 1. — Ercseynek, 1856.

jan. 12.). Mentovich három kis gúnyverssel vágott vissza a *Divatcsarnok*-ban Alpári néven (1855. II. 39. sz., júl. 15.). Mentovich 1856-ban, mint erdélyi ember, örömet engedett a marosvásárhelyi kollégium meghívásának. Levelet ritkán váltottak, de ő sokat és szívesen beszélt Aranyról. Utolsó napján is emlegette, verset akart írni az arany szekéren szálló költőhöz, célozva a kőrösi presbiter lelkesülésére, hogy »aranszekeret küldjenek Aranyért.« A versből csak olvashatatlan pár sor maradt a kis asztalon, halálos ágya mellett. (I. a *Kolozsvári Közlöny* vezető sorait a Mentovichhoz írt két levélnél, 1882. dec. 2., 3.). (Osváth Ferenc: *Mentovich Ferenc*. —N.-Kőrös, 1931.)

Látogató-jegy. Nagykovács Szász Károlyt hívta meg a magyar irodalom tanárának, mikor azonban Arany neve fölmerült, Mentovich, ki azelőtt Szásznak nevelője, Kőrösön pedig ez ügyben megbízottja volt, készséggel vette át Szász részére a mathesis tanítását, neveltjének szaktárgya volt az. Arany feszélyezte ez a lemondás és csere. Szász sietett őt — már N.-Kőrösről — két levélben is megnyugtanni (okt. 11. és 18.), hogy ő egyenest a számtanra pályázott volt, s szükségből vette át az irodalom tanítását. Arany nyilván válaszolt az első levélre (kitetszik ez Szásznak okt. 18.-án kelt leveléből), ez a levél nincs meg. Benkó azt hiszi, Arany ebben tréfálkozott e két sorral

*Ejnye Kari, hát hogyan illik a
Poézishez az arithmetika?*

Laza idézet ez *Vojtina II. levélből*.

Más alkalommal a betegeskedő Szászt kereste, de már nem érte otthon. Négy strófát rögtönzött, de Szász csak erre a négy sorra emlékezett. Benkónál, 48. l. Az elsőt a *Hátrahagyott Verseik* közölte, a rögtönzések közt, 1852. évszámmal, a másikat Benkó Imre (*A. J. tanársága N.-Kőrösön, 48. l.*).

Köszöntő vers. Szász Károlyra. 1852. jan. 28.-ára, Károly napjára. Szász házasodni készült. A vers kéziratát Szász későbbi sógorának, Bibó István kuriai bírónak adta, ennek fia, Bibó István, szerkesztette a *Népünk és Nyelvünk* folyóiratot 1932-ben, ott közölte a verset Mészöly Gedeon.

Javítgatások a kéziratban : 39. sor : előbb a múzsa ; 67. sor : Ruházza fel (esze) (arcod) szíved ; — 72. sor után kitörölve : (*Ha jó vétest*) ; — 73. sor után, kitörölve : Kívánom, hogy akkor légy — 74. sor után *túróját*. A 82—3. sor előbb így volt

*De ha mindezekből nincs barátom semmid,
Akkor az én múzszám nem kívánhat semmit.*

A 44. sorban : *palac*-ból — nem sajtóhiba, így van a kéziratban.

Lásznai Kálmánnak. Először Szilágyi Sándor közölte a *Nemzet*-ben, 1883, azután *Hátrahagyott Verseik* a *Rögtönzések, tréják, sóhajok* közt.

Lásznai Kálmán (1823—1863) verseit sallangos népies cifrázkodás, túlságba vitt eredetieskedés jellemezte, éppen amely sajátságok ellen Arany *Poétai recept*-je s néhány más költeménye irányult, a kritika támadásaival együtt. Lásznai versei egyidőben kapósak voltak ; *Palóc dalai* (1851) egy év alatt második kiadást értek s állítólag hatezer példányban keltek el. Arany kivált *Nyáregy* c. költeményén botránkozott meg ; erről Tompa is azt írta (1853. jan.), hogy 'Petőfi *A nap lement* versének lőréje'. Arany és Szász együtt olvasták a *Hölgyfutár*-ban (megjel. 1852. jún.), s egy fali kalendáriom leszakított lapján rögtönzötték gúnyos versüket, hogy megmutassák, »az ilyen rímeléshez semmi sem kell egyéb, mint plajbász és papíros« — írta Szilágyi, akinek nyomában elküldték a verset ; ő őrizte meg. — Arany László ezzel a jegyzettel kísérte : »Az ötvenes évek elején a francia irodalomban divatba jöttek a hangutánzó versek ; madarak csicsérgését,

erdei zsvajt, békák zaját stb. akarták a ritmus és rím mesterkélt pengésével kifejezni, s ezzel egy eredeti újítást hozni be a leíró költészetbe. Nálunk e téves irányt Lisznyai Kálmán kezdte meghonosítani s rövid sorokra szaggatott, csengő-bongó versekkel lépni föl. Szolgáljon mutatványul egyik ilyen szerzeményéből a következő néhány sor :

<i>Vad, korom —</i>	<i>Harang hang</i>
<i>Setét rom</i>	<i>Darázs dong</i>
<i>Tört fokán</i>	<i>Bika bong</i>
<i>Borostyán</i>	<i>Mélyhangú</i>
<i>Körmöli</i>	<i>U, u, u,</i>
<i>Gyümmöli</i>	<i>S, s, s,</i>
<i>Megesik</i>	<i>S, S, Sz,</i>
<i>Elesik</i>	<i>Krikkrak</i>
<i>Linglanglong</i>	<i>Quakquuhquak, stb.</i>

Erre írták, Arany és Szász Károly együtt, a fentebbi paródiát, amely természetesen nem volt kiadásra szánva.»

Újévi köszöntés. Először a H. V. rögtönzéseik közt. A költő megjegyzését Arany László ezzel egészítette ki: »E megénekelte levélhordó, Tüge Sándor, Nagykörösi évek során át viselte e díszes hivatalt; furge, eleven fickó volt.»

A 11. sorba: *actia* = részvény ;

14. sor: *sechser* — magyarul *hatos* — 10 krajcár volt ;

franco = ha a postai viteldíj előre ki van fizetve.

Névnapra. Fodor Gerzsonnak. Kéziratát Szilágyi Sándor tette el, ő adta ki, onnan átvette a HV. — Fodor földbirtokos volt N.-Körösiön. Jó konyhát tartott; a nőtlen tanárok oda jártak étkezni: Mentovich, Szilágyi Sándor, Salamon Ferenc (Bíró Sándor: *A. J. Nagy-Körösiön EPHK.*, 1907. 503—507. 1.) A többiek is barátkoztak vele, elnevezték tiszteletbeli professzornak. — A vers végén »e három sor a régi karácsonyi énekesek verseiből vaió.« — Arany László megjegyzése.

A tanári kar nevei distichonban. Benkó közölte (*A. J. tanársága Nagy-Körösiön*, 91. l.), másodjára itt jelenik meg. — Új kollégájuk, Ádám, fia a vezsenyi papnak, — kinél körösi útjok közben második este Aranyék megháltak, itt keltek át a Tiszán — kecségét kapott hazulról. A tréfás Szilágyi Sándor odacsöditette rá a tanári kart. A vers 56-ból való, Szász, Ács Zsigmond már hiányzanak; Ács 55. nyarán ment el foktői lelkésznek; Mentovich még ott volt; Szilágyi Losoncziával együtt 1853-ban ment Körösi-re, Szabó Károly 1855-ben.

Weiss barátom . . . Egy tanári vacsorán versben mutatta be az egész tanári kart. Szilágyi Sándor közölte ezt a pár sort (*Magyar Hírlap*, 1896. dec. 25.); többre már nem emlékezett.

Alkalmatosságra írott versek. Egy kézírata Kovács János debreceni tanár ajándékából a debreceni ref. kollégium könyvtárában, jelzete: R. 702. I. A végén a költő jele: †. Egy másik kéziratát Szilágyi Sándor őrizte meg; ő közölte először abban a tréfás albumban, melyet fiatal történetírók Szilágyi városmajori birtokfoglalása' alkalmából állítottak össze, 1881-ben, nem a nyilvánosságnak szánva; másodszer megint ő a *Magyar Hírlap* karácsonyi számában, 1896., dec. 25; harmadszor a kéziratról lemásolva, Benkó Imre, 85—88. l. Azután ismét Szilágyi közölte, a *Debrecen* napilapban, 1897., 18. sz. A hosszú prózai címben is eltérések vannak. A *Magyar Hírlap* hol 4, hol 6 soronként szaggatja strófákra, Benkó s a *Debrecen* 8 sorokra; viszont *A malac búcsúszáda*-t Benkó egyfolytában adja. E rész 6. sorában az album siker-döfést írt; Szily Kálmán a kéziratot zicher-nek olvasta

(*Magyar Nyelv*, 1909., 86—7. 1.); ebben az alakban elterjedt német szó azon időben. Megvolt Kovács Pál kéziratgyűjteményében is, a költő aláírásával. (Pitroff Pál: *Kovács Pál irodalmi levelezése, — Irodalomtörténet*, 1914., 180. 1.) Van egy kézzel írt példánya a M. T. Akadémia kéziratárában, valami füzetből kitépett lapokon; a füzetbe a másoló neki tetsző verseket írt össze; ez előtt Csokonai *Tolvaj isten* verse van lemásolva, utána Tyúk András gölöncsér sírversének kezdősorai következnek. A másoló kézírása némiben hasonlít Aranyéhoz, de ő aligha másolatgott ez időben, kézzel, ilyen chrestomathiába; a vers aláírása kétségkívül idegen másolótól ered, aki hitelesítésül aláírta: »Készíté Arany János n.-kőrösi rendes tanár.« A helyesírás sokban elüt a debreceni példányétól. Pl. a 21. sorban: *csinnya binnya*; 73. sor: mérgessen; 92. sor: kuncorog. — A költő versei közé itt van először felvéve.

Arany ismeretése Szilágyi Sándorral 1850-ben kezdődött, dolgozótársa volt szépirodalmi vállalatának. Akkor nem a legjobb volt köztük a viszony. Arany és Tompa megrótták leveleikben Szilágyi pontatlanságát, zavarait, késedelmességét a tiszteletdíjak megküldése körül; ezek okozója azonban a hatósági elnyomás volt; Szilágyi sokat gúnyolt elvensége, mely új meg új címen folytatta vállalatát, hasznára vált az irodalomnak. Mikor Szilágyi Kecskemét iskolájából 1853-ban a nagykőrösibe ment át, barátság fejlődött közöttük, együtt fogtak egy magyar olvasókönyv szerkesztésébe, a felsőbb osztályok számára. (Csak Arany előszava van meg belőle.) — A vers alkalmáról Szilágyi ezeket írta: A vacsorát Szilágyi háziasszonya, Fodor néni' készítette. A süldő malacot Fodor bácsi' vásárolta (kinek a *Névnapra* c. köszöntő szól). Négyórakor hazamentek a kollégiumból, hét-órára elkészült a vers. (Szilágyi azt mondja, Arany epopeát tervezett, de csak a bevezetés készült el; a vers nem mutat erre).

Mentegette, hogy későn érkezett. A vacsoránál Tanárky Gedeon főgonnok, a későbbi államtitkár ült az asztalfőn, mellette Gubody Sándor és Fodor Gerzson. A malacpecsenyénél Arany felállott s azt mondta »Ezt a verset az útszélén találtam jöttömben, engedtessek meg nekem, hogy felolvassam.« — Szilágyi az esetet 1856-ra teszi; Arany 1857. nov. 20.-án írja Salamon Ferencnek: »Hallottál már a Sándor dísznö-mulatságáról, azt hiszem.« Salamon 1856. szeptemberében lemondott volt tanári állásáról, s eltávozott Kőrösről. (Benkó, 80. 1.)

Mészöly Gedeon szerint *A malac búcsúzása*-ra ösztönzést Mátyásinak *Gunar búcsúzása* adhatott; (ezt a verset Mészöly közölte a *Népünk és Nyelvünk* folyóiratban, szerk. Bibó István, 1931., 10—12. füzet.)

SÍRVERSEK A NAGYRÖRÖSI ÉVEKBŐL

Nagy-Kőrös temetőjében egy pár sírvers őrzi annak emlékeztét, hogy körülményei néhány évig odakötötték Arany Jánost, Még Pestről is küldött sír-iratot a gyászolók kértére egy-egy jó emberének fejfájára, hogy emlékéket örökltsse.

Iduna emléke. I—II. Iduna (Szász Póli) Szász Károly felesége volt; ezen az frói néven csinos költeményeket írt. Szász Aranyval egyszerre ment Nagy-kőröstre tanárnak, ott házasodott meg; felesége alig egyévi házasságuk után meghalt. (A *Szépirodalmi Lapok* 'Újdonságok' rovatában, 1853. jún. 26.). Sírversét Arany írta. Tompának azt mondja: »A sírverset én iszkábáltam, nem igen derék biz az, de jobb nem sült. Ide jegyzem.« (1853. szept. 1.). — Benkó Imre (*A. J. tanársága N-Kőrösön*, 58. 1.) azt írta, csak az első négy sor Aranyé, a többivel Szász egészítette ki. Kozocsa Sándor szintén így közli *Szász Károly ismeretlen sírversei* közt. (*IK.*, 1929. 472. 1.). — A kötet

el írt négy sort közölte Tolnai Vilmos is. *IK.*, 1918. 322. 1.). Bíró Sándor azt írta, hogy midőn a régi temetőt felosztották házhelyeknek, Iduna sírját megkímélték (*EPHK.*, 1907., 503—507. 1.). — A sírt azóta is kegyelettel gondozza a nagykőrösi főgimnázium önképzőköre — mondja Benkó (58. 1.). A *Divatcarnok* 1853. 62. számában, nov. 3., az *Író- és művészélet* rovatban azt olvasni: »Müller Gyula úr bizományában megjelent: *Iduna (Szász Károlyné) hagyományai* c. versfüzér, igen csinos kiállítású füzetkében. Mindössze 12 költeményt foglal magában a korán elhunyt széplelkű költőtől, kire nézve ama három szóból álló jeligét igazán el lehet mondani, t. i. hogy »Szeretett, szenvedett, dalolt.« Mint költőnőre pedig oly igen ráillenek Aranynak e szép szavai, melyeket a kötet elé írt.« (Idézi).

Baranovszky Miklós hamvaira. A kéziratra a költő ráírta: »*Nyugszik Hamburgban. Irtam Tomory Anasztáz kértére.*« Ez is kőrösi éveinek emlékei közé tartozik: egyik ottani tanártársa kértére írta.

Szász Károly, feleségének halála után, 1853-ban elhagyta a szomorú emléktű Köröst. Helyébe Theodorovics Anasztázt hívták meg tanárnak. 1854-ben meghalt anyai nagybátyja, Baranovszky, aki fiatalon külföldre származott, Sina bankházába jutott, s idővel nagy vagyont szerzett, mely részben Theodorovicsra szállt. Pestre költözött, megmagyarosította nevét Tomoryra. Nagybátyja síremlékére Aranytól kért felírást, s ezért gyermekeinek kedveskedett ajándékokkal (Ercseynek, 1855. jan. 17.), a költőnek magának Vörösmarty és Petőfi bronzszobrával (Ercseynek, 1858. okt. 29. Mindkettő a nagyszalontai csonkatorony múzeumában). Pesti lakásán sűrűn összejöveteleket tartott, melyekre politikusokat, írókat, művészeket hívott meg. Nagy örökségét jól használta. Kiadott egy kötetet Szász Károly műfordításaiából (*Angol és francia költőkből.* 1853.); drámai pályadíjakat tűzött ki, azok nyertese Jókai Könyves Kálmán-ja s Obernyik Brankovics György-e lett. Ercszebrot állított Katona Józsefnek és id. Lendvai Mártonnak, az ő adománya a Nemzeti Múzeum kertjében álló Antinous-szobor. Fő érdeme, hogy lehetővé tette a Kisfaludy-Társaság teljes Shakespeare-fordításának megjelenését; ő fedezte a fordítók tiszteletdíjait s a kiadás költségét. (Vadnai Károly *A magyar Shakespeare-kiadás pártfogójáról.* — *Emlékezés Tomoryra.* — *A Kisfaludy-Társaság Évkönyve.* Új folyam, XXIX. köt. — Vadnainak *Irodalmi emlékek* c. kötetében is, 80—105. 1.).

Bartos Gábor sírkövére. Kéziratát a Bartos-család őrizte meg. Bartos Adorján cséffai szolgabíró engedelmével másolta le H. Fekete Péter, a nagyszalontai polgári leányiskola igazgatója, s közzé is tette ez intézet 1917—18. évi *Értesítő*-jében. Az egész a költő kezeírása, alá is írta; az utolsó két sornak változata is van:

*Kettő még viharos pályán oda vándorol: isten!
Isten, az drva fiúk atyja, vezére te légy!*

A közlő tanúsága szerint a nagyváradi-olaszai temető sírkövére az első szöveg van felvésvé. Bartos Gábor 1855. július 27-én halt meg, ötvenhét éves korában; megelőzte a családi sírboltban felesége és nyolc gyermeke. Bartos rokonságban állott a költővel Ercsey Sándor felesége révén.

Knócz József és László sírverse. A kéziraton ott volt: *Megrendelt vers.* Ott a felírás prózai szövege is: Knócz József, magyarországi hites ügyvéd, Buda és Krakkó városok polgára. Született 1797., febr. 24. Meghalt 1856. jún. 6. — A második vers előtt: Knócz László. Meghalt 1857. márc. 3. Élte 3. évében. A kézirat alján: *Knócz László cs. k. kerületi pénzügyi biztos megkeresésére s részletes utasítása nyomán. 1857. okt. 27.* — A pénzügyi biztos K. Józsefnek fia, a kisgyermeknek pedig atyja volt. A sírfeliratot a kísértő-

levéllel együtt közölte a *Bácskai Ellenőr*, utána az *Egyetértés*. Ez azonban feledésbe ment, Várdai Béla mint ismeretleneket közölte újra a *Budapesti Szemlé*-ben, 1909., 138. kötet. — Egy tanítványa figyelmeztette rá, hogy özv. Knócz Istvánné ilyen kéziratot őriz. Várdai megkereste a sírt a budai vízivárosi temetőben. »A szöveg a köre csupa nagy betűvel van felvésvé, de az Arany által megjelölt kiemelések is a többinél nagyobb betűvel vésettek, hiba nélkül. A második versnek már nem jutott hely a kövön, csak az Arany szövegezte prózái bevezetés fért még az aljára.« A verseket a költő ezzel a levéllel küldte meg:

»Igen tisztelt cs. k. kerületi pénzügyi Biztos Úr! — Becses soraira válaszként késett, mivel egyszersmind küldeni akartam az emlékfíratot, mely idezárva megy. A születési stb. évszámok nem versebe valók, azokat külön és prózában szokás fölmetezni, olyanformán a nevek alá, mint én írtam. Félek, hogy a vers hosszú talál lenni, de nem lehetett a kívánt tulajdonokat másképen úgy kiemelni, hogy költői színezete maradjon. Remélném mégis, hogy megfér a kövön, legalább úgy látom, hogy az adott utasítás sem igen rövidebb ennél. Mértékes sorokat, distichont választottam, mert ez jobban hangzik emlékfíratokon, mint a rímes vers. A legközelebbi rokonra és az ennek nyíre létező időszakra való célzást mellőztem, ez kényes dolog, s mért örökíteni a síron a gyűlöletet? Az ilyet, higgadtabb perceiben, maga is megbánná az ember. Még csak arra kérek figyelmet fordítani, hogy ha a vers fölmetszetik: a metszés pontosan betűről betűre történjék, mert csak egy accentus vagy comma elhagyása is megzavarhatja s neveltségessé teheti a verset, pedig nem szeretném, hogy nevem alatt valami értelmetlenség álljon. — Ki egyébiránt magam további beces jóindulatába ajánlvá, maradjok igen tisztelt pénzügyi Biztos Úrnak — Nagy-Kőrös, okt. 27. 1858. — alázatos szolgája — Arany János. — U. i. Egy szóban hiba történt, kijavítottam ugyan elég olvashatólag, de nagyobb biztonság okáért ide is fölírom, a szó ez: ragyogóvá. — A vesztése szót is ki lehet emelni így: VESZTÉSE.«

Kupai Kovács Mihály sírjára. Először a *Nemzet*-ben, 1882., 91. szám, nov. 30., másodjára Benkó könyvében (*A. J. tanársága N.-Kőrösön*, 123. 1.); harmadszor a *KK.* jegyzetes kiadásában. — Kovács Mihály szomszédja volt a költőnek, mikor a Beretvás-féle házában lakott (1852. nov.—1855. ápr.). Az utcát azóta Arany János-utcának nevezték el. Kovács 1859. dec. 24.-én halt meg. A sírverset a költő az özvegy kérésére írta.

Károlyi Sámuel sírverse először a *Nemzet*-ben, 1882. nov. 30., másodszor Benkónál, 137. 1.; azután a *KK.* jegyzetes kiadásában. — Károlyi Nagy-Kőrösön orvosa és barátja volt a költőnek. Ő gyógyította 1853-ban, midőn fülzúgása és beteges levertsége kezdődött. (Levele Tompához, 1853. nov. 22.). Pesten laktában is leküldte orvosainak receptjeit — lemásolva — Károlyinak, s megkérdezte véleményét. Károlyi 1862. szept. 26.-án halt el.

Bordács Dániel n.-kőrösi ügyvéd, felesége barátja volt a költő feleségének.

TÖREDÉKEK AZ ÖTVENES-ÉVEKBŐL.

A kis Pokol. Először a *HV.* közt. Szatira lett volna az ötvenes évek üres, léha irodalmára, melyet *Vojtina levelei* is gúny tárgyává tettek. A költő Dante hangján és képei módján szól (Dantet 1852-ben már ismerte) az ál-főnség, a „purpureus pannus” teszi neveltségessé a kor divatos bombasztjait. — A költő a *frivolus* szót eredeti jelentésében veszi. Páriz Pápainál *frivolus*: híjába való, semmire kellő. Arany így érti: »A gondolat, érzés, erős legyen, ne valamely frivol (e szó nem kacért, kikapót tesz), hétköznapi,

úton-útfélen kapható gondolat, vagy petyhüdt, elkopott, mondvacsinált érzelem» (Szász K. költeményei bírálatában). Máshol a banál-lal veszi egyértelműnek (Malvina költ. bírálata). A költemény gondolatát Versényi György folytatta: *A his Pokol*. Szatirikus tanköltemény, Kolozsvár, 1896.

Ohajtánék én... Az *Érzékeny búcsú* hátlapján, tehát ezzel egy időtájából való lehet (1851). Először a jegyzetes kiadásban. Mint nagy rajzoló lapjainak szélén föltetszik egy-egy röpke vázlat, Arany kéziratain is néhol egy pár önkényt ömlő sor. Ilyen ez és *A madár ha nem dalolhat* kezdetű csonka strófa. Először a jegyzetes kiadásban, 1924.

A puszta rémel. Először a Hátrahagyott Versek közt.

Két éles kard. Először a Hátrahagyott Versek kötetében. Tárgya a hun eposz köréből való, talán közbeszótt énekek szánva. Az eseményt utóbb beolvastotta *Buda halálába*, VII. ének.

Kapsztrán. Először a HV. közölte. A Hunyadi balladakörbe tartozó csonka darab. Négyesy László mutatott rá, hogy Arany a tervezett balladaciklus előhangjában, a *Hunyadi csillagá*-ban (1855), már közeledett a spanyol románcok formájához, itt pedig »egyenesen a spanyol asszonáncot alkalmazza, de betűrímmel erősítve a ritmust». (*Arany-émlékfüzet*. A Kisfaludy-Társaság ajándéka az ifjúságnak, 1917.)

Szondi. — **A két apród.** Először mindkettő a HV. kötetében. — A *Szondi két apródja* ballada első kísérletei. Az elsőben Szondi maga szól, innen kellett volna áttérni az esemény elmondására. — Ez a másodikban már az apródokra volna bízva, még egészen epikai hangon. A kidolgozott költemény ez utóbbi tervet fejleszti ki.

Az özvegy lakása. Először a HV. kötetében. — A hanvai látogatás emléke, midőn Arany 1855. aug. és szept. havában családotól Tompa vendége volt. A két költő több kirándulást tett a környéken, melyekről Arany beszámolt sógorának, Ercseynek (1855. okt. 19.). Különösen meghatotta Tompák egy ismerősénél tett látogatás, egy özvegyasszonynál, ki elhunyt férje emlékét nem siránkozva, hanem élő szeretettel ápolta. Recskyné példájára emlékezteti fiát gyászoló barátját: »...érjétek meg azon időt, mikor a keserű emlékezet édessé válik,« s emlékezetében fölidézi e látogatás emlékét. (Levele 1858. nov. 28.). »Később megkísértém akkori érzelmeimet költeménnyé fonni, de a benyomás frissesége már el vala enyészve, nem sült el a vers.« Terve, s ez a néhány sor maradt fenn.

A madár ha nem dalolhat... *A lejtőn* kézírata (1857) után volt odavetve. Először a KK. jegyzetes kiadásában, 1924.

Német dal. Kézírata *Az utolsó főpappal* egy lapon volt, alkalmasint azzal egyidőből. Nyomatásban az ÖK. Elegyes Darabjai közt, a tartalomjegyzékben utána írva: (*Fováltás*). A kézirat alján (*Németből*), A teljes szöveg előtt ez a kísérlet, áthúzva:

*Távol a barna hullám
Jő, csendesén omolván: —
Óh, mondd meg esti szél,
Férjem s fiam (?) ha él?*

*S ha vajjon pálmafák alatt
Almodnak édes álmodok?
S ha vajjon — pihen,
A tenger csöndes mélyiben?*

Utána az egész mai szöveg, csak az

5. sor: *Te mondd meg, esti szél:*

Nyerészkedés. Kézirata egy lapon volt a *Nyalka huszárral*. — Változatlanul jelent meg az ÖK közt, évszám nélkül, az *Emlékül* (1864) vers után. Arany László a KK. 1894. gyűjteményében 1857. évszámmal közölte.

A poloska. Első fogalmazása a Mirza Shaffy fordítások (I. az I. kötetben) hátlapján volt; elüt a véglegestől; ennyi az egész :

Nemzeti makáma, (rímes próza). Makámát írni, — mint Abu-Mohammed-Kasem-Ben-Ali Ben-Muhammed Ben-Othman Hariri — nem könnyű dolog, — annyi mint repülni gyalog, — s aki ebbe fog — nagy veszedelem érheti — orrát is betörheti — s mind a világ kineveti. — Mindazáltal én megpróbálok — hűtvány munka is jobb, mint az álom, — ilyenkor téli hosszú estéken — a nagyapói széken — ha képzeletem paripája béken — legelész kötőféken, — mint amaz állat, — mely a nemes lónak útlat — s holtig számarkenyéren él, — mint némely hívtalbeli személy.

Nohát — adjuk meg borsát, savát, — de ha mégis lesz valami hfja — gondold meg, édes atyámfia — messze van Boldog Arábia; — ott terem a gyömbér — jóféle sáfrány és babér — — —

A későbbi, rövidebbre fogott, tárgyra sietőbb kidolgozás kézirata egy nagy felív két oldalán volt: *A poloska.* (Rímes próza.) — Nyomatásban az *Üstökösben*. (Szerk. Jókai Mór), 1858., 3. sz. szept. 4. — Alatta az arany kémiai jele: # »A költő névtelenül akarta közölni, de én — mondja Jókai — mégsem állhattam meg, hogy ezt a jelet alá ne tegyem, amivel a finánc-világban az „arany”-at szokták jelezni.” Jókai azt írja: »Az eredeti kézirat nálam van, azzal a gyöngysor írással, amivel Arany szokta írni a költeményeit, kitérőve belőle az a két sor plajbással általam, amiről mégis csak rájött volna a cenzor, hogy nem a poloskáról van ott szó, hanem — valaki másról, s majd lett volna nemulass, nekem is, Aranynak is, meg az *Üstökösnek* is.” (L. a 45. sort). (*Mikor az embernek nincsen gondolatja, — a Szélcsend alatt* c. kötetben.) — Másodsor az ÖK. 1867. Elegyes költői darabjai között. — A költő halálakor az *Üstökös* újra lenyomatta: *Az Üstökös Arany-reliquiája* címen, 1882., 44. sz. okt. 29. — Eltérések :

- 11. sor, Üst.: (nem mondom lopott)
- 17. sor, Ü. barnává lesz — ÖK.: barnára fajul —
- 20. sor, Ü. rajta kevés a vitézi — ÖK. ugyan kevés —
- 21. sor, Ü. penésztől — ÖK. penészesen —
- 21. sor, Ü. nem igen — ÖK. sem igen —
- 22. sor, Ü. háta kisé — ÖK.: háta pedig kifelé görbe —
- 22. sor, Ü. átmegy — ÖK.: — átmegy —
- 23. sor, Ü.: egy kúraszír — ÖK.: a kúraszír —
- 24. sor, Ü. holmi fegyvere — ÖK.: neki jó fegyvere —
- 25. sor, Ü. jól tud — ÖK.: ugyan tud —
- 25. sor, Ü. de a mivel — hanem —
- 26. sor, Ü. Fő erénye — Egyik —
- 27. sor, Ü. nem zavar rendet — ÖK.: nem zavar egykönnyen —
- 28. sor, Ü.: Természete békes — birikai békes —
- 30. sor, Ü. tiztől ötig — tiztől circiter ötig —
- 31. sor, Ü.: nem csíndl — ÖK.: nem is üt semmi lármát, —
- 33. sor, Kézir.: keresi a rejteket, a mélyet — jav. és Üst.: keresi a szűket, a mélyet — ÖK.: a rejtve levő mélyet —
- 33. sor, Kézir.: mint egy *philosopha** — *Mert *poloska, ae. foemin, generis* — Üst.: *philosophi*. Ah —
- 35. sor, Ü.: se lent, se magassan — ÖK.: oly mélyen, magassan —
- 35. sor, Ü.: hová be ne hasson — ÖK. hova ő —

37. sor, Kézir. : *Vagyon hozzá kirekesztő jussa* — Ü. : *vagyon ahhoz privát guszttusa* —
- 39—40. sor, Kézir. : *S hogyan remekel* — *mutatja az ágylepel* — *jav. s ha eljön az est, — ő maga is fest* — *Az Ü-ben hiányzik.*
41. sor, Ü. : *s véred veszi* — ÖK. : *mialatt véred* —
42. sor, Kézir. : *gyors a szárnya* — *jav. : lába* — Üst. : *gyors a szárnya, a lába* — ÖK. : *gyors neki a lába* —
43. sor, Ü. : *perc alatt* — ÖK. : *egy perc alatt* —
44. sor, Ü. : *gallérodhoz* — ÖK. : *gallérodba* —
45. sor, Ü. : *«eszi a nyakad»* — ÖK. : *s, eszi* —
46. sor, Ü. : *mint ügyes guerilla* — ÖK. : *mint az ügyes* —
Ü. : *hiányzik a 45. sor* — *meglapul az egész kamarilla* —
(Ez az a sor, melyet Jókai kitörölt.)
48. sor, Ü. : *onnan többé szűrit* — ÖK. : *onnan ugyan szűrit többé*
49. sor, Ü. : *városban* — ÖK. : *városon* —
52. sor, Ü. : *s míg otthon* — ÖK. : *s míg honn marad* —
54. sor, Kézir. : *nyugot* — Ü. : *nyugat* — ÖK. : *nyugat* —
58. sor, Ü. : *az óslakot* — ÖK. : *az ősi lakot* —
59. sor, Ü. : *s mint a madár* — ÖK. : *és mint madár* —
61. sor, Ü. : *szugolya* — ÖK. : *zugolya* —
- 62—63. sor, Ü. : *korlátolva* — *korlátozva* —
65. sor, Ü. : *«ragaszkodó hűség»* — ÖK. : *nincs idézőjelben.*
67. sor, Kézir. : *jelleget* — *jav. : fáját* — Ü. : *vérit* — ÖK. : *vérit* —
70. sor, Ü. : *kapva kap* — ÖK. : *kaptak* —
70. sor, Ü. : *oly megelőző* — ÖK. : *megelőző* —
Kézir. : *megsokasúl a gyarmat* — *mint fűvön a harmat* —
kitörölve.
72. sor, Ü. : *előre tolva* — ÖK. : *kitolva* —
73. sor, Ü. : *barbárság, a bolha* — ÖK. : *bolha* —
74. sor, Kézir. : *ergo* — *jav. no tehát* —

A ghazel a kéziraton s az *Ústökösben* cím nélkül következik a makáma után. A végső két sorban mind a két helyen: *sőt mikor Szemét sorsod összehúzza, vidám arcot akkor ölt.* — ÖK. : *vidám hépet.* —

Az országot ellepő cseh-osztrák Beamterek élőködő, hunyász hadáról szól, mint ugyanazon időben (1859.) Madách *Civilisator*-a, amelyre Arany műve alighanem hatott is. Veteres migrate coloni: Költözettek el, régi gyarmatosok. Virgil, *Eclog.* IX.

E vers-tréfára a költőt a ritka külalak csábította. Az arab makámáról az *Uj Magyar Múzeum* közölt egy kis tanulmányt 1853-ban (3. sz.), Repiczky Jánostól, ily címen: *Az arab rimes próza és Harriri*, négy mutatványval. (Repiczky egyéb művei e körben: *Az arab költészet rövid ismertetése.* — *Társalkodó*, 1848. 43. és köv. számok. — *Keleti órák*. Fordítások. Szeged, 1848.). A makámát Arany Jolowitz *Polyglotte*-jából is ismerte. E könyvről 1854. márc. 9. ír Szilágyi Istvánnak. Jolowitz négy arab makámát közöl, kettőt Rückert fordításában, rövid tájékoztatást is nyújt Harriri életéről (1054—1122.) és a makáma felől. Ótöle vette Arany Hariri hosszú nevét; Repiczky rövidebben írja. A makáma elnevezése a *Káma* — áll igéből ered, magyarosan állomást jelentene, mondja Repiczky. Laky Demeter vers-csomónak nevezte. (*A költészet rendszere*, Szombathely, 1842.). Jolovitznál: *Standrede*. Tárgya rendszeren egy személy beszéde utazásairól,

mire föllép egy másik, tréfálkozó. Hariri makámait héberre fordította, utóbb eredeti művekkel követte Alcharisi (XIII. sz.). Jolovitz tőle is közöl mutatványt, a 4. számú két héber költő versengését adja elő, akik tárgyat adnak fel egymásnak, rögtönzésre, egyik a hangyát, másik a bolhát. A bolha-verse rámutatott Pollák Miksa: *A. J. és a Biblia*. — Budapest, 1904. — Heller Bernát felemlítette, hogy Heine is írt egy verset: *Der Wanzerich*. (*Nyugat*, 1920. 7—8. sz.) Arany a tárgynak mélyebb vonatkozást adott, mellőzte a két szereplőt, a rimes közmondások beszövést, ezeket a ghazel pótolja; erre is talált példát Jolowitznál, de a hét-tizenhét sorpárból álló verset, melynek páros sorai mind egy rímre pendülnek, övidebbre fogta. Arany *Szépirodalmi Figyelőjében*, I. évf. 47—48. sz. Szilády Áron nagyobb tanulmányt közölt: *Az arab kaszid és ghazulról*.

Arany makámájának négy sorát írta jeligéül Greguss *A levél c. vígjátéka* elé. Vers módjára, egymás alá tette e sorokat: Hazája művelt Európa — Szerelmes a civilizációba — Nyugat felől Keletre vándorol — Békésen hódít, még nem is porol. — A vígjátékról Arany bírálatot írt s megjegyezte: »E jelige rossz vers, rossz nyelv s a vége érthetlensége által tündöklék«. (*Szépirod. Figy.*, I. évf. 41. sz.). A mottónak valóban annyi köze van a vígjátékhoz, hogy a darab mellesleg a német civilizátorokat gúnyolja.

Wohl Janka emlékkönyvébe. A kéziratot ceruzával: »*A 13—14 éves kis lány és 39 éves nős, családos poéta közt éppen nem veszedelmes enyelgés.*« — Először Arany László közölte, KK. 1894. — Másodszor Riedl a *Magyar Remekírók* kiadásában. — Harmadszor a KK. jegyzetes kiadásában.

Wohl Janka, a későbbi író, 1858-ban látogatóban volt Nagykőrösön, Ballagi Károlyéknál, Arany tanártársa családjánál. A kis lány lelkesült az irodalomért és Aranyért, Bulcsú Károly, a költőnek szintén tanártársa, azzal tréfálkozott, hogy a kislány szerelmes a költőbe. A költő azt mondta: Különbőség van to love és to like közt. — To like kevés, mondotta a lány. To love meg sok — jegyezte meg a költő. Ezt a szóváltást foglalta versbe, mikor Wohl Janka emléksorokat kért tőle. Mindezt Wohl Janka mondja el, *Gyermekéveimből* címmel, a *Pesti Naplóban*, 1882. okt. 29. — Wohl Janka később is ápolta ezt az ismeretséget; leveleket, kézimunkákat küldözött a költőnek. Egyik levelére Arany azt válaszolta: »Valóban, még arra is ügyetlen vagyok, hogy a kedves figyelemért egy csinos köszönetet mondjak, nem hogy valami igen szépét, mint Goethe Bettinának. Kegyed erővel Goethét akar belőlem csinálni, mire csak azt jegyzem meg, hogy kegyed lehet Bettina, de én oly kevéssé Goethe, mint Diogenes nem leszek soha«. (U. o.) Néhány versét is beküldte Arany folyóiratának; a *Koszorú* (1863. II. félév, 19. sz. nov. 8.) azt üzenete »W.-h! J. Vettük a levelet és küldeményt. A verseskét majd meglátjuk. Az idegen románc nehezen válik be. Még csinos gyakorlat, de csak negatív érdeme van«. — Az idősebb nővér, Stephanie Rege könyvét a *Koszorú* jóakarattal ajánlotta (1864. II. félév, 14. sz. okt. 2.). A két nővér később a *Magyar Bazár*t szerkesztette. Mikor a kapcsos könyvből néhány költemény szárnyra kelt, azokból a nővérek *Bazárjának* is jutott. (*A lepke*).

Dal és öt forint. Először a Hátrahagyott Versek közt. — Sárosi verse: *Csók és dal*, 1858-ban jelent meg a *Hölgyfutárban* (3. sz.); közölve van a KK. jegyzetes kiadásában.

A fellengző ömlengés kihívta a satirát, kivált Sárosi zilált anyagi viszonyait ismerve. Míg az Uj-Épületben raboskodott (1852—53), anyagilag segítette Leówey Klára, öneki írta a versben említett dalt. Egy másik verse

épen öt forintról szolt. Erre fordítva az előbbinek fellengzését, a tárgy és hang ellentéte fokozza a komikumot. Hogy helyzetét rendezze, Sárosi 1856-ban *Az én albumom* címen egy kötetet adott ki, melybe író társaitól kért munkákat. Arany *Pázmán lovagot* küldte neki. A paródia okkal említi a Komló-vendéglőt. Sárosi *Visszaemlékezés a távolból* c. verse — »Arany Jánosnak ajánlva« — így kezdődik: »Mit csináltak a Komlóban?« —.

Az új magyar költő. Először az *Ústökösben* (szerk. Jókai Mór) 1859. nov. 5., *Az »ujja magyar költő* címmel. Másodszer az ÖK. *Elegyes Költői Darabjai* közt, 1859. évszámmal. Az *Ústökösben* a 19. sor: *fűzfababért* —, 24. sor: *Föld* —. 26. sor: *aludni* —. 36. sor: *föltte* megáll —.

Vörösmarty *A magyar költő* c. versének paródiája. Vörösmarty 1827-ben írta költeményét: »Itt panaszlom önön magam és több költőnek nyomorú állapotát« — mondotta Sallaynak. (Idézi Brisits Frigyes *JK.*, 1933. 63. 1.). A verset Széchenyi kedvelte. Arany sem a verset figurázza ki, hanem kifordítja tárgyát, a maga korának nyegle verselőire érti, akiket többször csúfolgatott. A paródiáról azt tartotta: »Sikerült parodia az eredetinek menetét, fordulatait, szavaiból is minél többet megbír«. (Vida *Nemzeti Koszorújának* bírálatában.) Maga eszerint cselekszik, sorrul-sorra követi a verset, minden sorban megtart valamit az eredetiből, ritmus és hangzás pontosan olyan, mintha az eredetit hallanók. Folyvást felkölti a rá való emlékezést s ezzel állandóan ébren tartja a gúny eleven áramát. Tompának 1858. júl. 3. azt írta: »Nekem csak egy fáj, az, hogy nem írhatok szatírárt, élest, hegyest, gorombát«.

1865-ben az *Ústökös* (szerk. Jókai) írói arckép-féjét közölt Aranyról (3. sz.) s ugyanazon számban szintén Vörösmarty ezen költeményének paródiáját, Arany folyóíratára, a *Koszorúra* alkalmazva.

»Az ifju nem érez, a lányka nem ért,
És egy fagarast sem ad verseidért.
Szép hölgyeink asztalain a Bazar,
A férfi kezében a kártya: hazard!
És nincs Koszorúja«.

A *Bazar* divatlapról. A *Woh! Janka emlékkönyvébe* írt vers jegyzetét. Jókai sok paródiát írt az *Ústökösbe*, hihetőleg ezt is ő írta.

ELBESZÉLŐ KÖLTEMÉNYEK TÖREDÉKEI.

Az ötvenes évek dermedtsége némasígra kárhóztatta a költőket; a cenzura is beléjük fojtotta a szót. Mégis érezték feladatukat, hogy, mint Tompa írta Szemere Miklósnak: írni kell a magyar betű kedvéért. (1853. jan. 3. — Közölve Abafi *Figyelőjében*, XII.) Felmerült ez a kérdés Arany Jánossal való levelezésükben is. (Tompához, 1853. május 23. — Így fordult maga is közömbösnek látszó tárgyakhoz; néhány bevégzett darabon kívül ilyenek az itt közölt töredékek: *Csanád, István öröke, Perényi*, ha rövidesen félbemaradtak is, tárgyban és hangban nagyobb elbeszélő költemények terveire vallanak. Az *Öldöklő angyal*, *Az utolsó magyar* a nemzeti katasztrófák emlékeit idézik fel, emlékeztetőül, hogy a nemzet a múltban is kiállott nagy válságokat. Az itt közölt töredékek az ötvenes évekre, jórészt elejére esnek. Törlés, javítás nem volt a kéziratokon; jele, hogy végkép féltette. Az *Öldöklő angyal* egy részleten kívül nem adott ki belőlük egyebet, csak a HV. közt láttak napvilágot. A kéziratok az ostromban megsemmisültek. — Ezekről a töredékekről Petrován Oszkár: *Arany kisebb epikai töredékeiről*. — Szakolca, 1916.

Az özvegy ember árvái. A HV.-ben, *Népmese töredék címen*, alatta: «1850 körül». *Rózsa és Ibolya* után Arany, úgy látszik, több népmesét készült írni versben a nép számára. Tompa azt írja neki: «... ha frunk népdalt, mért ne népmesét? — Inkább újjal mutatattánk az irányra.» (1848. márc. 2.). — A mese magva számos népmesében megvan, pl. Arany László meséi közt: *Az őzihe*; Erdélyinél: *Az özvegyember és árva lány* (II. 7. sz.).

Varga Mihály. Kéziratból, először a jelen kiadásban. — Varga Mihály a szalontai mondáknak törökvilágkorbéli egyik hőse. Furfangos hajdu volt, Győri Jakab hírére vágyott. Megemlékezik róla *Toldi szerelme* is, VI. 20. A nép Csavarga Misi néven is emlegeti. (Szendrey Zsigmond: *Adatok A. J életéhez*. — It. 1915. 151. l. — L. Arany levelét Rozványhoz, 1860. május 25.).

Rózsa és Ibolya. *Toldi* után a költő *Rózsa és Ibolya* meséjét írta meg. Eleinte jobban szerette *Toldinál*. (Szilágyi Istvánnak, 1847. nagypéntek.) Mikor azonban az ötvenes évek derekán kisebb költeményeinek kiadására készült, föl sem vette közéjük (Tompának, 1856. december 7.). Ekkor foghatott bele átdolgozásába, a népmesék folyamatosabb, mesélő nyelvén. Ez 1854. táján lehetett, mikor *A fülemilét*, *A bajuszt* írta ilyen alakban. (I. *Rózsa és Ibolya* jegyzetét a III. kötetben.)

A kincskeresők. A kincstalálók. Abból az időből valók, mikor a költő *A fülemile* hangján kezdett népmeséket feldolgozni. (L. az előbbiek jegyzeteit.) A szalontai nép hiedelme azt tartja, hogy a csonka torony alatt kincs van elásva; egy párszorfiú meg is álmolta a helyét, oda is ment, de egy ősz öreg ember intette átkozott kincs az, hozzá ne nyuljon, különben legkedvesebb hozzátartozója meghal. — Több ilyen helyi mondát említ Szendrey Zsigmond (Etnh., 1914., 164—168. l.). Talán ilyeneknek feldolgozására gondolt a költő.

Csanád. Kézirata egy nagy ív feloldalán volt, ezzel *Az ötvenes évek kezdetéről*. A kéziratban a 3. sor a lap szélén így van:

- 5., 6. sor: *Fejében a szép ujdón korona —
Fölte a menny boltja sátorul
Feszítve, mely soha el nem borul —*
14. sor: *jegyverzőrej —*
15. sor: *Villám cikáz, vagy fénylő jegyverek —*
18. sor: *Előszökhellik — jav.: Felitnik — jav. Megvillan —*
- 21—22. sor: *Egyszerre száll le mindegyik lovárul,
Föl a királyhoz is egyszerre járul —*
23. sor: *meghajlik —*
25. sor: *A besenyő(ket) -vel —*
27. sor: *(s hogy ne) —*
30. sor: *Nincs győzelemben —*
32. sor: *Tonuz -apát —*
36. sor: *Tonuz maga —*
37. sor: *Tonuz és nője és két gyermeke — jav. - Tonuzzal együtt nője,
gyermeki — jav.: S együtt Tonuzzal —*
38. sor: *Rab, csorda számra —*
44. sor: *Istennek egyháza —*

A megkezdett kidolgozás és a (nyilván később feljegyzett) meseterv közt szembeszökő eltérés van. Előbb Anonymus krónikájából indult; sokat forgatta ezt, a szöveg szélén keresgélve a hely- és személynevek magyaros kiejtésű alakját. Így találta el Obadról Abád révét, Tonuzobát Doni Csabának értelmezte. 1855. őszétől 1860-ig tanártársra volt Kőrösön

„ történetíró Szabó Károly. Szabó Anonymus-fordítása ugyan csak 1860-ban jelent meg, de bizonyosan sokat beszéltek a krónikákról. (A fordításnak egy példányát a költőnek adta. »Arany Jánosnak barátilag, NKörös, jan. 26. 1860. Szabó Károly.« Kézai kevés szóval említi Keant és legyőzetését. Többet később a költő kedvelt Budai krónikájának, mely a zsákmány közt felsorolja az arany oltárt, kereszteteket, arannyal átszőtt miseruhákat; ezeket a terv-vázlat is átvési. Szalayban is megnézte az eseményt, innen írja tévesen Reannak a Kean nevet. (Szalay művének I. köteté 1852. jelent meg, Reán neve a 81. l.-on.) Említi Szalay Othumot, aki az Olt—Maros—Tisza szögét bírta. Anonymus szerint is Csaba győzi le, s a király neki adja Othum feleségét. Ezt a pogány motívumot vitte tovább a költő Kean leányára, kiért — az Ilias Chryseisére emlékeztetően — a két vezér verseng. A nyelvkivágását Szt. Gellért legendája beszéli el, mire a költőt talán Szabó figyelmeztette. (Ő fordította azt le: *Emlékiratok a magyar keresztényiség első századaiból*, 1865.) Csanád a győzelem után lakomát ad bajtársainak, »azután átkelván a Tiszán, a királyhoz menének. Már ekkor Othum feje a város tornya fölébe vala tűzve . . . A király . . . Gyulát mindnyájuk fölött magasztalja vala. Mit hallván Csanád, nevetve monda: Ha a fejet a királynak elhozta, miért nem hozta el a nyelvet is? . . . S miután a fejet levették, és száját felnyitván nyelvét nem találták, Gyulát az udvarból kivetették.« A kivágott nyelv anekdotáját Sebestyén Gyula keletről hozott hagyomány-nak nézte. Firduszi *Sah-Naméjából* idézte Gusztaszp királyfi esetét, ki a legyőzött sárkány fogait szedte ki, avval bizonyítja igazságát. (*A magyar honfoglalás mondái*, II. 202—203. l.) Ipolyi a mondát s sárkányölő hősök mondái közé sorozza (*Magy. Mythologia*, 168. l.). Sebestyén joggal állítja, hogy a mondák bölcsőjét mindig ott kell keresni, ahol a cselekményben szereplő népszokás divatban volt; a fejjel való beszámolás szokását a szkitháknál már Herodotos említi, Firduszi is a Rumi szkitháknál. A szokás ma is megvan a magyar életben. Átszármazott ez a mozzanat a magyar népmesékbe: Erdélyinél: *A három királyfi, Népdalok és mondák*, I. 461. l., *A pelikán madárról*, u. o. III. kötet; Kriza: *A vadászó királyfiak*; Kálmány Lajos: *Miklós és Örsze*; *Hagyományok*; Berze-Nagy János: *A vörös vitéz, Magy. Népkölt. Gyűjt. IX. kötet*; Istváni Gyula: *Palóc mesék a fonóból*; *A sárkányölő királyfi*; Merényi: *Vizi Péter és Vizi Pál*; *Eredeti népmesék*, I. kötet.

Irodalom: Ungarische Sagen und Märchenzügen. Zeitschrift für deutsche Mythologie und Sittenkunde, II. 1855., 166. l. — Heller Bernát: *A Csanád-monda főeleme. Ethn.*, 1916. — Más mondát is idéz Firdúsziból; Gusztaszp más hősnek vivja ki a császár leányát, — mint Sigfried és Tristan.

István örökje. Előszőr a HV. közt.

Perényi. Kézirata egy negyedíven volt, fölötte írónnal: *Perényi kezdete.* A kézírás az ötvenes évek elejére mutat: *amelly, oly* stb., nem kevésbé a byroni versforma. A Perényiekkal a költő többször találkozott tanulmányai közben. Mikor Nagykőrösre költözött, két színdarab-kéziratát adta át sógorának, hogy ęesse el. Egyiknek címe: *A Perényiek* volt (Ercsey, 58. l.). *Török Bálint* balladájának egyik forrása Tinódi két éneke, azok Törökkel együtt emlékeznek Prini Péterről. *A nagyidai cigányok* tárgyát is Perényi Mátyás és Ferenc életrajzában találta Budai Ferenc *Magyarország polgári Históriajára való lexikonában*. Itt olvasta Prini Péter fiának, Gábornak, történetét is, aki tárnokmester volt, féktelen természetű ember. Testvérét, mert osztozkodni akart vele, eltette láb alól, később, személyes bosszúból, Ferdinándtól Zápolyához pártolt. Családi életéről Forgách

Ferenc nyomán azt írja Budai : » Felesége az Ország Kristóf ország Bírája testvére, Ilona volt, kítől semmi gyermekei nem maradtak. — Igen különös ember lett volna Gábor . . . Anyyira féltette ezt az Ilonát, hogy annak semmi férjára nem szabad volt nézni, annyival inkább beszélni, és mikor vendége volt, akkor a felesége az asztalhoz nem ülhetett, mikor pedig Gábor onnan hazul valahova mentt, az ablakokat bepetsételte, hogy azokon a felesége ki ne kandikálhasson. . . Kevéssel halála előtt arra kérte Ilonát, hogy az ő halála után második házasságra ne adja magát, melyre midőn Ilona azt felelte volna, hogy ő a maga férjének hosszabb életet kíván, egyéberánt a jövődőről nem felelhet : annyira megharagudott Gábor, hogy a maga udvari orvosát. . . mezítelen karddal kényszerítette reá, hogy Ilonának mérget adjon. Mely miatt Ilona férje után kevéssel meghölt. » — Ez az othellói szerelemföltés lehetett tárgya e költői beszélynek, mely tárgyban, versalakban *Katalin* közelébe tartozik.

Gulyás József : *A Perényiek a magyar irodalomban.* — *Adalékok Zemplén vármegye történetéhez* c. folyóirat 1925. és 1926. évfolyamában.

Édua. Tisztázat volt. A költő figyelmét Szalay László I. kötete fordíthatta e tárgyra. (Megjelent 1852.). A Budai krónikában részleteket is talált ; a táj leírását, Körös-Szeg említését ; a tájat maga is látta, 1867-ben, Szalontáról kirándulva ; Tompának lelkesedéssel írt róla (1857. okt. 4.). A Krónika megnevezte Éduát, sőt bosszúja okát is : a vetélytársat. A szerelemiben kun szabadossággal bolygó király »filiabus adhaesit Cumanorum, Eduam, Cupchech et Mandulam vocatas et alias quamplures in concubinas habebat.« Arbuz mellett fenntartotta a krónika Turbulé és Kemenche nevét ; egyik jegyzete pedig azt mondja : »Nicolaus, Edue concubine frater, in ulciscenda tam indigna regis sui nece partem habuisse testatur.« Leírja a királyt : »Legatus advenit qui barbas radere, crines detruncare, contra mores Hungaricos et pileos cumanicos, quorum usus in Hungaria iam in consuetudine habebatur abicere demandabat.« Így festi alakját a költő a töredék utolsó soraiban. A tárgy érdekelte, később újra elővette ; a 6. szakaszt az utolsó években írta hozzá, öreges írással.

Öldöklő angyal. A második és harmadik szakot közölte a költő ÖK, 1867. Élegyes Darabjai között ; az egészet a HV. kötete, évszám nélkül. Mi lehetett a költő terve, nem tudni. Bittenbinder Miklós (*It.* 1912.) és Vértesi Jenő (*Kölcey életrajza*, 19. 1.) úgy látták, hogy a tárgy Kölcsey : *Vérményekző* balladájából van merítve ; nyomukon Tompos József szintén. (*A magyar ballada története*, 165. 1.) ; ezzel Arany *Az egri leány* történetét ismételte volna. Arany nagy történeti háttér elé állítja, a tatárjárás korába, könyvei közt megvolt Rogerius krónikája, a *Carmen miserabile*, Schwandtner kiadásában. (Tisza Domokoshoz, 1853. febr. 5. ; »mely azonban sem *Carmen*, sem *miserabile*, hanem a legjobb egykorú forrás a tatárjárás történetéhez.«) A tatárjárás a háttér *Az utolsó magyar* töredéknek is ; lehet, ezért hagyta félbe ezt a töredéket. — Érdekes, hogy ezidőtájt a szerelemföltés többször felmerül kisebb epikai műveiben : *Perényi*, *Édua* és itt. Kettőt a költő abbahagyott, alkalmasint az epikai hitel híján, mi csak *Eduában* lett volna meg.

Zrínyi Szigeti veszedelmének népies átdolgozása. Zrínyi hatalmas művének darabos nyelvét már Ráday Gedeon (1713—1792) megpróbálta átférni hexameterekbe ; mikor ezzel nehezen haladt, prózába. A török ifjú énekét rimes időmértékes strófákba költötte át. Aranyt e kísérletre Szilágyi István biztatta. A Nibelung-éneket elküldte neki Szalontára Simrock fordításában (lev. 1847. ápr. 9.) ; 1848. jan. azt írja : »S tudja-e kegyed mi jutott eszembe . . . Kegyednek a *Zrínyiaszt* le kell fordítani.« Arany annyit válaszolt : »Majd gondolkozom.« (1848. jan. 27.). Zrínyi műveinek megújítása

régi terv volt ; 1847. kiadta Székács Pál. Mikor 1859-ben Arany akadémiai székfoglalója Zrinyi nagy művéről a *Budapesti Szemlében* megjelent, híre járt, hogy át is dolgozza (Tompá, 1860. febr. 1.). A Zrinyiász nem szorul olyan értelemben lefordításra, mint a Nibelung-ének, melynek régi nyelve mai olvasónak érthetetlen. Arany kegyelettel nyult a feladathoz. Azt írja Tompának (1860. márc. 30.): »... pár évvel ezelőtt megkísértettem, mire mehetnék Zrinyival, meghagyva úgy *amint van*, csupán verselését téve élvezhetőbbé azáltal, hogy *cezurdítlan* sorait a szavak másképp rendezésével cezurássá változtatnám, és ahol ríme nagyon rossz, mással pótolnám, *tulajdon szavaiból*. Ilymódon az első éneken át is mentem, s még akkor felolvastam Toldynak, ki, úgy látszott akkor, nem igen kap rajta. Most az akad. gyűlésen megszólít, nem volna-e kedvem Zrinyit oly módon átdolgozni, népszerű kiadás számára ; én mentegtettem magamat, idő s kedvhiánnyal, s a dolog azóta ennyiben hallgat. — Oly *nyelvbeli* s másforma átöntés, milyet a lapok emlegetnek, soha, eszem ágában sem fordult meg, nem is hiszem, hogy valaha igaz költő olyat merészlene.« Úgy látszik, Toldy tervéből eredt a szóbeszéd. Toldy maga is kiadta Zrinyit Kazinczy Gáborral együtt, 1853-ban, megújított helyesírással. A terv nem aludt el. 1863-ban megjelent »Zrinyi Miklós Szigeti veszedelme. A mai nyelvhez alkalmazta s magyarázó név- és szótárral ellátta Greguss Ágost. A *Magyar Remektrók* gyémánt-kiadásában, I—II.« — Az előző szerint »a kifejezés erejének nem ártva, . . . a mostani kiejtést és nyelvszokást alkalmazta.« — 1892. Vékony Antal máramaroszigeti tanár népies átdolgozása jelent meg. 1927-ben Mészöly Gedeon adta ki ; rövidebb címe : »Szigeti Veszedelem, új versekben. A Magyar Népmívelők Társasága kiadása. Ára 24 fillér. Bevezetésében a négyes rímek nagy megkötöttséget hibáztatja. »Ma Zrinyi is páros rímekben írta, ha a mostani kor magyarjaihoz akarna szólni.« Átirása hangzatos, de félsorokat költ újra, az eredeti értelméhez híven, kifejezésekben szabadon. Arany átdolgozása az ötvenes évek derekáról való.

Az utolsó magyar. Kéziratán nem volt törlés. A költő 1858-ban kevés költeménytírt, levert volt, egyrészt egészsége, másrészt a közhangulat miatt. Páultság vett rajta erőt. 1858. február 9-én azt írta Tompának : »Egy nagy súly nehezült még lelkemen, azon meggyőződés, hogy én többé nem vagyok képes költői művet alkotni. Próbáljuk meg. Kezdtem valamit, s folytatom még ma is, naponkint — nulla dies sine línea — egy-két sort írva, de jót, vagy legalább olyat, mi teljesen kielégít. Bevégezem-e? azt nem tudom.« Ez a mű *Az utolsó magyar*. Érzésben a hazafias balladák sorába tartozik, tárgyban mintegy előkészítője a hún eposznak. A közhangulat ezidőben készséggel fordult az ősi mult felé. Történettrók a mult tanulságait, nagyságát mutatták fel, biztatásul a jövőnek, költők és írók a mult dicsőségét. Arany borús képzelete előtt Vörösmarty *Szózatának* fenséges képe merült fel a nagy sírról, hol nemzet süllyed el. Tárgyát Szalay nagy művének II. kötetéből vette (megjelent 1852., 31. 1.), ott olvasta, hogy IV. Béla az ázsiai rokon néphez dominikánus szerzeteseket küldött, hogy őket keresztény hitre térítsék. Julián szerzetes-társa megírta, hogy Julián csakugyan rájuk akadt az Etel-Volga vize mellett, azok megörvendtek neki, magyar nyelven beszéltek, értették őt, ő is azokat. Sokat tudakozódtak testvéreik királyáról és országáról és mohón figyelmeztek mindenre ; igen régi hagyományokból tudták, hogy a nyugatra szakadt magyarok tőlük származnak, de hogy hová kerültek, arról nem volt tudomásuk. Szomszédjuk a tatár nép volt, s az sem volt képes őket legyőzni. Julián találkozott is a tatár fejedelem követével, aki tudott magyarul, s elmondta, hogy a mongolok nyugat felé készülnek s minden népet meg akarnak hódítani, amely útjukban áll. A törzs örömeit marasztalta Juliánt, de ő tudatni akarta szerzetes-társával

útjának eredményét. 1237. júniusában megvált tőlük és december 27-én Magyarország földjére lépett. A kor, melyben e költemény keletkezett, szinte példát mutatott egy népfaj hősi küzdelmére, Samil és a cserkesz nép harcaiban, amely versekben és regényekben nálunk is nagy visszhangot keltett. Jókai *A varchonták* c. regényében (1851.) hasonló világot rajzolt; az agg fejedelemnek is egyetlen gyermeke, leánya van, aki szerelmének feláldozza hazáját. Erre Kéky Lajos mutatott rá, valamint arra is, hogy Ogmánd nevét (opaforcus apját) Anonymusnál találta meg, Leventéét Horváth Endre *Árpádjában*. (Kéky Lajos: *A. J. Utolsó magyarja. — Tanulmányok A. J. epikájáról*, Olcsó Könyvtár.) — A második szakasz tájrajzát 1857-ben Szalontáról a Körös völgyébe tett kirándulón a költő látta. »Láttam száz meg száz bizarr alakú szikláival, — s mondhatom szebb ám, legalább vadregényesb, mint a szép Diósgyőr» — írta Tompának, 1857. október 4-én.

Ennyi tanulmány és előkészület után a művet mégsem fejezte be. 1858. június 5-én csüggedten írta Tompának: »Kezdtém egy költői beszélyt, rövid nyolctagú sorokban és rímbe, de kezdetnek maradt. Az Ázsiában apáinktól elvált és ott elpusztult magyarság halálát akartam megírni, szóval olyan: „utolsó magyar”-félét komponálni, közös *végasztalásunkra*. A multban tükrözni a jövőt. De nem bírom, belefáradtam.» Ezt a szót: *végasztalásunkra*, aláhúzta; hihetőleg azért, mert másképen kell érteni, vagy biztatásul, hogy a nemzet átélte már nagy megpróbáltatásokat. — Még egyszer, talán *Toldi szerelme* befejezése után, elövette, hogy e kisebb művét befejezze; ekkor írta hozzá a XII. szakaszt. (Arany I. a HV. bevezetésében.)

Erről a tárgyról több feljegyzés maradt a költő hagyatékában. Az első, legrégebbi, egy papírselektkén, írccnna, ez: »*Az utolsó magyar*. II. Topografia. III. Ogmánd laka. Gyűlés hívatik össze. IV. Tanácskozás a kivándorlásról. V. (Szende) Szendike. A tatár főnök. VI. A tanácskozás folytatása. Vége. Küldöttek. VII. Szendike a tatárt megmenti. VIII. (A tatár-dúlás híre.) Szendike halál révén. A (Dzsingisz) Timur hada. IX. Harc. Ogmánd két fia elesik. X. Harc. Ogmánd kétségbeesett küzdelme.

»Circiter, midőn az új honba vándorlás elhatározott, az örök hírül hozták, hogy a széleken tatár csapatot láttak, vadászattal foglalkozót. Ogmánd parancsot ad: menjenek ellene, s ha lehet, foglyul ejtsék. Sokat levágnak, a tatár khán fia, ki szinte ott van, megsebesülve Ogmándhoz vitetik. Ez követeket küld a khánhoz, hogy fia kezökben, de nem adja ki, ha csak meg nem engedi, hogy népével átvonuljon tartományán. A khán elfogadja a feltételt. S már indulni akarnak, midőn tatar hozdák veszik körül a hegyvidéket, hol lakik Ogmánd. Timur Lehk jól e kiáltás hangzik mindenfelé. Ogmánd megcsalva érzi magát s a khán fiát meg akarja öletni, de leánya elszökteti. A leány szerelmes a khán-fiba. Tettét maga bevallja, miért szigorú apja alkalmazza a törvényt, miszerint a nő, ki idegent szeret, halállal lakol. Fiai elesnek a mongol elleni harcban, az öreg néhány fő emberével, egy hozzáférhetetlen barlangba vonul, ott védendő magát az utolsó percig. A hely hozzáférhetetlen, de a kedvese sorsát megtudott khán-fi vezet a tatárságot ismeretlen utakon. — Ogmánd vi s elesik.»

A második terv új mozzanatokkal bővül. Címe: *Ogmánd. I.* »A magyaroknak Dzsingisz-khán pusztításából megmaradt töredéke, mely hozzáférhetetlen bércei közt lakik, európai rokonaik híret hallván, elhatározza magát a kiköltözésre. Kipcsak tatárbirodalmon keresztül kell jönniök, hogy a még akkor uralkodó Nagy Lajos birtokaiba jussanak. Elhatározzák tehát, ajándékkal követet küldeni Kipcsak urához, a tatár khánhoz,

de mielőtt ez történnék, a véletlen kezökbe adja a khán fiát. Ez ugyanis a hatalmas Timur Lenkhez apja által túszul küldve, épen az Ural vidékén vonul el fényes kísérettel, mit a magyarok szemfűl őrei észrevévén, jelzik Ogmándnak kürtszóval, s a magyarság kirohan, martalékra. A kíséret nagyobb része levágatik, a khán fia sebet kap s fogságba jut. Épen jó víz Ogmánd malmára, ez most foglya váltságdíjául követeli a szabad átvonulhatást. — II. Azonban Ogmánd leánya, a szép Emze, megszereti a khán fiát; ez is azt. Midőn felgyógyult, — s míg a követek vissza nem tértek — megszabadítja, megmutatván neki a rejtek utakat, mit csak a hegylakó magyarok ismertek, (a khán fia kötött szemmel hozatott be). A khán-fi erőlteti a lányt szökésre, de ez nem teszi, mert érzi, hogy szerelme vétkes, *halálos bűn*, t. i. magyar nő, ha idegenhez megy, a törvény szerint halál leánya. Ezáltal akarják ugyanis nemzetiségüket vegyületlenül megóvni. A leány keblében tehát a szerelem küzdött a törvénnyel: ő nem reméli, hogy kedvesét bírassa, de azt legalább, hogy megmenti, hogy magát elveszesse. Ogmánd megtudván leánya tettét, összehívja véneit s önlányát, mint kétszeres árulót, halálra ítelteti. — III. A khán fia megszabadulván, hazamegy. Apja dühében leleti a magyar követséget, annyival inkább, mert a túszok küldésének elmulasztása miatt a közelgő Timur khántól fenyegetve van. Fiát küldi a hegylakók ellen, hogy magát rajtok bosszulja meg, kinek azonban reménye van, hogy kedvesét még megnyeri, alku útján. Midőn a hegyvidék határához ér, alkudozni kezd, hogyha Ogmánd kiadja leányát, ő elfordítja róla a csapást. De késő. Ogmánd a lányt megölette, sőt ha élne, sem állna rá, úgymond, a feltételre. A khán-fi most elkeseredetten ostromolja meg a sziklafészeket, a magyarok vitéz ellenállás után mind elhullnak, legvégül Ogmánd, — *az utolsó magyar.*

Az utolsó feljegyzés, mely a költemény végéhez van csatolva, kerekb s magába olvastja a korábbiakat. Jele ez annak, hogy a költő sokáig ébren tartotta tervét képzeletében.

Ariostóból. Kéziratából mindössze az 1—4. stanzák voltak meg. Fölöttük ceruzával: *Kíséret*. Közölte az ÖK. Elegyes Darabjai közt. A kéziratról a nyomtatott szöveg eltéréseket mutat. A kéziratban:

1. v. 2. sor: *S harc lesznek tárgyaim.* —

3—6. sor *Hogyan jöttek által, Frankhon általmára*

A mórok a tenger innenső partjára,

Agramant királyuk dühének miatta

Ki fiatal gőzzel fenjen hánytorgatta, —.

2. v. 1. sor *Rolandról is fogok szólni egy versben,* (az utolsó két szó alá van húzva a sajátos értelem kiemelésére).

4. sor: *Noha'előbb minden —.*

6. sor: *Ki majd-majd elvette —.*

3. v. 1. sor: *Fogadd el Herkules (nemes) dicső —.*

2. sor: *(Ragyogó) kiváló fénye —.*

3. sor: *fogadd ó kegyesen, amit ad —.*

6. sor: *Szóbeszéd egy részben —.*

8. sor: *Im, mind neked szánom — jav.: mind neked ajánlom —.*

4. v. 1. sor: *ama nagy hősökkel egy sorban —.*

2. sor: *Kiknek dicséretét zengem a mult korban —.*

3—5. sor *Majd hallasz Rogerről*

Fényes elődidnek volt

Hallani fogsz róla híres győzedelmet —.

7. sor *És ha engedvén —.*

Nyomtatásban az ÖK. Elegyes Darabjai közt, 1858. évszámmal.)

Ariosto egyik amazon-hősnőjét a költő már *A nagyidai cigányok*-ban említi, Bradamantét, (III. én. 202. a variausokban). — Eposza megvolt a költőnél, Streckfuss német fordításában; a kötetben semmi nyoma, hogy az eposzt először németül olvasta volna. Ariostot az *Il Parnasso Italiano*-ból ismerte meg, hol életrajza és műve Dante és Petrarcaé után következik. A szöveg szelén sűrűn feltűntek gyöngybetűi; a ceruza színe már elfakult, sokhelyütt csak bevéssődött nyoma látszott. Nagyrészők egy-egy ritkább szót fejt meg a latin vagy olasz gyökből; ritkulnak, amint belejő a régi olasz nyelvbe. Egyéb megjegyzése kevesebb, mint Tassónál. Bejegyzéseit l. e kiadás *Vegyes Művek* kötetében). Ariostót 1856-ban kezdte olvasni, mindjárt fordított is belőle. 1857. pünkösdjén Toldy Perenc meglátogatta Kőrösön (a költő levele Szilágyi Istvánnak, 1857. dec. 3.), akkor megmutatta neki fordítását. (Ebből látni, hogy előbb fordított Ariostóból, mint Tassóból). Toldy mindjárt elkérte tőle az *Új Magyar Múzeum*-ba, közlésre. (aug. 7.). 11-én Arany azt írja Toldynak: »Ariostoban mitsem csináltam azóta. A meglevő rész cselekménye nem elég érdekes arra, hogy közöltessék. Egy gömbölyű epizódot kellene kiválasztanom, de az nehéz, annyira egymásba vannak szöve a cselekmények.« Toldy tüstént felel (aug. 12.): »Ariostót nem sürgetem. De az, ami van, előttem nem tartalmaz milag, hanem formailag igen nagybecsű, s ha szerencsém lehetett volna, vagy lehetne azt adni, megmondanám, miért adom, meg hogy kegyed mit akart vele, mikor, studiumul, próbálkozott. Megvallom, mélyen hatott reám e kísérlet, de azt is hiszem, a *Múzeum* olvasói . . megértettek volna, mit akarok ilyenek közlésével.« — Később olaszországi útjáról emlékeztetőül egy Ariosto-kiadást küldött a költőnek *Bibliotheca Classica Italiana*. — *Opere di Lodovico Ariosto*. — Con note philologiche e storiche. Volume unico. Trieste, 1857. Beleírva: *Arany János tisz. barátomnak, szíves megemlékezésem jeléül*. Genua. jun. 21. — 73. — T. F.

Ariosto eposzának legszebb helyeit lefordította Radó Antal, 1893., a Kisfaludy-Társaság kiadása.

Soltész Elekné: *A. J. olasz irodalmi kapcsolatai. A n. — körösi Arany János Társaság Évkönyve, 1936—37. — 70—72. l.*

Tassóból. Kéziratából egy csak töredék volt meg, egy papírszeletkén, tintával írva, így:

*Éneklek a szent harcot, a vezért,
Ki megváltónk nagy strját visszavette,
Sokat lón ésszel, kézzel ő ezért,
Sok szenvedésbe telt győzelmi tette.
Hiába holt fel a pokol s a tért
Két földrész népe mindhiába fedte:
Őt kegyeléd az Eg s szent zászlai
Alá megtértek bolygó társai.*

Utána a második próba ceruzával, két sorban tér el az előzőtől
4. sor: *Sok bajba telt (magas) dicső győzelmi tette —.*

7. sor: *Megadta Isten, hogy szent zászlai —.*

A második stanzából ennyi van:

*Óh Múza, ki fejed nem kötözöd
Múlt babérral, mit Helikon ad,
De mennyben, a boldog karok között
Van csillagokból fényes koronád — újra kezdve:
Óh Múza te, ki homlokodra nem kötsz
Múlt babért, minőt Helikon ad,
De fönn az égben .*

A töredéket egészben kiadta az ÖK. Elegyes Költői Darabjai között, 1858. évszámmal, a cím alatt: *Fordítási kísérlet.*

A *Megszabadított Jeruzsálem* teljes fordítását prózában 1805-ben adta ki Tanárki János. »Hüisége azt mutatja, hogy nem másodkézből való átültetés.« (Radó Antal: *A magyar műfordítás története, 1772—1831.* — *EPhK.* 1881.) Ezt a fordítást olvasta Arany 1831-ben. (Önéletrajz). Később Streckfuss német fordítását: *Torquato Tasso's Befreites Jerusalem*, übersetzt von Karl Streckfuss, Halle, Schwetschke und Sohn, 1840. Megvolt Arany könyvei közt. (Tassó ismerete már *Az elveszett alkotmány*, varázs Armida'-ján látszik.) — 1856-ban eredetiben olvasta (Tompának, okt. 4.), némi lemondással: »... már — koromban — nyereségnek nem tekinthetem.« (Ercseynek okt. 31.) Olasz nyelvű könyve: *Il Parnasso Italiano* (I. Dante költ. jegyzetét). A lapokon sűrűn feltűnnek utalásai Homerosra, Vergiliusra, főképen Zrinyire, megjelöl kölcsönzéseket Ovidiusból, Dantéból is; hasonlatokat, machinákat, némely nemzeti vonást. (A XV. ének végén és *Zandirhám* bírálatában.) Természetes, hogy fordításával is megpróbálkozott. (Előtte egyes részletekkel Kisfaludy S. és Kazinczy is.) 1858-ban azt írja Tompának: »... az olaszokból kísértem meg egyes strófákat — Ariostóból, Tassóból — de nem megy. Mathusálemi kort kellene érnem, ha akármelyiket be akarnám végezni« (jún. 5.). Midőn fordítását kiadta (ÖK), azt írta róla: »Tassót és Ariostót nem volt szándékom egészen lefordítani, csak kísérletet tevék, minő hang s forma lenne alkalmas mindenkikhez.«

Tasso tanulmányozása másképp is gyümölcsözőtt: *Zrinyi és Tasso* összehasonlításában — ez volt székfoglalója az Akadémián, 1859. okt. 31. A félbemaradt dolgozatot vázlatos följegyzései folytatják, ezeket pedig kiegészítik Tasso szövege mellé irt bejegyzései. (E kiadás *Vegyes Művek* kötetében.) Szívén fekiútt Tasso lefordítása. Mikor Bálint Gyula székély lelkész fordítása — rímes hexameterekben — megjelent, Arany *Koszorúja* nyomban ismertette (1863. I. félév, 476. l.). A fiatal pap-költőt, János Gusztávot, Arany buzdította Tasso lefordítására. 1873-ban közölt is mutaványokat a *Budapesti Szemlé*ben; az egész 1893-ban jelent meg.

MONDACSOK I.

(Ezt az elnevezést a költő maga adta ezen apróságoknak.)

Félmagyarság. — **Cilinder.** Először a HV. közt. 1860-ban tüntetésűl országzerte dívatba jött a magyar viselet. Ekkor írta Jókai népszerűvé vált versét a *Magyar dívat*-ról. Arany nem volt barátja a külsőségekben nyilvánuló hazafiaskodásnak, különben is visszásnak találta a felemás magyarkodást: attilához a pantallót, kaputrokhoz a csizmát. Azt írta erről Tompának (1860. márc 30.): »A ,talpig magyar' időszak még nálam sem állott be... Volt idő, és pedig nyomasztóbb légkörben (1850—52), hogy kinevettek a magyar nadrággal, megvárom most, míg kinevetnek a némettel is. Félek, hogy ha csináltak, *kimegy a dívatból*. . . Felöltönyöm mindig volt magyar is, az most is van és hordom — de sarkantyút nem veretek. Az ily gebe pegazus, mint az euyém, nem való sarkantyúhoz.« — Cipőjére, Benkó tanusága szerint, üttetett egy kis gombot. (Ugyanerről Tompa Aranynak; 1860. febr. 1.)

1861. (I. a *Rendületlenül* költ. jegyzetét az I. kötetben.) Ez év nagy költeményei mellé tartozik. A költő nem adta ki, csak a Hátrahagyott Versek közt jelent meg.

A két madár. Először a HV közt. Egy verstárgy feljegyzése. A »kalit börtöne« az abszolutizmusra, a zöld ág a látszat-alkotmánnyal kecsgetető

októberi diplomára vonatkozik. A fiatalabb nemzedéket, mely már nem emlékezik 1848 eszményeire, megtevesztheti ez, a tapasztalt kor tisztában lát. — Ugyanezt a gondolatot fejezi ki a *Kies ősz* költemény, szintén természeti képbén. (L. az I. kötetben.)

Coronini. Közölte a *Budapesti Hírlap*, 1882. okt. 28. — Másodszer a jelen kiadás. 1861-ben, miután az országgyűlést — mind a két Ház óvása ellenére — feloszlatták, Coronini táborszernagyot küldték Budára főparancsnoknak.

Cynismus. Egy papírszeletre volt odavetve, a cím alatti sor nélkül. Nyomtatásban először az ÖK. 1867., *Elegyes Költői Darabjai* közt.

A kéziratban: 12. sor: *Őn tudja Doktor, wie ich meine*, — *jav.*:
a mai sorra —

9—12. sor *Hajdan bikákkal vitt e hű eb,
A havc tüzes szeléndéke,
Bátran rohant, midőn uszták,
Előtte minden rettege.*

12. sor: *rossz agarat* — *jav.*: *vén agarat* —

Alkalmi visszavágás a kiegyezési tárgyalások alatt bécsi hírlapokban gyakran megszólalt kicsinylő, sértő támadásokra, mikor az országgyűlés nem fogadta el Bécs alkotmány-tervét, sem a feliratokra adott királyi választ. Az *Allgemeine Zeitung* támadásai ellen több lap kikelt, az *Ústökös* is, 1862. aug. 23.

Az éleclapok rajzolóhoz. Először a HV kötetében.

Poéta és politikus. Először a HV. közt. — 1862. jul. 28. a költő azt írta Tompának: »Engem Balassa (úgy hallom, Eötvös kértére) magától fölkeresvén, kihallgatta nyavalyámat s egy hónapi fürdőt rendelt Szliácson.« Aug. derekától szept. közepéig időzött ott. Menet útba ejtette Sztregovát, két napot töltött Madáchnál, aki azután kocsin vitte el őt a fürdőbe, s két napon át vele maradt. E kis versen kívül a költő ez idő alatt nem írt egyebet. Ott, a fenyvek közt, támadt ez az ötlete, mely a természeti képnek a cím szerint mélyebb vonatkozást ad. A politikai feszült várakozás vont magára minden figyelmet, az irodalom, mely egy évtizeden át a közélet egyetlen szava volt, egy időre háttérbe szorult. Szóvá tette ezt Eötvös József, a főleledt Kisfaludy-Társaság 1862. évi elnöki beszédében. »Nagy kötelességeink háttérbe szorítják a tisztán művészi és irodalmi érdekeket... Vajon e társaság, melynek feladata tisztán irodalmi, számolhat-e a nemzet pártolására? Nem lesznek-e inkább sokan, kik egy tisztán esztétikai és irodalmi intézetnek fölélesztését — oly pillanatban, midőn a nemzet legfontosabb érdekei forognak kérdésben — ha nem is károsnak, legalább a nemzetre nézve egészen közönyösnek tartják?« (A Kisfaludy-Társaság Évlapjai, UJ folyam, I. — Eötvös Összes Munkái, VIII. kötet, 251—52. l.) Pákh Albert Tompának: »...ki is gondolna most ily *fabó fülemilékre*, mikor az egész világ feje nagyobb dolgokkal van tele.« (1866. febr. 6. — IK. 1917.— 80. l.)

A SZERKESZTŐI ÉVEKBŐL.

A Három Pipa utca. Először a *Szépirodalmi Figyelő*ben (szerk. Arany János) 1861. febr. 27. Itt a harmadik sor: *Méltó, hogy...* — Másodszer a HV. kötetében.

Pestre költöztek Arany a Három Pipa utcában fogadott szállást. »Négy jó szobás szállás — írja a Tompának, 1861. aug. 25. — de baj az, hogy a központtól kissé távol, hogy második emelet; főképp pedig nagyon zajos volt. A *Szépirodalmi Figyelő* 1861. febr. 27.-i 10. sz.-ban azt írta: »...úgy

megörülénk a tragikomikus pipák reménybeli távozásán, hogy tüstént az itt alább olvasható verset rögtönzők, mely keveset ér ugyan, de elég jó a három pipa mellé. A vers utcát a főváros Kísfaludyról szándékozott elnevezni; azért említi a vers Kísfaludy Károly *Pipadalát*. — A 21.-ik sz.-tól szerkesztői szállásul csakugyan a Kísfaludy utcát nevezi meg a lap. A 41. sz.-ban (aug. 15.) a hírek közt ezt olvashatni: »A Zöldkert utca a benne levő intézetről Reáltanoda utca új nevet kapott. A mi Kísfaludy utcánk pedig, úgy látszik, megmarad 3 pipának.« Okt. 3.-án vissza is kerül a lapra a régi utcanév. Ma Erkel-utca. A költő az Üllői út sarokházában lakott 1864. tavaszáig; ma emléktábla jelzi egykori lakóhelyét. (Bővebben Bisztray Gyula, *Irod. tört.*, 1945. 42—44. 1. ig.)

Levelek Jókaihoz. Az I. egy kék papír-szeletkén: *Jókaihoz, 1861.*; nyomtatva az ÖK. 1867. Elegyes Darabjai közt. Az első vsz. végén a kézíraton csak: *Ritter von...*, az ÖK. egészítette ki így: *Ritter von Schm..* (Schmerling.) — A 12. sorban a kézíraton: *Neugebäud.* — jav.: *Nájgebájd.* — ÖK.: Neugebäud. (Ott volt fogoly Jókai, szerkesztői vétségért.) — A II. levél először a HV. közt.

Pestre költözését Arany két körülményre alapította. Egyik a Kísfaludy-Társaság igazgatói állása volt, melyre 1860-ban választották meg másik egy hetilap alapításá. Az előbbi évi 5—800 ft. fizetéssel bízta, de az alapítók száma alacsony maradt (Tompának 1861. febr. 23). Eleinte a lap előfizetői sem haladták meg a négyszázat (Arany Juliska levele Erceyhez, 1860. nov. 16), később felvergődött 7—800-ra. (Arany Tompának 1861. febr. 23.). A lap 1860. nov. 7. indult meg, *Szépirodalmi Figyelő* címen. Az időpont nem volt kedvező. Minden érdeklődés a politikai események felé fordult. A szerkesztés sok munkával járt. »Cikkre-cikkre kell összekódolnom minden számot« — panaszolja Szásznak (1860. dec. 27.). Jókai készségesen támogatta barátját. A *Szépirodalmi Figyelő A kuruc-világ után* c. elbeszéléssel indult meg, mely őt számra terjedt. A második évfolyamot is ő nyitotta meg, *Egy szegény asszony története* c. keleti elbeszéléssel (1861. 1—5. sz.), épen ezt a keleti novellát sürgeti a levél. Bizonyítja ezt az 1. vsz. célzása is az országgyűlés feloszlatására, 1861. aug. 22. — Schmerling volt az, aki a Reichsratban azt fejtegette, hogy a nemzet a forradalommal eljátszotta régi jogait (Verwirkungstheorie). Ezért mondja róluk Arany »fikció«.

Az utolsó sor »szemfedő« célzása a *Figyelő* fenyegető megszűnésére vonatkozik, mi 1862. okt. végén be is következett, az új évvel azonban a lap átalakult *Koszorúvá*. Ebben jelent meg Jókaitól az I. félévben a *Milyenek a nők?* előszava, május 17.; a II. évf. 1. sz.-ban, január 3., *Fredegonda*; a 3. sz.-ban, január 17., *Lucretia*. — A II. levél, mely októberben kelt, távol esik az időpontoktól, alkalmasint az első levél sürgetése. Kézíratan tréfásan I. S. (a pecsét helye); kicsire volt összehajtvá, úgy látszik, maga csúsztatta Jókai kezébe, alkalmasint egy ülésen. A cigány-adomát külön is papírra vetette, *Régi adoma* címen. — (Baros Gyula: *Jókai és Arany.* — Bpest, 1925.)

Epitafium. Legjobb barátai figyelmeztették a költőt, hogy lapja, a *Szépirodalmi Figyelő*, túlságosan komoly. Sok helyet foglal el benne a kritika, a több folytatáson át húzódo iránycikk; azt ajánlották, legyen nő-olvasmány is, adjon képet, (amit Arany régi írók arcképeivel oldott meg). Két évi fennállás után a *Figyelő* csakugyan megszűnt s helyébe 1863. jan.-ban a *Koszorú* lépett. Erre az új folyamra céloz a vers. Szana Tamás közölte, a *Vasárnapi Újságban*, 1882. 44. sz., azután a HV. —

Ősz felé. Először a HV. kötetében, a Forgácsok között. A *Szépirodalmi Figyelő* és a *Koszorú* szerkesztése (1860. nov. 7. — 1865. jún. vége

közt) évekig elvonta Aranyt a költői munkásságtól, több verse töredékben maradt.

Szüllőhelyem. — **Szüllőtöldemhez.** Az első be van írva a kapcsos könyvbe, irónnal, *Pázmán lovag* (1856.) után; a másik egy papírdarabkán. Az első a HV. kötetében, a másik a jegyzetes kiadásban, 1924. — Beöthy Zs. *Arany hazavágása.* — *Romemlékek, I.*

Arany Körösről is, Pestről is folyvást haza vágott Szalontára. »Még vagy két évig fön kellene tartani magamat Pesten, akkor némi kilátással a, független szegénységre; leköltözhetném Szalontára.« (Tompának, 1865. jan. 26.). »Nem pusztán a rötség hajtott erre, inkább az, hogy még valamit kedvem szerint dolgozhassak.« (Ercseynek, 1865. jún. 29. — *L. Epilogus* c. költeményét is.)

Szép ősz. Először a HV. közölte.

Görögbl. Első három sorára — ceruzával írva — ráakadt Debreczeni Ferenc, a csonka toronyban őrzött ezen könyv hátlapján: *Anacreontis Carmina.* Nova editio. . . e recensione et cum notis Rich. Fr. phil. Brunckii Lipsiae, 1829. A könyvbe bele van írva: Ercsey Sándor, 1842. *I.K.* (1923. 90. 1.)

1.

Itt így van: *Mirtuszlombbal övedzem én a szablyát,
Mint egy Harmodiosz s Aristogeiton,
Mikor a népszarlót megölek.*

Az egész egy papírlapon, melynek másik oldalán 1861-ből való feljegyzés volt: »Pest város általam ismert és bejárt utcáinak névsora, ABC-rendben (1861).« Közölte az *Irányok* c. cikksorozata harmadik részében, Kallisztratész nevével. (*Némi párhuzam.* — Y jegy alatt, *Szépirod. Figyelő*, 1862. II. félév, 11. sz.) — Az ÖK. 1867. az *Elegyes Költői Darabok* közt közli, évszám nélkül. Kézi példányában még javításokat tett ironnal: 4. sor: *És Athenaet egyenlő joguvá tevék* — 11. sor: *Mikor Athenae szent áldozatin* — 1860. nyarán azt írta Arany Csengerynek: »... e nyáron a félig értett, félig elfeledt görög klasszikusoknak oly lévvel döltem, hogy szem- és elmetompulásig olvastam őket« (júl. 9.). Ez időből való lehet ez a fordítás. — Harmodiosz és Aristogeiton az atheni zsarnok Hypparchos megölei (Kr. e. 514.). A testőrök megölték őket; az utókor szobrot állított nekik az Akropoliszon, énekesek dicsőítették emléköket. Kallimachosz (Kr. e. 310—240) ezzel az énekkel.

Kítör az. Flórször a HV. közölte.

Széchenyi tiszal oszlopára. Mind a háromnak kéziratja egy lapon volt: *Tiszai oszlopra. Gróf Dessewffy kérelmére.* (máj. 1862.) — Az I. és II. szoborra volt szánva, a III. alatt ceruzával: »*Azt gondoltam, szobor lesz, úgy hallom: oszlop, statua nélkül.*« — Az elsőt kiadta az ÖK. közt, a másik kettőt félretette, csak a HV. gyűjteménye közölte.

A kézíraton:

II. 1. sor: *édenherti* — édentáji —

3. sor: *letőré zabolára vetellen* — félisteni karral.

4. sor: *kígyózza borul* — simúl

III. 1. sor: *az ember* — kis ember

2. sor: *nagy eget* — az eget

Dessewffy Emil, az Akadémia elnöke, tájékoztatót csatolt kérelem mellé. Az Akadémia szürke papírján, ceruzával — amint nyilván egy ülés alatt vetette oda — e sorokat találni Arany levelezése közt, az Akadémiában »Széchenyi volt a Tisza-szabályozás megindítója, sőt mondhatni

alkotója. A vállalat ujsága, a feladás nagyszerűsége, a pénzállapotok szűk volta, a készen álló pénznek csekélysége, a tenni leginkább szeretők cselekvési kedvét is megzsibbasztva tarták. — Ő nem habozott, s magával ragadta azokat is, kik a szükségesre ráismertek, de az akadályokat látva, szerették a cselekvést halasztani, míg majd az ország fogja fölájkeiket gátakkal védeni! — Megindult 1846-ban a nagy és korszerű munka. Ő 1848-ig vezette csak. Igen súlyos idők következtek. Dacára ezeknek, folytak és folynak a védmunkálatok. — Ma körülbelül száz mérföld hosszú védgátak állanak. Ezek közül maga az Alsó Zabolcsi Társulat 18 mérföldnyit épített. — A Társulat azon helyen akar Széchenyinek egy obeliszket állítani, a Dob-Polgári gát tövében, hol ő a szabályozást az első kapavágással tetteg megkezdte. Ide egy pár sor fölírás kell. Ízt bizalommal Arany Jánostól várja — Dessewffy Emil. (Dessewffy elnöke volt az alsó-zabolcsi Tisza-szabályozási Társulatnak.) Az emlék képe közölve van Ferenczi Zoltán *Irodalom-történetének* 337. lapján. — Dessewffy Szász Károlytól is kért ilyen epigrammokat. Három közölve van Szász *Kisebb Költemények*, 1883. I. köt. 367—68. 1. Szász jegyzete szerint az oszlopra az övéi közül az első van felvésvé.

Anyagond. Először a *Koszorúban*. (szerk. Arany János), 1863. I. félév, ápr. 19., — *Asszonyélet*. — *Költemények Johannától* c. könyvismertetésben, mutatványul, A. J. aláírással. — Másodszor a *Protestáns Képes-Naptárban* (szerk. Dömötör János), Uj folyam, 1873. 27. 1. — Harmadszor az ÖK. Elegey Darabjai közt.

A verskötetre Arany figyelmét, mint az ismertetésben mondja, a *Volkszeitung* elismerő cikke hívta fel. Johanna álnéven Falck Johanna írt, kinek 1862., 1863. 1865. években jelentek meg kötetei. *Lexikon Deutscher Frauen der Feder*. Eine Zusammenstellung der seit dem Jahre 1840. erschienenen Werke Weiblicher Autoren, nebst Biographie der Lebenden und einem Verzeichniss der Pseudonymen. Hg. von Sophie Pataky. — Berlin, 1898.)

Álom és vágy. Mátyás Flórián egy értekezésének hátlapján, ceruzával, az értekezés 1863-ból való. A második sor előbb így indult: *Óhajt míg éber...* Debreczeni Ferenc közölte, a költőnek a szalontai csonka toronyban levő könyveinek bejegyzéseiből. (A. J. *szeljegyzeteiből*.-I.K., 1923. 90. 1.) Másodszor a KK. jegyzetes kiadásában.

Testvéri ünnep. Kéziratán a cím így volt: *A testvérülés innepé*. — Nyomatva először ÖK. 1867., az Elegey Költői Darabok közt.

A kézirat on :

- 3. sor : *karcú páлма* már — jav. szűzek dísze már —
- 21. sor : *hív s fényszomju*, testi — jav. játszi, tetszi, testi —
- 33. sor : *magányos* —
- 37. sor : *Madár az ágon mennyi bút nyögell* — jav.: a lombon — nyögel —
- 43. sor : *lelkesült* —
- 45. sor : *De a leányka hogy nőtt, a dalon* —
- 48. sor : *szállhat és jöhet* —

A múlt század hatvanas éveiben sok vita folyt a színműirodalom terén a költői vagy a színi hatás elsőbbségéről. Egyesek a pusztá színszerűség, a színpadi fogások döntő hatása mellett kardoskodtak, voltak viszont, akik a költőiséget tartották előbbvalónak, sőt egyedül fontosnak. A kettő nincs ellentétben, a színpadon mindkettőre szükség van s csak együtt érvényesülnek igazán. Ugy látszik, Arany ehhez akart hozzászólni, költői módon.

Horatiusból. Kéziratán nem volt évszám. Az írás a 60-as évekre vallott. Először az ÖK. 1867. Elegendő Darabjai közt.

A kéziratón :

14. sor : *Maga Vénus már kacag rajt*
És a nimfák együgyűn —

19. sor : *Bár szidalmaz*

A Mab királyné. Először az ÖK. 1867. — A kéziratón : »*Reményi kedvéért fordítottam.*« — Arany 1858-tól fogva készült komolyabban Shakespeare-darabok fordítására. 1859. elején fogott bele a *Nyáráji álom* lefordításába ; *Hamletet* 1866-ban, *János királyt* 1868-ban fejezte be. Eközben látogatta meg Reményi 1865-ben ; ekkor kérhette meg e részlet lefordítására. (L. a *Reményinek* c. vers jegyzetét.)

Görgey Arthur leányának. Először a KK. 1894.—1849.-ben Görgey Nagy-Szalontán keresztül vonult seregével Világos alá. A fővezér öccse felkereste a költőt, le is írta szomorú találkozásukat. (Görgey István : *1848. és 1849.-ből*. III. kötet, 343—345. l.) Görgey Arthur külföldön olvasta *A nagyidai cigányokat*, elérte célzásait, s midőn 1867. után hazatért, fölkereste a költőt. Leánya, Berta, előbb is többször megfordult Pesten rokoni látogatáson. Ilyenkor felkereste Aranyékát. Így kérhetett verset emlékkönyvébe. (Arany L. *Déliabok hőse* c. költői beszélyben Réfalvi és Etelek alakjában Görgeyre és leányára céloz.)

JULISKA EMLÉKE.

Felajdulás. Először a HV. közt. — Leánya halála megtörte a költőt. »... az lívém, tönkre jutok.« (Tompának, 1866. febr. 18.) »December óta az sem vagyok, ami azelőtt, — semmi sem vagyok.« (Tompának 1866. aug. 10.) — Juliskát nemcsak az atyai szeretet látta ilyennek, így jellemzi Ercsey is. »Ritka nőt ruház fel a gondviselés anyni kellenmel, szeretetreméltósággal s vonzó kedélyességgel, s még ritkább nő az, ki a jelzett tulajdonokat oly lekötőleg s rendkívül kedves őszinteséggel, mint ő, kimutatni képes legyen.« (A. J. *életéből*, 151. l.)

Juliska emlékezete. Először a HV. közt. — Igazi emléket leányának *Toldi szerelmében* állított, a VI. ének elején. Más költeményekben is oda szállt képzelete, keletre, a kedves sírra. (*Ének a pesti ligetről.*) Egész költészetére fátyolt borít e gyász ; legnagyobb emléke a 12 éven át tartó hallgatás, mely alatt nem írt nagyobb művet.

Vágy. Juliska sírjába temette a régi vágyat, hogy öreg napjait az ő közelében töltheti el. E kétsoros töredék, a *Leányomhoz* c. költemény hátlapján, szinte beszélgetés vele, vagy levél kezdete hozzá. Először a KK. egyzetes kiadásában.

Intés. A HV. közt. — Ez is fájdalomából folyó intelem.

Ezzel a gyással volt szokás magyarázni a költőnek hosszú, tizenkét éven át tartó hallgatását. 1868-ban elveszti benső barátját is, Tompát. Betegsége, hivatali aprólékos elfoglaltsága is bénította költői erejét. Erősen hatottak rá a közállapotok : az abszolutizmus leverő kora, maga az 1867-es kiegyezés, mely nemcsak 1848-beli felfogása szerint és vágyaiból, hanem még az 1860. körüli várakozáshoz képest is keveset valósított meg. Nemcsak az érdemrendet és képviselőiséget, — melyet 48-ban kész lett volna elvállalni —, hanem az egyetemi tanárságot is elhárította magától. Fordításokba, hivatali munkái közé húzódtott, magába zárkózott. Titkos gondolatait csak íróasztal-

lába tetetett röpke sorok árulják el, amelyeket *Mondacsoknak* nevezett, L. erről: Keresztury Dezső: *A hallgató Arany*. — It., 1950., III. füz. 66. s. köv. 1.

A csillag-hulláskor. A koronázás rendjel-osztó ünnepélyén Arany Szt. István-renddel tüntették ki. Pontosan följegyezte ez eset mozzanatait. Először júl. 10-én hallott róla Kajdacsi orvostól, midőn érte ment, hogy beteg fiához hívja. Ügyet sem vetett rá. 11-én este Tóth Lőrinc újságotla. (Erről az I.) 12-én reggel Arany levelet küldött Eötvös József közoktatásügyi miniszternek, hogy e szándék vonassék vissza. Az irodalom — úgy mond — nem ismerné el őt képviselőjének, maga sem tartja magát annak. Eötvös azon nyomban küldte válaszát. »Az, mit tőlem kívánsz, nem áll hatalmamban, s ha állana, nem tenném. . . nincs senki az országban, aki nem találná természetesnek, ha a magyar király a legnagyobb magyar költő iránt hódolatát fejezi ki.« Erre van célzás a II.-ben. Arany azt írja Tompának: »... ha az *irodalomnak* kitüntetés szántak (mert úgy van), mi jögon szemeltek ki épe engem e kitüntetés bünbakjának.« (1867 aug. 6.) (II. és III.) Eötvös levele reggel 8 órakor már kezében volt a költőnek, félkilencor már olvasta a kitüntetés a hivatalos lapban. Wenckheim belügyminiszterhez fordult, hivatkozva egyszerű körülményeire, »Én, a nép fia, s igénytelen dalnoka, ki, a győzelem bizonyosságával, immár két ízben (1861. és 65-ben) utasíték vissza országos képviselői mandátumot a nép kezéből: valóban benső önállásom sérelmének látszata nélkül, felülről sem fogadhatom el e kitüntetését«. — Erre Wenckheim és Eötvös személyesen keresték fel, erről szól a IV. »... végre belátván, hogy nagy demonstrációs látszat nélkül (mitől mindig irtóztam) a visszautasítás meg nem történhetik, beleegyeztem, de kikötöm, hogy én sem hálálkodni audienciára nem megyek . . . sem soha fel nem teszem«. Így jegyzi fel ezeket a Wenckheim-levél hátán. A VII.-ben említett nevek úgy kerülnek egymás mellé, mert a *Hon* jún. 12.-i számában egy hírbe foglalva közölte Székács József ágostai szuperintendens, Arany, Szilassy György föld-birtokos és több k kitüntetését. Arany László megjegyzése: »Kortesnóta volt, a harmincas években, Szabolcsban, persze más nevekkel, akik akkor nyertek kitüntetésekét. Dallama:: Kinyíltott a tulipán«. A X.-beli határ-hányásnak szertartása le van írva *A Jóka ördögében*, a 6. vsz. végén. Ennek több szállingó, kiforgatott változatát közölte Lehr: *MNy.*, 1917. 180. 1.

V. a KK. jegyzetes kiadásában, a IX., a *Budapesti Hírlapban*, 1882. okt. 29., a VIII és XI. először itt, a többi a HV. közt jelent meg először.

MONDACSOK. II.

Mind a HV. kötetében. Az 1867-es kiegyezés nem biztosított elég alapot a magyarság fejlődésének. A kiegyezés és a függetlenség, 67 és 48 hívei hamar élesen szemben álltak egymással; az Alföldön fellángolt Kossuthi neve. 1868—1869-ben a választásokon szenvedélyes küzdelem indult meg. A választásokra a balközép egyesült a szélsőbal-oddallal. Az ellenzék még Deák ellen is állított jelöltet: az Amerikában élő Újházy Lászlót. Deák a választás után választóihoz tartott beszédében hangzottatta is, hogy neki a közjogi alap tekintetében uralkodó nézet-elteréseknél több gondot okoznak a fellázított szenvedélyek. (Ferencai Zoltán: *Deák Ferenc élete*, III. 368. 1.). Erre vonatkoznak e versek.

A költő nem húnýt szemet a k'spologári tömegek igazgásága előtt sem. Felháborította a lármás, de üres hazafiaszkodás, a korteskedés tobzódása, a hivatalvadászok mohósága. »Most igazán, oldott kéve' nemzeted« — írta Tompának, 1868. jún. 5., *A gólyához* verssorára célozva, — »korbács

kell ennek, akkor összetart: adj neki egy ujnyi szabadságot, s előrjngi a hazát». 1872-ben is azt írta fiának: »Az országban is csúfult foly a korteskedés. Undorító és nagyon elszomorító.« (V., VI.) Aggodalommal nézte az ország sorsát, mint *A haza sorsa*, s főkép a *Régi panasz* mutatja. (L. e költeményt az I. kötetben).

A Köztársasághoz. Először a HV. közt. 1865—1877 közt. Hosszú hallgatása idején a költő olvasásba merült. A rég ösmert angol költők mellett a görög és római klasszikusokat vette elő újra, köztük Horatiust. Hogy épen ezt a versét fordította le ekkor, abban szintén hazafi aggodalma nyilvánult meg.

FORGÁCSOK.

Pohárköszöntő a Csengery-családra. Először a HV. közt. — Csengery Antalhoz benső barátság kapcsolta a költőt; főkép Csengery munkált azon, hogy Arany Pestre költözzék.

Alunni. Először a HV. közölte.

Szegény Miska sírkövére. (1868.) A HV. közt. Tompa síremlékére két epigrammát írt; ez önkénytelenül fakadt liraibb sóhaj, Tompáéről magára száll át a halál gondolata. V. ö. az *Ének a pesti ligetről* s a *Honnan és hová?* végsorait.

Sírvers. Először a HV. közt.

Óda egy vendéghajhoz. 1870. évi számadásokkal egy lapon. Először a jelen kiadásban.

Akadémiai papírszeletek. I. Jókai Mór 1865-ben azt írta Aranyról az *Ústöhösb*en: »Az akadémiai üléseken dirib-darab papirosokon szoktunk egymásnak izengetni. Én karrikatúrákat mázolók neki, ő meg nekem epigrammokat küldöz. Egyet közlök belőlük. Arról folyt épen az értekezés, hogy a história csak azoknak a neveit jegyzi fel, akik szellemökkel hatottak, vagy akik vérengző hadjáratokat viseltek. A papír-rongyra, mit hozzám röpitett, ez volt írva.« — Innen közölte Arany László a HV. bevezetésében, Jókai soraival együtt.

II. 1865-ben Nagy Márton I. tag tartott felolvasást *A görögök nevelészetéről.* (Arany főtitkári jelentése, 1865. dec. 11. az *Akad. Évkönyv*ben. XI. kötet, V darab 13. l.) A költő az ülés alatt e sorokat vetette papírra. Közölte Greguss, *Költészettanában*, a 'rímjátékok' között, csonkán. (II. kiad. 1890.). — Azután a KK. jegyzetes kiadása. — Máskor egy székfoglaló alatt ezt vetette papírra *Bolond Istókból* (II. 2.) »Mi egy pár évezred óta kész — Belátta, hogy neki kell megcsinálnia. — Greguss elvette a kis cédulát, Ballaginak adta, az később egy tanítványának. (*Budapesti Hírlap* 1882. okt. 28.). — Ilyen tréfás rímeket sokszor pattintott beszélgetés közben is. Egyszer Vámbéryval találkozott a Duna-parton. Vámbéry lelkesülten magasztalta a tájat. Az Akadémia előtt teherhajók álltak, melyekről kátrányos hordókat görgettek a partra. Arany hallgatta a dicséretet, végül megszólalt: »Csak az a hátrány — Hogy bűdös a kátrány.« — Mikor a kapcsos könyvnek híre ment, a szigeten sétálgató ismerősei közül egyik-másik megállította s megkérdezte, van-e újabb vers a kapcsos könyvben. Egyiküknek azt válaszolta: »Ha én énekelek, csak dunnyogok, — Mint e szép szigeten a szűnyogok«.

III.—IV. Mindkettő magára az ülési meghívóra volt odavetve. — Először a HV. közt.

V. Ezt a *Budapesti Hírlap* közölte, 1881. okt. 22. De nem ülés alatt keletkezett, mint a lap írja. Thewrewk Emil így mondja el históriáját: »Arany egy pénteki nap délután a Dunaparton sétált. Találkozott vele

Budenz. Beszélgetnek s szobajön Bálint Gábor, aki *Párhuzam a magyar és mongol nyelv terén* c. munkája bevezetésében Hunfalvyt és a többi finn-sát durván megtámadta. Arany humoros kedvében több epigrammfélét rögtönzött volt, de a Bálint Gáborra való nem igen akart sikerülni. Csak azután sikerült, hogy Budenz Aranytól elvált. Másnap osztályértekezletünk volt az Akadémiában. Én Arany és Budenz közt ültem. Ahogy Arany Budenzet meglátja, áthajol hozzá, hogy 'megvan' s elmondja bajusza alatt lappangó mosolyával. Én tüstént leírtam. Az öreg úr intett, ne tegyem: Nem kell azt bántani, — de én az írást zsebredugtam s azt feleltem, hogy elteszem emléküül. (*Arany Jánosról, Nemzet, 1883. okt. 28.* Onnan közölte a HV.). Ez alkalommal beszéli Thewrewk, hogy mikor 1873. márc. 3. székfoglalóját tartotta a magyar zene ritmusáról, a felolvasás végeztével a költő figyelmeztette, hogy — amit az értekezés nem említett — csupa spondaeusból is van vers a magyarban, szintűgy Aristophanes *Békéjében* is a kötélnázás füstésénél, (454. sor). A legközelebbi szombaton egy cédulát adott Thewrewk kezébe, ez volt ráírva: »Egy népmesében van (meg is jelent valamelyik mesegyűjteményben) s csak ennyi (a medve mondja):

Tányér talpam — — | — —
Lompos farkam — — | — —
Szép lány mátkám — — | — —
Nyiss ajtót! — — | — —

VI. Először a jelen kiadásban.

VII. A *Budapesti Hírlap* közölte (1882. okt. 28.), *Apróságok Arany Jánosról*. — Innen vette át a HV. — Bálint Gábor sokat panaszkodott, hogy keleti útján kevésbé támogatta az Akadémia és a Közoktatásügyi Miniszterium. Ezért hevesen támadta mind a kettőt.

VIII. Egy akadémikus emlékezett rá, hogy mikor Greguss Ágost mint képviselőjelölt Szontagh Pállal szemben megbukott, Arany ezt a kis kádenciát rögtönözte. — Közölte: — én: *Ujabb apróságok Aranyról. — Pesti Napló, 1893. május 14.* —

Szigetvári Iván Gregussról szóló tanulmányában (*It., 922., 37. 1.*) ebben az alakban közli:

*Isten hozzád Nagylak,
Én téged íthagylak,
Mert nekem aszondták,
Jobb követ a Szontagh.*

IX. A sült szárnyas felszélésének szabálya. Arany László az előbbiekhöz sorolta, mikor a HV.-ben közölte.

Salernoban 1150-ben orvosi iskola alakult, mely a középkorban nagy hírré tett szert; a XIV. századig virágzott. Ez volt a Schola Salernitana. Főképp gyakorlati vizsgálatokkal foglalkozott. A tanításokat a közép kor szokása szerint versebe, tankölteményekbe foglalták, ilyen az itt közölt is.

Karlsbadi apróságok. Mind közölve a HV.-ben, bár nem így együtt. Először a KK. jegyzetes kiadása csoportosította. A költő 1868-ban vérhason esett át. »Azt hittem, utolsó lesz» — írta Tompának, júl. 15. Összel epekövektől szabadította meg Kovács Sebestyén Endre orvostanár. 1869-ben elment Karlsbadba. Azontúl nyolc éven át minden nyáron töltött ott 4—5 hetet. A kúrát pontosan megtartotta. Megvette Hlavacek Eckhardt orvosi könyvét, alálhúta benne, ami tüneteket magán észlelt. (Parkas László (orvosa): *A. J. betegségről — Nemzet, 1882., dec. 19.*) Ebből fordította le Lobkowitz Bohuslawnak a forrásokról írt latin versét. Lobkowitz

II. Ulászló és Anna királyné udvarában élt. A verset Kazinczy é Szemere Pál is lefordította. — E füzet borítékjára vetette oda a német versikét, (nem bizonyos, hogy maga faragta), Arany László közölte atyja önéletrajzához írt jegyzetei közt. A furdó forrásáról később halásan emlékezett meg *Toldi szerelmében* (IX. 88—96. vsz.).

1869-ben versbe kezdett házasságának évfordulójára, feleségének. Pihenő óráiban deák meg görög klasszikusokat olvasgatott, az első évben Terentiuszt, később Aristophanesből fordított naponta 5—6 sort. Hat éven át volt szállása a Haus Jäger. Emléktáblával van megjelölve. Egy cifra kőpadon is van kétsornyi magyar vers, övének tartják, de nem vall rá

*E helyt feledve bút, feledve bánatot, pihenj
S míg egy sohajt hazádba nem reptsz, tovább ne menj.*

(Sztehlo Kornél: *Arany-pad Karlsbadban*. — *Vasárnapi Ujság*, 1906. 27. sz. — Kráhlík Lajos: *A karlsbadi Arany-pad*, u. o. 33. sz. — Csekey István: *A. J. Karlsbadban*. — *Nagykövösi Híradó*, 1932. okt. 30. — Dr. Molnár Béla: *A. J. Karlsbadban*. Forgalomba nem került füzet). Szóbeszéd fenntartotta, hogy egy ott elhunyt magyar fiú sírjára írt egy epigrammát. Tolnai Vilmos fölkereste a sírt s leírta a sírverset.

*Jó magyar, ijjan akart használni szerette honának,
És hogy erőt nyerjen, jött felüdülni ide.
Hajh, de üdülés helyt kora sírját lelle meg itten,
Most apa és rohonok gyásza kesergi nevét.*

Alatta: Rockenstein Mihály, szül. 1842. júli, megh. 1869. júni. (Tolnai V. közölte *It.* 1918. 322. 1.). Nem hiteles, a szöveg kevésse mutat Aranya. (V. ö. Kristóf György: *A. J. Karlsbadban*. — *Uránia*, 1913. 390—95. és 512. 1.).

Főtítkárság. *Aj-baj!* A HV közt. Be van írva a kapesos könyvbe, alatta: *Régibb*. — Körösi vagy pesti mindennapi hivatali munkájára vonatkozik.

A második szintén a HV. közt.

Az Akadémia tízévi kényszerű szünet után 1858-ban újból megkezdhetette munkásságát. Titoknoka 1861-ig Toldy Ferenc volt. Dessewffy Emil elnök otthout kívánt építeni az intézménynek. 1861-ig, két év alatt egy millió forint gyűlt össze közadakozásból; telket a város engedett át. 1864-re felépült a palota. Szalay László, aki 1861-óta titoknok volt, 1864-ben hirtelen elhunyt. Helyére, Eötvös ajánlatára, Aranyt választották meg, 1865. jan. 26. Folyóiratai nem sok jóval biztatták: »... a *Koszorú* nehezen tart fenn tovább» — írta Tompának, épen a választás napján. Azonban hivatalra sem nagyon vágyott, köszönő levelében ki is fejezte: »Állásomat csak ideiglenesnek kívánom tekinteni. . . egy vagy két év a Tekintetes Akadémiának is elegendő a körütekintésre, hogy helyemet alkalmasb egyénnel pótolhassak. (A M. T. Akad. jegyzőkönyvei, 1865. II. 35. 1.) Mindjárt a hivatali lakás elfoglalása körül baj volt. (L. *Artailan dac* c. költ.) Telkiismeretessége sok veszedséges munkát halmozott vállaira. Arra vágyott, hogy, még valamit kedve szerint dolgozhassék' (Ercseyhez, 1865. júl. 29.), »bevégezni egyet-mást töredék munkáimból». (Tompának, 1866. nov. 14.) »Szeretnék menekülni ettől a nem nekem való hivataltól» (Tompának, már 1866. dec. 8.). Eötvös igyekezett könnyíteni a hivatal nyűgén. 1867-ben minden gépies irodai funkciót a jegyzőre hátrítottak. 1869-ben az új alapszabályok ismét könnyítettek az addigi titkár, ezentül

főtítkár teendőin. (Szily Kálmán: *A. J. mint főtítkár.* — *Akad. Értesítő*, 1893. jún.). A csüggedt költő késeinek érezte a segítséget, s nem sokat bízott megcsappant erejéhez, — ezt fejezi ki a második vers. — 1876-ban le is mondott állásáról, — az Akadémia megmarasztotta; 1877-ben ez megismétlődött, — egy évre fölmentették hivatali teendőitől; a nyarat, őszt a Margit-szigeten töltötte; szinte minden nap egy-egy új verset írt a kapcsos könyvbe. Erre vonatkozik a III. és IV. Az V. 1879-ben kelt, amikor végleg nyugdíjba ment. A III. itt jelenik meg először, a IV., V. a HV. közt volt.

NYELV ÉS VERS.

Tinódi redivivus. Először a HV. kötetében. Vonatkozásait nem sikerült földeríteni. Volt az *Ústökösben* egy vers Tinódi modorában, 1863. jan. 17., Toldihoz; az ebben levő vonatkozások nem vezettek nyomra.

Grammatika versben. Először az ÖK. Elegyes Darabjai közt. Egy műkedvelő nyelvész, Angyal nevű, kifogásolta a *bennünket, benneteket* használatát. A *Pesti Napló* 1856. szept. 11. *Két halálraheresettnek szózata* címen a két szó kegyelmet kért, hivatkozva a nálamnál, *engemet* szintén hosszú, mégis élő és használt szavakra. A *Napló* szept. 14. is visszatért erre. Arany más újtási javaslatokra is kitért. Figyelemmel kísért e téren minden tervet, látni kisebb nyelvészeti cikkeiből. (*Kis polémia, Divattudósítás, Az aki az Akadémiában, A jövő stílusa* stb). Hagyatékában volt egy lap, a kettős mássalhangzók egy jeggyel írásának példáival, valamint azokat Vörösmarty 1835-ben az Akadémia elé terjesztette. (A Magyar Tudós Társaság *Évkönyve*, 1835. II.). 16. sor *pászma*: fonásnál használatos szó. Mikor a felfont kendert motóllára szedik, egy kerület egy szálat tesz, tíz száal egy *ige*, három *ige* egy *pászma*; ezt külön összekötik. —

Báró Kemény Zsigmondhoz. Először a *Pesti Napló*ban, 1865. aug. 13. név nélkül. — Másodsor a HV. közt. A *Pesti Napló* 1865. júl.-ban névtelen cikksorozatot közölt ilyen címmel: *Költész irodalmunk jelen állapota nyelvészeti tekintetben.* — Szerzője szerint költői nyelvünk magasabban állott Kazinczy, Berzsenyi, Kölcsey korában. Kivált a rímelés elhanyagolását s a lábrakapott asszonácokat kifogásolta. Írója, mint Mészöly Gedeon kiderítette (*Magyar Nyelv*. 1917.), Zsoldos Ignác jeles jogtudós volt. A rím-kovács Kovács Józsefet állítja példának, akinél példátesebb rímelt nem ismer; belőle idézi a »Csitt rabláncok bilincsi csitt « verspárt, Csokonai-ból a Liza-tászliza rímeket, a *pap* és *bab*, *görbe-körbe* példát kárhozható, mert csak a szó végén állnak egybehangzó betűk. Arany ezidőben egy-két verset adott a *Napló* tárcá-rovatába, állítólag néhány cikket is írt, álnév alatt, társadalmi kérdésekről. (*A. J. és a Pesti Napló.* — *P. Napló*, 1882. okt. 24.). Ő, aki az erőltetett rímekkel szemben az asszonancot pártolta, tréfából ezt a verset küldte a *Napló* szerkesztőjének. Nem szánta közlésre, a *Napló* mégis kiadta, bevezetést is csatolt hozzá. Összefoglalta a cikkek kifogásait, felújította példáit. »Ennyit előrebocsájtani szükségesnek látuk az alábbi vers magyarázatául, melyet egyik jeles költőnk a cikkrő szabályai szerint írt válaszul«. — Zsoldos, cikkének kéziratával együtt, eltette iratai közé a *Napló*ból kivágott verset, »e mosdatlan választ, mely Kemény lapjában kijöhetett.« Iratcsomagja *Töredék magam és kortársaimnak életéből* címmel a M. T. Akadémia levéltárában van. Zsoldos a vers frójának Szemere Miklóst sejtette. (Mészöly.) A 41. sor a mesére vonatkozik, mikor a róka savanyútnak találja az elérhetetlen szőlőt. — Az utolsó sor

szójátéka népi eredetű; Arany maga közli: *Apróságok a Nyelvőr számára, Szójátékok*: »— Szarvas tag az uraknak, lencse, borsó parasztnak«. — Hozzáteszi: »(Vastag).«

Az „*Üstökösnek*.“ — Először a HV. rögtönzései közt, Arany László megjegyzésével: »Egy magyar költő — egyszersmind képviselő — fel-szólalt az országgyűlésen, hogy az iskolákban a görög ny lv tanítását meg kell szüntetni. Az *Üstökös* dicsőítő epigrammal üdvözölte érte, mint »barát-ját a fénynek«. — Arany ezidőtajban csupa görög klasszikusok olvasásában lelte gyönyörűségét. — A képviselő Jámbor Pál — Hiador — volt. Annak idején a *Honderű* Petőfivel állította szembe. 1861.-ben képviselő volt, a határozati párthoz tartozott; 1867—71-ig ismét kulai képviselő, 1871-ben kilépett az egyházi rendből. Róla az epigramm az *Üstökös*ben 1871. dec. 23. jelent meg. Így szólt:

Jámbor Pál.

Pap, de szakálla nagyon, liberális, bárha barát is.

»Eltörleendő a görög, a tanítj s rigorosum!«

Óh, be arany szó mind! Éljent mond rá a deák-párt!

Nem vagy már te barát, több vagy! Te barátja a fénynek!

Régi magyar énekek. (Somogyi Antal humbúgja). Először kéziratból a KK. jegyzetes kiadásában. Somogyi könyve 1873-ban jelent meg Aradon, ugyanakkor, ugyanezen címmel egy »második füzetke« Pesten. Előszavában a szerző azt állítja, hogy egy 1582-ből való Cicero-kiadásban közbefűzött lapokra bukkant, melyeken rovás-írással voltak följegyezve az énekek. E füzetek természetesen érdekelték Aranyt.

Mind a két füzet megvolt nála. A hamisítást rögtön felismerte. Rövid, névtelen bírálatot írt róla a *Budapesti Szemlében*, (1873. 5. sz.), kimondva, hogy az egész csupa vakmerő misztifikáció és hogy a dalok esztétikai becse még kevesebb, mint történelmi hitele. A füzet hátlapján pedig ez epigrammban öntötte ki bosszúságát. Első alakjában így volt:

Rossz verset hamisan költöttél : kétszeres a bűn :

Irsz nem akarva rosszat, mellyel akarva hazudsz.

Somogyi könyvednek mégis fele bűn, fele mentés

Csalni akar, de rosszul : csalma, de nincs hitele.

A négy sort javított alakban újra leírta a könyv belső címlapján. Somogyi olyanféle érdeklődést kívánt ébresztteni énekeivel, mint az 1700-as években Angliában Macpherson Ossziánnal vagy Chatterton a rózsák harca korának színeibe burkolt verseivel. Közlebb a Kraludvari v. Königinhofi kézirat lelt tartós hitelt. 1817-ben fedezte fel egy prágai könyvtáros, Hanka; Dobrowsky hitelesnek ismerte el, Riedl Szende lefordította magyarra, 1856.; ezt küldte el Csengery Aranynak (a példányba bele volt írva Csengery neve). Arany azt írta róla Tompának »Erőteljes néppoezis maradványai a messze hajdanból« (1857. ápr. 19. és Gyulainak 1857. dec. 1.). Kezdett is róla valamit, de abbahagyta; a meg-írt bevezető-részből kerekedett értekezése *Natu époszunkról*. Utóbb újra lefordította Szeberényi Lajos: *A köninginhóji kézirat*, bevezetéssel és jegyzetekkel. A *Kisf.-Társ. Évlapjaiban*, Új Folyam, VII. 1872—3. — Ma már nem tartják hitelesnek. Hanka nemzeti érzésből kívánta régi költészetüket gazdagítani, mint nálunk Thaly a kuruc balladákkal. Somogyi költői tehetség nélkül fogott a csalárd játékba, sem esztétikai érzéke, sem régészeti ismeretei nem állták ki a próbát, rövid időre sem. A hamisítást Szarvas Gábor is rásütötte a *Reformban*. Toldy Ferenc is tüstént rájött a pia frausra;

ához má már előbb is vitt Somogyi régi hegedős-énekeket, nem árulva el, hogy az ő csinálmányai. Toldy rögtön látta, hogy rossz utánzatok. (Toldy levele Fábián Gáborhoz, 1873. szept. 19. — *IK.*, 1893. 239. l. — Arany Lev. Csengerihez 1857. ápr. 19., — Gyulainak, 1857. dec. 1.).

Az orthológusokra. Az I.—III. a HV. kötetében, a IV., V., VI. a *M. Nyelvben*, 1917.: *A. J. széljegyzetei a Nyelvőrben*. Közölte Voinovich Géza; a VII. először itt. Arany a *Nyelvőrnek* megindulása óta szorgalmas olvasója volt. Eleinte maga is küldött bele adatokat, megjegyzéseket, Szalontai J. álnéven. (Simonyi Zs.: *A. J. és a Nyelvőr*. — *Magyar Nyelvőr*, 1917. márc.—ápr.). Később a folyóirat elterjesztette a gyűjtést és közlést szélesebb körre, lapjain helyet adott műkedvelőknek, avatatlan kezdőknek; néha az avatottak is túlságba sodródtak. (*L. Mátyás Flórián: Magyar nyelvtörténeti szótáráról* Arany kis cikkét). Ebben az időben több kritikával, sokszor bosszankodva olvasta cikkeit. Különösen bántotta magyar szavaknak minden áron idegenből származtatása. Erre vonatkozik az I., II., III. Szarvas Gábor cikkére, mely számos magyar szót erővel idegenből származtatott (1881. X. köt. 66. l.), ezt írta: »*Jó, hogy mindezeket csak most tudom, mert ha fiatal koromban verték volna fejembe, sohasem lett volna belőlem — tót írca*». Az I. -nek első fogalmazása az 1879. évi *Ahad. Almanach* egy lapján, írónnal, így:

Nyelvőrék.

*Végre kisül, hogy magyar nyelv
Nincs, nem is lesz, nem is volt
Sorra vesznek minden szót,
S kimutatják ami új, rossz,
Ami régi, az meg tót.*

A II. ceruzával egy akadémiai ülési meghívó hátán, először így:
*Boncold csak nyelvész, míg késed alati java elvész
Tartozik élte reád? Egy bizonyos: nem anyád.*

Utána a HV-ben közölt alak; ez be van írva a kapcsolos könyvbbe, *Gyöngyösiádd* címmel, mottó nélkül, dátuma: 1879. jún.; a 2. sorban, *egy bizonyos*. . . mellett »*Ütheted azt*«. Később ez ceruzával áthúzva, az egész mellé odafírva: *Inediták közé való*.

Ide vág a III., IV. és V. is; ezek Munkácsi Bernátnak: *Szláv kölcsönszók* c. cikkére vonatkoznak; a *NyÖ.* 1881. X. 480. lapján; az V. a 484. lapon. A III. és V.-ben előforduló nevek szlávista nyelvtudósok nevei.

Bántotta másfelől tősgyökeres magyar szavak, szólások félreértése, téves értelmezése, kiküszöbölése, s ezáltal a nyelv szegényítése. Mikor a *Nyelvőr* I. kötetében azt olvasta, P. Thewrewk Emil *Idegen csemeték* c. cikkében, hogy ez a kifejezés: ki van, annyit tesz: es ist aus, — vége van — s erre az ő munkáiból is akarnak (rosszul értett) példát idézni, a kifogásolt szó magyaros értelmében a VI. epigrammot látta a *Nyelvőrré* (*NyÖ*; V. kötet, 101. l.).

A hangsúlyosok hexameteré. — **Hangsúlyos verselés.** A HV. közölte. Régebben mértékes és rímes versek közt tettek különbséget. A hangsúlyt Fogarasi állította előtérbe; ehhez igazodnának szerinte az ütemek, összhangban a magyar zenével. (*Művelt magyar nyelvtan*, 1843.). Az ő fejtegetését követte nagyjában Erdélyi, a *Népdalok és Mondák* II. kötetében közölt tanulmányában. Toldy Ferenc verstanunk átalakítását sürgette, a hangsúlyos verselés mellé állva (1846.), de hangsúly szerinte csak hosszú szótagra esik, mint a németben a gyökér-szótagra. — (Rövid elsőtágú szó így nem kezdhetne ütemet). Ez elméleteket

Greguss megpróbálta összefoglalni *Verstanában* (1854.), egy kalap alá vonva a klasszikus, nyugati és magyar formákat, — ezzel még növelte a zavart. Greguss *Verstanát* bírálva Szénfy Gusztáv azt hangoztatta, hogy pozíció által hosszú hang nincs, csak természetből hosszú. Végre Arany értekezése tisztázta a nemzeti versidom elméletét (1856.). Tompának így foglalja össze véleményét: »Eddig . én is hittem, hogy van *grammatikai* hangsúly, azaz minden magyar szónak *első tagja* megnyomatik. Nem vizsgáltam, de annyit fecsegték a fülembé, hogy elhittem. Azonban most, figyelmeztvén a dologra, rájöttem, hogy a magyar nyelvben afféle hangsúly (mint a német gyök-szótagban) *nem létezik*; egy szótag sincs, mely néha hangsúly nélkül is ne mondatnék a beszédben. Hanem van *szó-kötési*, vagy *logikai* hangsúly, vagy *hangemelés* a beszédben, s minthogy ez többnyire a szók első tagját nyomja meg, onnan csinálták az elsőt. Ha ezt mondom: »szeretem«, igaz, hogy az első tagot megnyomom, mert *ez egy mondat*, tehát *logikai hangnyomattal* ejtem ki; de ha már ezt mondom: »nem szeretem«: szeretném látni a fület, bármily hosszú is az, mely a *sze* szótagon legkisebb hangsúlyt éreze«. (1856. a szünnapok elsőjén). — Később, 1865-ben, Torkos László újra felvetette a szóhangsúly kérdését. Ezt akarta megtenni az ütemek hordozójának, ellentétben Arany értelmi, mondatbeli hangsúlyával. A szóhangsúly elméletének képtelenségét mutatja ki a költő e tréfás példákban.

Toldy F. *Eszmé a magyar verstan átalakításához*. — *Kisfaludy Évilapok* (1846.). — Szénfy teóriája *Magyar Sajtó*, 1855. — Erről Arany Erdélyinek 1856. szept. 4. — Négyesy László: *A magyar verselmélet kritikai története*. — A Kist.-Társ. *Évilappjai*, Új folyam, XXI. — Sziinyei Ferenc: *A. J. tudományos munkássága*. — *Budapesti Szemle*, 1910. 403—414. sz.

Klasszikusok körmönfont fordítása. Először a HV. közt. A klasszikusok túlságosan magyaros, népies, paprikás fordítása ellen. Talán Baksay rimes Ilias-fordítására megyen, melyből a fordító 1865-ben közölt mutatványokat. — Arany ezt a népies nyelven tartott fordítást — beszélgetés közben bundaszagúnak nevezte.

Népdalok a kornak. Először a HV. kötetében. — A romlott nyelvérzékű, nyakatekert népieskedés ellen. Lisznyai *Palóc dalaiban* vannak ilyen furcsaságok (13. l.):

*Elámulom ezt a csodát,
Szemed fekte csillagát,
Belenéztem is izibe.*

Meg is magyarázza, hogy az *is*-t hátul tevén, nagyítja vele a dolgot — Arany versében a »ha is« (wenn auch) s a korcsnémetes »tényleg« az elharapózni kezdő germanizmusokra is vág.

Az öregségről. — »Uram-bátyám.« — **Ötvenhárom év.** Először mindkettő a HV. közt. — 1853. óta meggyöngült egészsége. Májbjagyötörte, meg asthma, fejfájása megrontotta hallását, látása meggyöngült. A folytonos terhes munka, aggodalom a jövőért, leánya halála megtörték. Lemondón tanácsolta Tompának: »Törődjél belé, mint én évek óta, fél-ember lenni, negyedrés ember lenni« (1866. nov. 14.). »Vén ember vagyok.« (Tompának, 1867. apr. 22.)

Zöld vers a Ligetben. Először a jelen kiadásban.

1872. május 1. A HV. közt.

Ének az öregségről. A HV. közt. Korai elbetegedése, a sok munkájú élet, időnek előtte megviselték. Sógora, Ercsey Sándor írta róla: »... Ó maga, midőn már élte ötvenes éveiben járt, sokszor mondta, hogy a veterán író és tudós Toldy Ferenc, ki neki életkoránál fogva csaknem apja lehetne, oly jól konzervált állapotban van, hogy aki őket szemléli és az életkort köztük nem ismeré, a viszonyt megfordítotttnak gondolhatta.« (Ercsey Sándor: *A. J. életéből*, 207. 1.)

TÖREDÉKEK AZ „ŐSZIKÉK“ KORÁBÓL.

Bonczék. Nem vonatkozik személyre, csak típusra, a »Fenn az ernyő, nincsen kas«-féle nagyzóásra.

Próféta-lomb. Amennyire e két sorból kivehető, gondolata hasonló lehetett Babits Mihály *Jónás hőnyvéhez*.

Csak boldog... *A Formai nyúggel* volt egy lapon, melyen a kelet: 1877. dec. 31. — Először itt jelenik meg.

Mióta leánya sírköve elzárta a kilátást Szalonta felé és fia is hivatalnoki pályára lépett Pesten, azóta a költő arról szövögetett terveket, hátha Pesten szerezhette állandó otthont. Megvolt benne a vidéki ember vágya: szerette volna fejét a maga hajlékában lehajtani. Már 1868. febr. 25. azt írta Ercseynek: »Ha az ember a nagyvárosban valami kis hajlékot tudna szerezni, hol véségére meghúzhassa magát s nem lenne kitevé a háziurak üldözésének: bizony nem lenne rossz.« Meg is nézett egy kisebb eladó házat, de az ára neki elérhetetlen volt (u. annak, márc. 8.). 1874-ben a »krachos' világban megint feléledt terve (u. annak, nov. 22.); hivatali lemondása idején szintén. Ilyen háznézések közben támadt benne a vers gondolata. Az *Őszikék* sorába illett volna. Humorosan indul, a végsorokban tragikussá fordul, mint ezidőtájt legtöbb költeménye.

A néma háború. Először a HV. kötetében. Arany már pályája elején irtózva gondolt a háború borzalmaira, habár — akkor kivált — kikerülhetetlennek tartotta. (*Gondolatok a békekongresszus felől*, 1850., és jegyzete). Most iszonyodva nézett az 1870—71-es német-francia háborúra. 77-ben az orosz-török háború lobbant fel hazánk határainak közelében; ez a gond sugallta Aranynak *Plevna* c. költeményét. E háborúból következett, hogy a berlini kongresszus hozzájárult Bosznia és Hercegovina megszállásához osztrák és magyar csapatok által, ami nagy véráldozatba került. Ezek a háborúk idézték a költő elé e különös látományt, mely a gyilkolás iszonyúságát némán, az indulat hangjai nélkül annál esetlenebb szörnyűségnek mutatja.

Civilizáció. A HV. közt. Az előbbivel kapcsolatos; a berlini kongresszusra vonatkozik, melyen az európai nagyhatalmak részben jóváhagyták azokat az intézkedéseket, amelyeket a cári Oroszország a török-orosz háborút befejező sanstefanoi békében magának biztosított. Németül: Leicht.

A jó öreg úrról. A HV. közt látott napvilágot. A jó öreg úr: Deák Ferenc. Vele Arany sűrűn találkozott Pestre költözése után, Bezerédj Istvánné ebédein (*L. A jószágos özvegynek* c. költemény jegyzetét.), városligeti sétáin is. Mélyen látott az államférfi aggodalmaiba. (*L. a Magányban* jegyzetét és Arany életrajzát III. 11—14. 1.) Deák halála után (1876) az Akadémia Aranyt kérte fel, hogy gyászünnepeére ódát írjon. »A már akkor beteg költő nem vállalván el a megbízást, 100 arany pályadíj tűzetett ki« —

mondja Szász Károly, pályadíjnyertes ódája jegyzetében. (Kisebb költemények, II.) Arany mégis áldozott Deák emlékének ez önként fakadt költeménnyel, de töredék maradt.

Az „öreg” házról. A kézirat: 1877. után. — Közölte a HV.

A Margit-sziget békéjében meglepték a költőt emlékei. Így támadt fel előtte a szülői ház képe. Sárfalú kis ház volt az, a Kölesér utcában, egyetlen szobája két ablakkal az utcára nézett, pitvar, konyha, éléskamra, ennyiből állott, hozzáragsztva egy kis istálló. Szomszédja a Megyeri-ház, a költő anyjának családjáé. A szülőház 1823-ban leégett, és csak szegényesen tudták rendbe hozni. Az utcát ma Arany János-utcának nevezik: a telket Arany Jánosné az Arany-Emlékegyesületre hagyta, mely kisedővót tart fenn rajta; »hol a nagy költő gyermekéveit játszadozva tölté, kis gyermekek játszanak most is«, mondja az egyesület története. (Írta Debreczeni István.)

Hoc erat in votis. Először a HV. kötetében. Arany László mellé írta »A cím Horatius egyik szatirájának kezdő sora. (Láb. II. Sat. 6.)«. Olyannak színezi ki életét, minőnek kívánta volna. Tompának írja (1868. jún. 5.): »Azt hittem én, hogy szakaszthatok még életemből egy pár évet, mikor ne kelljen a mindennapi kenyérért súlyosan munkálkodnom; »gépi munka és sokoldalú felelősség nélkül is leélhetném azt a — tegyük — pár évet, ami e roncsolt életből számomra talán még hátra van« (Ercseynek, 1875. márc. 26.). Minden vágyát összefoglalja e versben föld és ház szerzését, az ültetgetést, a *Vágy* meg *Epilogus* c. verseiből, az otthonos vidéket, melyet sokszor emleget, gyermekekora emlékeit, amint feltámadnak a *Vásárban* meg a *Tölgyek alatt* költeményekben. *Vágya*, mint az *Epilogus* végén írta, későn teljesült, a független nyugalmat elérte ugyan néhány esztendőre, de leányát és Szalontát nem látta többé; vágya töredék maradt, mint ez a vers.

Még ez egyszer... Először a HV. közt. ezzel a felirattal: *Cimtelenül.*

Sok nagy ember... A hagyatékban maradt fenn; — először a HV.-ben jelent meg.

Melyik a bűnös? A HV. közt.

Az elszálló lélek és a test párbeszéde. A gondolat emlékeztet Philibertus látomására a Nádor-kódexben, (*Nyelvemléktár*, XV. 224—229. 1.) »...néminemű lélek eljőve... állta a test mellett... szól a lélek a testnek... őh nyavalyásságos test, ki ejte ekképen le tégedet, kit ez világ tetetlen meggazdagított vala.« A test menti magát, kétszer szól mindenik s még utoljára a lélek. Közölte a *Régi Magyar Próza*, (szerk. Kerecsényi Dezső, I. köt.). Horváth János kiuntatta, hogy e vízióznak — párbeszédnek nélkül — verses változata az 1620. tájáról való *Ének a gazdagról*. EPHK., 1914. 331. l.)

Bóka Bandi. Először a HV. közt. — *A falu bolondja* c. régebbi töredék későbbi változatának látszik. Alapeszméjét a költő *Bolond Istóhá*ban dolgozta ki. (I. *A falu bolondja* jegyzetét.) Gyöngyösy László: *A. J. életrajza*, 21. l. szerint a költő gyermekkorában élt Szalontán Juhász Mihály obsitos katona, dinnyecsész, aki egypár falatért elmulattatta a lakodalmak, dísznótórok közönségét; Arany is róla rajzolta volna ez alakot.

Buga Péter. Kézírata, későkori írással, a hagyatékban maradt, először a jelen kiadásban jelenik meg. — A halál gondolata sok alakban foglalkoztatta a költőt; e töredékhez hasonló Gottfried Keller: *Lebendig begraben* c. ciklusa. (*Gesammelte Gedichte*, I.)

Örökké! Először a KK. 1924. évi jegyzetes kiadásában. — Első alakja egy kisebb lapon volt, *Panasz* címmel. Így:

Prometheusz nem vagyok, de kínját érzem,
Mint régi Tantalusz, szomjúzom, éhezem,
Eltűnt szívem nyugalma!
Most értem igazán, mit példáz a mese,
Az éjjel kintdű, nappal fogyó vese,
És a tünékeny álma.

Ah, mért is e lánggal merészlék játszani,
Nem adták azt nekem az ég halhatlani,
Csak orzám, ellendőkre.

A sors humora. A HV. közt. Egy temetésen a költő árva unokájára gondolt.

Toldy Ferenc sírjára. A HV. közt. jelent meg. — Róla emlékezik meg az *Ének a pesti ligetről* c. költ. utolsó strófaiban is.

Romulidae Cannas . . . A HV. közt.

A reggel. Ceruzával rögtönözve, egy *Magyar Tud. Akadémiai Névkönyv* hátán. Megjelent a *Budapesti Szemlében*, 1881. 28. kötet, 464—465. l. Hajnal Péter álnév alatt. — Másodszor a HV. közt. — Az első jegyzet a kéziraton így kezdődött: »A természettudós urak gáncsolják...; a tizedik sor előbb így indult: *Am, ha 90° a horizon s zenitjem: Meglátom vagyogó fényben...* A 22. sorban előbb: *Atlátszó tömegén* — jav.: *Kékszínű* . . . — Föld és Nap tintával mindenütt nagybetűre javítva, tréfásan, csillagász módra.

A vers keletkezését így adja elő Angyal Dávid: »Midőn Péterfy Kemény Zsigmond-essayje megjelent, egy napilap tudósa azt jegyezte meg, hogy Péterfy alaptalanul dicséri Kemény Zsigmond természetérzékét, mert a Keményből idézett leírása az erdőnek természetrajzi szempontból hibás. A napilap cikkét Herman Ottó tudományosan cáfolta meg, Arany pedig megírta *A reggelt*, melyben kigúnyolja azokat, kik a költői leírástól természettudományi pontosságot kívánnak». — (Angyal D. jelentése a Greguss-jutalomról. *Budapesti Szemle*, 1913., 153. kötet, 135. l.)

FORGÁCSOK, TRÉFÁK.

Az idők. A HV. közt.

Ejnye, mi az isten haragja! Az 1876. évi *Akadémiai Almanach* egy kiszakított lapján, irónnal. Először itt van közölve.

Arany szerkesztői éveiben Bernáth Gáspár is küldött neki egy verset, *Rákóczi Rodostóban* címűt; a költő ráírta: »Nem lehet ám, *Gazsi*! A vers kézírata megvan Arany levelezése közt az Akadémiában. Arra lehetne gondolni, hogy ez a rögtönzés Bernáthról szól; a *Gazsi* név beillenék a vers-sorba, a pontok száma szerint. Csakhogy Bernáth 1873-ban meghalt, a rögtönzés pedig 1876-ból való nyomtatvány hátlapjára van odavetve, nem valószínű, hogy Arany ennyivel később írta volna le, emlékezetből.

Szász Károlynak. Először a HV. kötetében.

A Csikyek. A *Boncold csak nyelvész* rögtönzés hátlapján. Ferenczi Zoltán közölte a *Magyar Figyelőben* (szerk. Herczeg Ferenc), 1913. 22. sz., nov. 16., a kis cikkben, mellyel a *Családi kör* hasonmását kísérte. Az első két sor ott: »Az első volt Sanyi, Kivől kár szólanyia»; a további sem hű, csak hallomás után megy. Csiky Kálmáné elmondása után közölte S. F.

(Sas Ede), *A Pesti Hírlap Vasárnapja*, 1927. 110. sz. — Csiky Sándor ügyvéd, 1848-ban Eger követe az országgyűlésen, nemzetőr ezredes, hat évi várfogságot szenvedett. 1867-ben azon képviselők közé tartozott, akik tüntetésből a kiegyezés ellen, a koronázás napján kimentek a fővárosból Cinkotára. — Csiky István alkalmasint a későbbi képviselő. — Csiky Kálmán jogtudós, egyetemi tanár volt; neki adta Gyulai Pál a *Családi kör* kéziratát, így került fel e röpke vers a Csikyekről, a kézirat hasonmásának közlésekor. — Csiky Gergely a színműíró. 1880-ban tünt fel. A tréfás rigmus tehát ez évnél nem korábbi.

A »Tavaszi-ünnepély« albumába. Először a HV. közt, Arany László jegyzetével: »Gyermek-menedékhely javára rendezett ünnepély, 1880-ban«.

A szigeten. Először ebben a kiadásban. — A múlt században a sziget (az idős) József főherceg tulajdona volt. Sokszor lakott is ott, a sziget közepetáján álló emeletes lakban. Együlékes kis fogatán járta be a kert útjait, maga hajtott. Arany Jánossal néha megállt beszélgetni; fiát is elvezette hozzá.

Dalszövegül. Egy akadémiai meghívó hátán. A HV közt jelent meg.

Török Pálnak. Az első megjelent a HV. közt, a II. először itt. Török Pál volt a rektor Kisújszálláson, mikor Arany ott segédtanítószkodott. (1834—35.). Midőn Török pesti pap lett, ismeretségük felújult; mint szuperintendens ő temette a költőt. Az I. névnapki köszöntő, a II. egy elmaradt látogatás helyett van.

Hasadnak rendületlenül. A HV. kötetében. — A *Szózat* parodisztikus kifordítása, kiélezve a kor könnyelmű, anyagi, hazafiatlan közönye ellen. A költő felfogását a parodiáról l. *Az új magyar költő* jegyzetében.

Ha napfényes Vízkereszt. Arany László közölte a HV bevezetésében, az 1882. évi *Akadémiai Almanach* borítékjáról. »Jóformán ez volt az egyetlen könyv, amit az utolsó nyáron, a Margitszigeten még kezéigében tartott« — írta Arany László. (IV. bev.) — „Ebbe írta jegyzeteit az időjárásról, egészsége nagyobb változásairól, s ami egyéb írni vagy firkálni való épen eszébe jutott, azt is ennek üres lapjaira jegyezte fel. Van ott egy sereg nyelvészeti megjegyzés, gúnyos paródiája erőszakos etimologizálásnak, mesterkéltségek, rébuszok, betűjátékok, Gyöngyösi-féle leoninus-hexameterek, vers az időjárásról.“ — köztük ez. Az időjárásról 1876 óta a téli hónapokban állandóan feljegyzéseket tett. (Debreczeni Ferenc; *A. J. széljegyzeteiből*, *IK.* 1923. 84—87. l.). A szalontai nép azzal tartja, hogy Vízkereszt (jan. 6.) napján ha napközben megcsordul az eresz, vagy víz fakad a kerékvágásban: bő termés lesz. (Szendrey Zsigmond, *Ethnogr.* 1916.). A költő a vers végén meg is jegyezte, hogy 1882-ben Vízkereszt napja fényes volt.

Arany László írja: »Nagyon óvakodnia kellett a széltől, mert baját minden csekély meghülés tetemesen súlyosbíthatta. Azonban ablaka (az Akadémia palotájában) az épület külső oszlopai s díszítményei között oly mélyen esett, hogy ott a szélnek se erejét, se irányát megítélni nem lehetett. Készített tehát magának egy szélnérő alkotmányt: picike fehér lobogót varrt egy félrófnyi hosszú drót-nyélre, s ezt külső ablakán függő hőmérőjéhez erősítette, hogy a lobogó az ablak mélyedéséből kinyúlják a szabadba, ahol az ékítmények a szeleket meg nem törik. E készüléket e szavakkal mutatta be nekem: »Nézd, itt van az én utolsó művem«. — Igazán ez lett az ő utolsó műve.« (A HV. bevezetésében).

SÓHAJOK.

Az elaggott fülemle. A HV. közt. A következőkkel együtt önmagára vonatkozik.

Vakságban. Ceruzával a kapcsos könyv utolsó lapján, a fordítástörödékek közt. A HV.-ben. Kezelő orvosa, Farkas Kálmán, följegyezte, hogy a költő belenyugodott szenvedéseibe, „félta a vizsgálatnál alkalmazni szokott fény behatásót, ami mindig irritálni szokta beteg szemét.” — (*A. J. betegségről.* — *Nemzet*, 1882. dec. 19. — L. *Ex tenebris* költ. jegyzetét).

Régi adoma. Először a HV.-ben. — Ez az adoma már egyszer felbukkant Jókainak írt verses levelében (*Szerkesztői levelek*, II.); akkor szerkesztői vállalkozásának rövid életére vonatkoztatta, most, mely melankóliával, rövidnek sejtett életére.

Emlékre. A HV. kötetében. Arany László jegyzetével: »Saját szenvedéseire vonatkozik«.

Szenvedék én... Mikor líre ment, hogy a költő íróasztalában számos kiadatlan költeményt rejteget, — a szerkesztők ostromolni kezdték. Ő ezt is a csapások közé számította. Ezt a pár sort vetette papírra. Gyulai Pál őrizte meg. Először a jegyzetes kiadásában, 1924.

Toldi II. részéhez. A HV. kötetében. A költő 1877. hó természetű nyara után 1878. elején megint fölvette azt a munkáját, melyen gyakori és hosszú megszakításokkal majd három évtizeden át dolgozott: *Toldi szerelmét.* 1878. elején megírt két éneket, nyáron újra hozzálátott s 1879. május 15.-én bevégezte. Kétkedve nézte a hosszú érésű munkát. »Jól tudom, hogy e példátlan hosszú időn át, annyiféle benyomás, hangulat stb. alatt keletkezett munka nem lehet egyöntetű« — írta a gratuláló Tóth Endrének, (1879. dec. 9.). Tartózkodva bocsátotta nyilvánosság elé. Csak László fia, Gyulai és Csengery Antal rábeszélésére szánta rá magát kiadására. Ezek a kétségei szóaltnak meg ebben a versben, meg a *Gyöngyösiád és Sejtelem* c.-ben. Kiadóhoz nem is akart fordulni, nehogy az zajt üssön a rég várt költeménnyel; a maga költségén adta ki, s meglepte, hogy az első kiadás három hónap alatt elfogyott.

Gyöngyösiád. Ceruzával, egy füzet letépett címlapján, rajta: *Inedita.* (*Kiadhallanok*); hátlapján: »Csak azért is!» meg »Igy is jó« rögtönzések.

A cím Gyöngyösi Jánosra céloz, a leoninusok (középrimes hexameterek) faragójára; egyik kötete meg is volt a költő könyvei közt. *Gyöngyösi János magyar verseinek második darabja.* Mellyeket külömb-külobm-féle alkalmatosságokra készítvén mostan egybenszedett és kiadott. — Pesten találta Kilián testv. könyvárosoknál. 1803. — A HV. közt.

Sejtelem. (*Ifjúkori munkát...*) A HV. közt. Az előző kettővel együtt *Toldi szerelmére* vonatkozik.

Az agg színész. A HV.-ben. Kézirata egy kis cédulán. Utolsóelötti sora így javítgatva: És a hosszú játék, az én szerepemmel — jav. *dráma*, amelyben *(fől)* *hülépék* — jav. *melyben színre lépék.*

Tanulság. Irónnal a Földhítel Intézet egy 1881. évi eltépett levelének tiszta helyén. Közölve a HV. közt. A költő önmegadással túrta a kor és a kór gyötrelmeit. Ercseynek azt írta: »Az én „doktorönyvem”, mely azonban mindenféle, doktorozásnak’ ellensége, azt mondja, hogy az ember bizonyos korban ne igyekezze már magát edzeni, csak konzerválni. S ebben, azt hiszem, igaza van.« (1875. márc. 6.) Grósz Emil orvostanár szintén azt mondja: »Nem mulasztott semmit, midőn kizárólag szemeinek kímélé-ére szorítkozott s a természetre bízta gyógyulását.« *A. J. szembajáról*

Budapesti Szemle, 1900, 102. kötet, 436—442. 1. és Csapody István: *A. J. szembajjáról*, u. o. 1900, 103. kötet, 315. 1.

Dr. Beadynak. — Először a HV. közölte.

Élglíák. A HV. közt. Utolsó éveiben folytonosan hurut kínoztá. Éjjelente, magas párnái közt ülve, óráig köhécselt, nappal a pipázás könnyített rajta valamelyest, ezért sokat pipázott. Fennmaradt az anekdota, hogy midőn egy ismeretlen tisztelője fölkereste, mert látni kívánta, azt mondta neki: »Úgy hát máskor legyen szerencsém, mikor kevesebb füst lesz a szobában«. Több röpké vers mutatja, hogy betegségével is tréfálkozott, de az efféle akasztófahumorban sok a keserűség.

Mi vagyok én? Irónnal, számadásokkal egy lapon, egészen elmosódva. — A Senki Pál elnevezést a nép tréfás kicsinylésül használja. Kriza a *Vadrózsák* 80. 1.-jén »I.átom, ugyan jól ittál — Te nagy torkú Senki Pál.« Senki Pál humoros alak ponyva-füzetekben; az 1700-as évek végéről való *Senki Pálnak szabadulólevele és nevezetes tanult mestersége és szép három világi dallok* (Az Orsz. Széchenyi Könyvtárban), vannak újabbak is. Ezekből négyet felkutatott Scheiber Sándor. (It. 1952.)

Évnapra. Az ilyen apróságokból látni, hogy elégtette szenvedő életét s évről-évre szinte várta a halált, amint lépésről-lépésre közeledett feléje. A II. az élet-tartamot a zsolttár szerint méri »A mi esztendeink napjai hetven esztendő, vagy mennél feljebb: nyolcvan esztendő, és azoknak szinte a java is nyomorúság és fáradtsága. (Zsolt. XC. 10.). Erre Pollák Miksa utalt: *A. J. és a Biblia*, 181. 1., emlékeztetve arra, hogy Arany *Visszatekintés* c. cikkében is így ír: »Egy ember-életkor folyhatott le amúgy Dávid értelmében, De ha végig tekintünk e hetven-nyolcvan évi működésen. . . « A III. az 1882. évi *Akadémiai Almanach* egyik üres lapján; egy másik üres lapon összeírta elhalt kortársainak névsorát és végére a Halotti Beszédből faktrír betűkkel: Ysa mend ozchuz iaroc vogmuc.

Sejtelem. Utolsó verse, az 1882. évi *Akadémiai Almanach* egyik üres lapjára odavetve. — Az utóbbi három a HV. közt.

FORDÍTÁS-TÖREDÉKEK.

Az itt közölt fordítás-töredékek Arany érdeklődési és tanulmányi körének széles határait mutatják. Amint olvasott, abból egy-egy szép sor önkénytelenül zendül meg benne magyarul.

Zóráb. Firdúsi *Sah-name*-ját Arany Jolovitz *Polyglotte* c. kötetéből ismerte meg, Amthor és Schack fordításában. (Ebből a kötetből fordította a *Mirza Shaffy* verseket. I. azok jegyzetét.)

Beleolvasta magát Firdúsi egymásba folyó eposzaiba; Szilágyi Istvánnak, ki ez időben héber költők tanulmányába fogott, azt írta (1854. márc. 9.): »Szereteteimet a Firdúsi eposzai s némely hindu darabok bírják. — Különösen Firdúsziban a nibelungeni kompozíció«. Egyik bírálatában példának állítja Firdúszit a hagyomány búvárlatában. (Dózsa Dániel *Zandírhamjáról* írva).

A fordításban Arany nem követte az eredeti versmértéket; a mutakárib képlete: u — — | u — — | u — — | u — —.

Az itt közölt sorok Piók Károly fordításában (eredetiből) így hangzanak:

*No halld, még a Szohrúb s a Rusztem veszett
Tusájáról is szól az emlékezet!
Régi dal, mitől szép szemek gyöngye hull,
A szlv Rusztem ellen haraglángra gyul. —*

Arany utóbb, úgy látszik, Schack teljes német fordítását olvasta s abból fordított. Schack fordítása kétszer is megjelent: *Epische Dichtungen aus dem Persischen von Firdusi*. — Berlin, 1853. — és *Heldensagen von Firdusi in deutscher Nachbildung von Adolf Friedrich Schack*. — Berlin, 1865. — Itt a közölt sorok így hangzanak:

*Num höre, wie die früheren Berichte,
Von Rustems Kampf mit Sohrab die Geschichte!
Erfüllen wird sie dir den Blick mit Zähren,
Und wider Rustem dir das Herz empören.*

Németre Rückert is lefordította, de fordítása Arany halála után jelent meg: *Firdusi's Königsbuch (Schahname)*, übersetzt von Friedrich Rückert, aus dem Nachlass hereausgegeben von E. A. Bayer. — Berlin, 1890.

Firdúsi eposzát magyarul Szász Károly ismertette, több részletet le is fordított, *A világirodalom nagy eposzai* c. művében. Szohráb történetét egészében Fiók Károly fordította le, a Kisfaludy-Társaság műfordítás-pályázatára; *A Kisfaludy-Társaság Évlapjai*, Új folyam, XVII. 1882. — utóbb az *Olcso Könyvtár*-ban; *Nála és Damajánti* részletét szintén Fiók, a Kisfaludy-Társaság kiadása, 1885.; *Szijavust*, utóbb *Zál és Rudabet* Radó Antal.

A *Nibelung-ének* e fordítása a *Zrinyi és Tasso* tanulmányba van beszöve. Mikor Krimhild testvérei a hunok országába igyekeznek, egy hableány megjósolja Hagennek, hogy mindazok közül, akik most átkelnek a Rajnán, egyetlen ember fog visszatérni, a király káplánja. Hagen, hogy próbára tegye a jóslatot, a káplánt a vízbe hajítja. A pap a partra evickél. — Arany Hagen nagyságát látja abban, hogy a jóslat ellenére elszántan indul sorsa ellenébe. — V. ö. Szász Károly fordításában: *A Nibelungok*. 294. l. — Hogy ez Arany fordítása, arra Heller Bernát hívta fel a figyelmet *A Nibelung-ének hatása Toldi szerelmében* c. közleményében, *EphK.*; 918. 5-7 l. — Aranynak *A niflungok vagy giukungok* c. ismertetésében is van néhány sor verses fordítás.

Dantéból: *A Pokol* I. énekének bevezető sorait példaképen fordította le a hármass rímre (terzina) *A magyar nemzeti versidomról* szóló értekezésében, megjegyezve: »Ez elszietett fordítás csupán a formáért van».

Tegnér Frithiof-mondájából. A *Frithiof-regét* Arany jól ismerte; már Toldi írása előtt »studiuma» volt (Pákhnak, 1853. febr. 6.). 1853-ban Tisza Domokos írja neki, hogy ajándékkul kapta az Eddát s Tegnérről összes költeményeit (dec. 12.); reméli, hogy kisebb költeményeit majd együtt olvashatják (dec. 27.). A költő azt válaszolta: »Tegnértől a *Frithiof-mondán* kívül mit sem olvastam, de az mód nélkül tetszett» (1854. jan. 21.). — Domokos át is adta tanárának Tegnérről két kötetét s halála után a család azokat, nehány más könyvvel, Aranyra ajándékozta. (Arany levele Kovácsoshoz, 1856. júl. 23.) — Toldiban találtak is hasonlatos vonást: Frithiof is nagy-erejű, farkassal bírkózik, leüt egy csúfolódó testőrt — csak hogy ezek megvannak Ilosvaiban; még többet kerestek Toldi szerelmében. (Szentirmay Gizella, a *Budapesti Szemlé*ben, 1917. dec.) — Hebbel-bírálatában s Dózsa Zandárhámjáról írva Arany példaképen állítja Tegnért a »modernizált eposz»-ra. — A töredéket Benkó Imre közölte: *Arany János tanársága Nagykövörsön*, a függelékben, 183. l.

Goethe: Tündérr király. Goethe *Erkőnig* c. balladájának fordítása. Először a Heinrich-émlékkönyvben közölte Voinovich Géza (*Philológiai dolgozatok a magyar-német érintkezésekről.* — Szerk. Gragger Róbert. — Bpest, 1912.).

Goethe balladáiiban Aranyt főképp az kapta meg, amit Goethe maga »mysteriöse Behandlung«-nak nevezett. Erre a balladára emlékezett Aranynál a *Bor vitéz* hangulata, mágikus világtitása, a képzeldés elmosódó káprázatai; e mellett azonban egész meséje van, fejlődése, s társadalmi osztálykülönbség-színezete.

Burns verseiből. *Egy hű csókot* . (*Ae fond kiss . . .*) — *Függ lomha köd* . (*The lazy mist*). Alkalmasint 1870. tájáról, mikor sokat forgatta Burnst (Arany László bevezetése a HV.-hez).

Először mindkettő a Kisebb Költemények jegyzetes kiadásában, 1924. Arany László szerint maradt egy harmadik csonka fordítás is, *The wows* — de nem adta ki s a hagyatékban sem volt. — Le akarta fordítani Burnstól *Az angol őnhangzók* meséjét is, mely rokon Vörösmarty *Ypsilon-háborújával*, e »nyelvészeti bohózzattal«, mint Gyulai nevezte.

Béranger: Az Yvetot-i király. Béranger-ről I. *Béranger halálakora* költemény jegyzetét.

Hebbel Mutter und Kind, c. héténekes epikai költeményéből. E hexameteres műről Arany ismerttetést írt a *Szépirodalmi Figyelőben*, 1861., 4—5. sz. — Barta János egyetemi tanár figyelmeztetett rá, hogy az ismertetés próza-szövegében néhány sor önkénytelenül hexameterbe ömlő fordítás rejtőzik.

Chinai dalok. A kéziratban a költő a cím mellé odaírta: *Angolból, rosszúl.* — Úgy látszik, csak magának fordította, próbaképen. Az I. darab címében a *horgany* szó után kérdőjelet tett. — A III. darab azon részére vonatkozóan, hol a lányhoz különböző papokat akarnak hívni, tudni kell, hogy a japánok »tetszés szerint végzik ájtatosságait, egyik vagy másik ritus szerint. A japáni sokszor az egyik ritus szerint köt házasságot és a másik ritus szerint temetik el.« — (Anadoli: *Jegyzetek Japánról.* — *Budapesti Szemle*, 147—148. köt.). A kézirat két ívén ezt jegyezte ki a folyóiratból a III. darabhoz: *A gyönyör tanyái. Egy kéjleány meghatóan panaszozza sorsát.* — A három első a HV. közt, a IV. először itt.

Sorok görög és latin klasszikusokból. — Mikor szemének gyöngülése miatt az olvasás nehezére esett, »próbára tette emlékező tehetségét, azzal mulatva magát, hogy egy-egy véletlenül észébe ötlő versorból a félig elfelejtett részeket addig görgesse és csiszolja emlékezetében, míg végre az egészet kikerekítheti. — Könnyű lett volna könyvtárából elővennem s kikeresnem a konok költeményt, de nem engedte. Ne rontsam az ő időtöltését« — írta Arany László. (A HV. bevezetésében.) Így tette papírra egy-egy kis szak vagy egy-két sor fordítását.

(A klasszikai töredékek eredetijének megállapításánál Marót Károly akadémikus volt szíves segítője).

(Homéros *Ilias*ából a *Zrinyi és Tasso* tanulmányban felhozott párhuzamokat Szabó István fordításában idézi. Pest, 1853)

Anakreónból az *Atridek akarám . . .*, Horatiustól a *Felices ter . . .*, *Hic in reducta* kezdetűek és *Az két ügyes bajosok . . .* megjelent a HV. kötetében, onnan KK. 1924; a többi apróság a kapcsos könyv utolsó lapjairól itt jelenik meg először. A *Hic in reducta valle* kezdetűnek utolsó két sora a *Gyöngyösiúti* epigramm hátlapján volt.

TARTALOM

TARTALOM

A versek címei és kezdősorai.

Az első szám a vers lapszáma, a második a jegyzeté.

A Csikyek	172	252
A csillaghulláskor	139	242
Adatik tudtadra	18	218
A fájdalommal, gyermekek	139	241
A hangsúlyosok hexametera	157	248
A haza sorsa	142	242
A Három Pipa utca	128	237
Aj-baj	149	245
A jó öreg úrról	164	250
Akadémiai papírszeletek	146	243
A kalapom cilindere	125	236
A két apród	35	224
A két madár	126	236
A kincskeresők	51	229
A kincstalálók	52	229
A kis Pokol	31	223
A köztársasághoz (Horatius)	143	242
A liget akáci lenézték a fenyvet	127	237
Alkalmatosságra írott versek	25	220
Alunni	144	243
A Mab királyné	137	241
A madár, ha nem dalolhat	36	224
Anakreónból	191	257
A nagy munka	156	248
A néma háború	163	250
A Nibelung-énekből	180	256
Anyagond	133	240
A poloska	37	225
A puszta rémei	32	224
Arcom vonását	12	217
A reggel	170	252
Aristóból	104	234
A sors humora	169	251
A szerkesztői évekből	128	237
A szigeten	172	253
A tanári kar	24	220
A »Tavaszi-ünnepély« albumába	172	253
Az agg színész	177	254
Az alkotmányos sarjadék	142	242
Az elaggott fülemile	174	254
Az emberélet útjának felén	31	223
Az 1869-i választások	143	242
Az élclapok rajzolóihoz	127	237

Az élet rajtam egyre nehezeül	159	249
Az én fiatal koromban	125	236
Az időkben semmi nagyság	171	251
Az időköt zengem én	54	230
Az orthológusokra	156	248
Az »öreg« házról	165	251
Az öregségről	159	249
Az özvegy ember árvái	45	229
Az özvegy lakása	36	224
A Zrínyiász népies kidolgozása	70	231
Az új magyar költő	41	228
Az utolsó magyar	90	232
Az »Ústökös«-nek	155	247
Az Yvetot-i király (Béranger)	183	257
Áj-váj..	148	244
Álmaidon ne törődj	134	240
Álom és vágy	134	240
Álverset költész	156	247
Baranovszky Miklós hainvaira ..	28	222
Barátomhoz	14	217
Bartos Gábor sírkövére	29	222
Bárá Kemény Zsigmondhoz	153	246
Beborult a csillagok ég felettünk	35	224
Béranger: Az Yvetot-i király	183	257
Beszédem szép gyólcson a fehérítőről	133	240
Bonczék	161	250
Boncold csak nyelvész	156	248
Boncz urat, én dalolom, el ne feledd	161	250
Bordács Dániel sírjára	30	223
Bóka Bandi a faluban ismeretes	167	251
Búcsú a fürdőtől	149	244
Budenzhez	146	243
Buga Péter	168	251
Bujkált a nap	175	254
Bús Tisza partjainál	28	222
Büszke magyar náció	126	237
Cannaet római vér	169	252
Caput, alas, pedes ...	147	244
Chínai dalok I—IV	184	257
Cilinder ...	125	236
Civilizáció	164	250
Coronini ...	126	237
Csak azért is	150	246
Csak boldog	162	250
Csak öt forintot kértem	40	227
Csanád	52	229
Cynizmus	126	237

Dal és öt forint	40	227
Dalszövegül	172	253
Dante Isteni színjátékából	181	256
Deák Ferenc, megélünk mi	142	242
Demokrata nóta	142	242
Dr. Beadynak	177	255
Egy hó csókot (Burns)	182	257
Egykori tanítványom emlékkönyvébe	15	217
Enyje, mi az isten haragja	171	251
Elbeszélő költemények töredékei	44	228
Elégia	7	216
Elégiák	178	255
El van már tetetve	152	246
Elzöngé oltár zsámolyán	61	231
Eh, mi gondja a világnak	150	246
Emlékre	175	254
Epitáfium	130	238
Este van már, csóka, varjú	63	229
Ez-e hát a puszta	32	224
Ezelőtt a háborúban	164	250
1861.	126	236
Ezernyolcszázhatvankilenc	149	245
1872. május 1.	180	249
Ez volt vágyam netovábbja	165	251
Édua	56	231
Élt, szeretett, meghalt	145	243
Ének az öregségről	160	250
Éneklek a szent harcot	114	235
Én kedves cimborám	129	238
Én, ki azelőtt ifiú elmével	70	231
Én kis hazám nagy hazában	131	239
Én láttam a bimbót	15	217
Évnapra	179	255
Falusi multság	13	217
Fáradt elmével ne akarj futtatni	176	254
Fáradt szemre álmokat hoz	163	250
Feléd, feléd	8	216
Feljajdulás	138	241
Félmagyarság	125	236
Férfi-korom vége felé máris	159	249
Firduszi Zóráb-jából	180	255
Fordítás—töredékek	180	255
Forgácsok	144	243
Forgácsok, tréfák	177	252
Földünk mind hegyesebb szög alatt	170	252
Főttkári évek	149	245
Főttkárság	149	245
Fut Mohammed földön, vízen	33	224

Függelék	197	197
Függ lomha kód (Burns) —	182	257
Ghazel	39	225
Goethe: Tündérkirály	181	257
Görgey Arthur leányának	138	241
Görögből (Kallimachos)	132	239
Grammatika versben	152	246
Gyöngyösiád	176	254
Hajdanában, hol volt, hol nem	50	229
Ha napfényes Vízkereszt	174	253
Hangsúlyos verselés	158	248
Hasadnak rendületlenül	173	253
Haynaunál, Bachnál gonoszabb	142	242
Hát jól van így, amice Tompa	145	243
Hebbel: Mutter und Kind eposzából	184	257
Hinc illae	142	242
Híre pora sincsen már az »öreg« háznak	165	251
Hiszen daloltam máris	150	246
Hoc erat in votis	165	251
Hol ősz fejét agg Iremel	90	232
Holtomiglan .. holtodiglan	55	231
Hol volt, hol nem három ember	52	229
Horatiusból (Ulla si juris...)	136	241
Horatiusból (Töredék sorok)	191	257
Hölgyek és leventék	104	234
Húzd rá, cigány, a kedves nótámat	172	253
Iduna emléke	28	221
Így is jó	150	245
Ifjúkori munkát öregeen ne végezz	176	254
Intés	139	241
Ismertem én — ismerte minden	164	250
Isten veled, Karsbad szép tája	149	244
István örökje	54	230
Jár a török, mint valamely sáska	47	229
Jár számküszönten az árva kölök	41	228
Jöhetsz tőlem vidor tavasz	160	249
Juliska emlékezete	139	241
Juliska emléke	138	241
Kapisztrán	33	224
Karlsbadi apróságok	148	244
Károly császár forrásaihoz	148	244
Károlyi Sámuel sírjára	30	223
Kedves jó barátunk, Francisce Mentovich	17	218
Későn születnél, buksi költemény	175	254

Két éles kard	33	224
Ki, ki bátran a szabadra	130	239
Ki nem szeretne pénzt, sokat	51	229
Kisfaludy egy pipáról	128	237
Kisütik, hogy a magyar nyelv	156	248
Kitör az	132	239
Ki van	137	248
Kívánsz nagy nyeresémet	37	225
Klasszikusok körmönfont fordítása	158	249
Knócz József és László sírjára	29	222
Köszöntő vers, Szász Károlynak	18	219
Kötelet Károlynak	18	219
Kupai Kovács Mihály sírjára	30	223
Küzdelem a létért	142	242
Látogató-jegy	18	219
Leáldozott a nyári nap	56	231
Levelek Jókaihoz, I—II.	128	238
Liszniai Kálmánnak	21	219
Makamát írni	37	225
Marciánus büszke császár	33	224
Már jön a főherceg	172	253
Meghalt a vén Test	167	251
Megszegett sok esküvésed	136	241
Megüdvözöllek régi búm dalával	126	236
Megvetik ágyát puha szép forgáccsal	168	251
Mely ideálként leng vala	143	242
Melyik a bűnös?	167	251
Mese, mese, mit találtam	138	241
Még ez egyszer, még utolszor	166	251
Még egy pár jelenet	177	254
Miért, hogy minden frakk-farkot	127	237
Mint a Noé hí galambját	22	220
Mint folyondár, melynek	169	252
Mióta rombadőlt oltáridon, Hazám	139	241
Mirtusz lombja közé fonom be szabályam	132	239
Mi vagyok én?	178	255
Mondacsok. I.	125	236
Mondacsok. II.	142	242
Muzsa, nekem énekelj el	158	249
Muzsám, ki lebuktál	25	220
Műfordítások	122	235
Nem csak a jelen betegség	177	255
Nem fáklya vagy éltem	149	245
Német dal	37	224
Népdalok a kornak	159	249
Névnapi köszöntő Mentovichnak	17	218
Névnapi	23	220
Nőmhöz	149	245

Nyelv és vers	151	246
Nyerészkedés	37	225
Óda egy vendéghajhoz	145	243
Óhajtanék én egy csendes tanyát	32	224
Oh, hát visszaterel új vihar	143	243
Oh, mint szeretném újraélni	130	238
Oh, mint zúg, mint dagad	37	224
Otium	159	246
Öldöklő angyal	61	231
Örökké	168	251
Őszfelé	130	238
Ötvenhárom év.	159	249
Patvarba, kollegám, jó deák Tinódi	151	246
Perényi	55	230
Pohárköszöntő a Csengery családra	144	243
Poéta és politikus	127	237
Prométevsz nem vagyok	168	251
Próféta-lomb	162	250
Régi adoma	175	254
Régi magyar énekek	156	247
Romulidae Cannas	169	251
Rossz szememről egy nagy könyvben	177	254
Rózsa és Ibolya (átdolgozás)	50	229
Sejtelem	176	254
Sejtelem	178	255
Sírversek a nagykorósi évekből	28	221
Sírvers, Baranovszky Miklós hamvaira	28	222
Sírvers (Élt, szeretett, meghalt)	145	243
Sóhajok	174	254
Sok nagy ember szállt pokolra	166	251
Sorok görög és latin klasszikusokból	191	257
Szász Károlynak	171	251
Szegény Miska sírkövére	145	243
Szent Pál levele	9	216
Szenvedek én egyben-másban	175	254
Szerkesztő Úr! tisztelt báró	153	246
Széchenyi tiszai oszlopára	133	239
Szép a független nyugalom	150	245
Szép megtiszteltetés	150	245
Szép nap viradt a hármás dombra	145	243
Szép ősz	130	239
Szondi	35	224
Szondi vitéz harcolt lelkesen	35	224
Szót ragot és képzőt idegenből	156	248
Szülőföldemhez	131	239
Szülőhelyem, Szalonta	131	239

Talányok, betűjátékok	258	258
Tanulás	177	254
Tassóból	114	235
Tegnér Frithiof-mondájából	181	256
Testvéri ünnep	134	240
Tinódi redivivus	151	246
Tisztelt jó barátunk	23	220
Toldi II. részéhez	175	254
Toldy Ferenc tetemét	169	251
Toldy srjárá	69	251
To love, to like, enyelgék	40	227
Töredékek az 1850-es évekből	31	223
Töredékek az »Őszikék« korából	161	250
Török Pálnak I., II.	173	253
Tréfák a Nagykőrösi évekből	17	218
Tündérkirály (Goethe)	181	257
Úgy ég a tűz, ha lobog	159	249
Újévi köszöntés	22	217
Unszolsz, hogy írjak	14	217
»Uram-bányám«	159	249
Úl Isztragomban István szent király	52	229
Vakságban	174	254
Varga Mihály	47	229
Vágytam, Juliskám, lakni hozzád	139	241
Vándor megállj, hó, bámuld e követ	143	242
Vége az országgyűlésnek	128	238
Vén vagyok már, — isten látja	160	250
Vergiliusból	194	257
Vígan, fiúk	13	217
Virult reményim boldogabb korában	7	210
Volt egy anyának (így szól a rege)	134	240
Weiss barátom	24	220
Wolff Janka emlékkönyvébe	40	227
Zengi epigrammád a fényt	155	247
Zöld vers a ligetben	160	249
Zrínyi Szigeti veszedelmének átdolg.....	70	231
Gyermek- és fiatalkori kísérletek	195	
Talányok, betűjátékok, tréfák az utolsó évekből	206	

R 1997

MTA ITI
R2008

R 1966

R 1975

R 1335

110-35-111